

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

**XVI. YÜZYIL EDİRNE ŞEHİRİ: DEMOGRAFİK
TOPLUMSAL VE EKONOMİK YAPI**

Yüksek Lisans Tezi

SUAT TIKTAŞ

İSTANBUL, 2014

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**XVI. YÜZYIL EDİRNE ŞEHİRİ: DEMOGRAFİK
TOPLUMSAL VE EKONOMİK YAPI**

Yüksek Lisans Tezi

SUAT TIKTAŞ

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Fikret YILMAZ

İSTANBUL, 2014

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Tezin Adı:
Öğrencinin Adı Soyadı:
Tez Savunma Tarihi:

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğu
_____ Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

Unvan, Ad ve SOYADI
Enstitü Müdürü
İmza

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğunu onaylarım.

Unvan, Adı ve
SOYADI

Program Koordinatörü
İmza

Bu Tez tarafımızca okunmuş, nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

<u>Jüri Üyeleri</u>	<u>İmzalar</u>
Tez Danışmanı Ünvan, Adı ve SOYADI	-----
Ek Danışman Ünvan, Adı ve SOYADI	-----
Üye Ünvan, Adı ve SOYADI	-----
Üye Ünvan, Adı ve SOYADI	-----

ÖNSÖZ

Edirne şehri Balkanlar'ın kapısı olması, İstanbul yolu üzerinde bulunması, Meriç nehri üzerinden orta Avrupa'ya açılabilir bir konumda bulunması gibi etkenler ile birlikte değerlendirildiğinde stratejik açıdan çok önemli bir şehir haline gelmektedir. Osmanlıların Edirne'ye ilgisi de şehrin özelliklerinin farkında olmasından kaynaklanmaktadır. Şehir, 1361 tarihinde Osmanlıların eline geçtikten sonra Edirne'de uzun süreli bir istikrar dönemi yaşanmış ve her açıdan gözlenebilir bir büyüme sağlanmıştır.

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin her açıdan altın çağını yaşadığı XVI. yy.'da, Edirne şehrinin demografik, toplumsal, ekonomik ve mimari açılardan genel durumu incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmalarım sırasında benden fikirlerini ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen başta sevgili hocam Prof Dr. Heath Lowry'e, hem derslerinde hem de tez yazım sürecinde bana kattıkları ile özellikle teşekkürü borç bildiğim tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Fikret Yılmaz hocama, tez konumu seçerken ilk adımı atmamı sağlayan sevgili hocam Doç Dr. Mustafa Özer'e, birlikte çalıştığım ve fikirleri ile tezime büyük katkıda bulunan arkadaşlarım M.Alper Öztürk ile Yener Bayar'a, teknik konularda yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Faruk Özbey ve Yeşim Özgen Yeten'e teşekkürlerimi sunarken, son olarak tüm bu süreçte beni yalnız bırakmayan ve bana büyük destek olan sevgili eşim Esen Burhan'a sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

XVI. YÜZYIL EDİRNE ŞEHİRİ: DEMOGRAFİK, TOPLUMSAL VE EKONOMİK YAPI

SUAT TIKTAŞ

Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Dr. Fikret Yılmaz

2014, 90

Edirne şehri, Meriç, Tunca ve Arda nehirlerinin kesiştiği noktada kurulmuş bir kenttir. Tunca Nehri'nin Meriç'e ulaşana kadar çizdiği yay Edirne şehrinin doğal yerleşim alanını oluşturmaktadır. Şehir, Osmanlılar tarafından fethedildiği tarihten itibaren yoğun bir iskan ve imar faaliyetine tabi tutulmuştur. Fetihden birkaç yıl sonra buraya bir saray yapılmış ve Osmanlı başkenti Bursa'dan Edirne'ye taşınmıştır. Fetihden sonra başkent yapılması Edirne'yi Osmanlı'nın siyasi merkezi haline getirdiği gibi, ekonomik açıdan da daha fazla gelişimine yönelik çalışmaların yapılmasını sağlamıştır. Bu vesile ile birçok han, çarşı ve kervansaray yapılmış ve uluslararası tüccarların hem mallarını Avrupa-Asya arasında taşıırken konakladıkları, hem de yeni ürünler alıp sattıkları bir merkez haline gelmiştir. İstanbul'un fethine kadar Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapan Edirne, bu tarihten sonra da şehre ilgi göstermeye devam eden padişahlar vesilesiyle önemini korumaya devam etmiştir.

Şehir nüfus açısından on altıncı yüzyıla gelindiğinde doruk noktasına ulaşmıştı. Bu tarihlerde Müslümanların yanı sıra kentin yerlileri olan Rumlar, Romaniotlar ve Avrupa'dan göç eden Sefarad ve Budin Yahudileri ile birlikte şehir nüfusu otuz binlere ulaşmıştır. On dokuz ve yirminci yüzyıla geldiğimizde şehrin uğradığı Rus, Bulgar ve Yunan istilaları neticesinde eski canlılığı kaybolmuş bir daha da eski seviyelerine ulaşamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Edirne, Nüfus, Ekonomi, Rumlar, Yahudiler.

ABSTRACT

EDİRNE: DEMOGRAPHIC, SOCIAL AND ECONOMIC STRUCTURE IN THE
XVIth CENTURY

SUAT TIKTAŞ

Ottoman History Graduate Program

Thesis Advisor: Dr. Fikret Yılmaz

2014, 90

The city of Edirne is established in the point where Meriç, Yunca and Arda rivers intersect. The arch drawn by Tunca River until it intersects with Meriç River is the natural residential area of the city of Edirne. In the wake of its conquest by the Ottomans, a rapid population and reconstruction activity started. A few years after the conquest, a palace is built and the Ottoman capital was moved from Bursa to Edirne. This made Edirne the political center of the Ottoman Empire as well as allowing the financial developments in the city. With this purpose, many inns, markets and hostels were built and it became an accommodation and trade center for the merchants who move their goods between Europe and Asia. Edirne, which served as the capital for the Ottoman State until the conquest of İstanbul, preserved its importance thanks to the sultans who continued to show their interests in the city.

The population of the city reached its climax by the sixteenth century. The population comprised of the Muslims who settled, the locals who are Greeks and Romaniots and the Sephardim and Budin Jews who migrated from Europe and it reached thirty thousand. In the nineteenth and twentieth century, the city was invaded by Russians, Bulgarians and Greeks, which eradicated the dynamism of the city as it once was.

Keywords: Edirne, Population, Economy, Greeks, Jews.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	vi
1. GİRİŞ.....	1
2. ŞEHRİN FİZİKİ VE DEMOGRAFİK YAPISI.....	13
2.1 ŞEHRİN FİZİKİ YAPISI	13
2.1.1 Mahalleler.....	19
2.2 DEMOGRAFİK YAPI.....	21
2.2.1 Hıristiyanlar.....	25
2.2.2 Museviler.....	25
3. EKONOMİ.....	28
3.1 ESNAF ÖRGÜTLERİ.....	29
3.2 TİCARET.....	33
3.3 ŞEHRİN İAŞESİ.....	39
3.4 MUKATAALAR.....	42
4.TOPLUMSAL YAŞAM.....	45
4.1 MAHALLE YAŞAMI	45
4.2ADETLER,GELENEKLER,GÖRENEKLER.....	48
4.3 AİLE YAPILARI, EVLİLİKLER, BOŞANMALAR VE DÜĞÜNLER.....	51
4.4 DİNİ YAŞAM, TASAVVUF KÜLTÜRÜ VE TARİKATLAR.....	54

4.5 GAYRİMÜSLİMLERİN YAŞAMLARINA DAİR.....	57
4.6 EĞLENCE KÜLTÜRÜ, TÖRENLER VE ŞENLİKLER.....	61
5.MİMARİ YAPILAR	64
5.1 CAMİLER.....	71
5.2 TEKKE VE ZAVİYELER.....	72
5.3 SOSYAL VE KÜLTÜREL YAPILAR.....	74
5.4 EKONOMİK YAPILAR.....	78
5.5 SU YOLLARI VE SU YAPILARI.....	80
5.6 EDİRNE SARAYI.....	82
6.SONUÇ	88
KAYNAKÇA.....	91
EKLER.....	104
Ek:1 Tablo 1 Edirne hane sayıları.....	104
Ek: 2 Tablo 2 Müslümanların yaşadığı mahalleler.....	105
Ek:3 Tablo 3 Yahudi cemaatleri.....	113
Ek:4 Tablo 4 Hıristiyanların yaşadığı mahalleler.....	114
Ek:5 Tablo 5 Edirne şehri genel tablo.....	117

KISALTMALAR

- BOA** : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C. : Cilt
Çev. : Çeviren
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed. : Editör
Haz. : Hazırlayan
H. : Hüküm
MD : Mühimme Defterleri
No: : Numara
s. : Sayfa
S. : Sayı
TD : Tapu Tahrir Defterleri
TM : Türkiyat Mecmuası
vr. : Varak

1- GİRİŞ

Şehirler, kendilerine özgü sosyal ve ekonomik yapısı olan büyük yerleşim birimleridir. Bu tarifin daha açık olabilmesi için şehri, karşısına koyabileceğimiz kırsal yerleşim alanları ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Weber, şehirleri, ticarete ve tarım dışı üretime dayalı, bir pazarı olan yerleşim birimi olarak tarif eder.¹ Bu genel tanımın dışında, şehirlerin ilk ortaya çıktığı antik çağlarda daha çok tarımsal üretimin yapıldığı, tarıma dayalı bir yapının var olduğunu belirten Weber, şehirleri, *tüketici, tarım, üretici ve ticaret şehirleri* olarak kategorilere ayırmaktadır. Bunların dışında Weber, kale ve pazar şehirleri ile kıyı ve kara şehirleri olmak üzere de bir ayırım yapmaktadır.² Braudel de şehir tanımını yaparken, şehrin bir pazara sahip olması gerektiğini söyleyerek kendi piyasasının olması gerektiğini, bu tür şehirlerin olmadığı durumlarda da bölgesel ya da ulusal ekonomilerin olamayacağını ifade eder. Ayrıca şehirlerde iş bölümünün var olduğunu, olması gerektiğini, belirtir.³ Şehrin ne olduğuna dair bu iki yaklaşımda da temel belirleyici olan üretim biçimleri, tüketim ihtiyaçlarının karşılanması ve yaşam biçimleri açısından kentsel olandan kırsalı ayırma çabası dikkat çekicidir. Şehir, kırsalın durağanlığından farklı olarak sosyal hareketliliğinin belirgin şekilde etkin olduğu yapılardır.

Zaman içinde şehirler, tarihsel ve anlamsal olarak çeşitli evrelerden geçmişlerdir. Tarih boyunca dünya coğrafyasının çeşitli bölgelerinde çeşitli zamanlarda farklı fiziksel, idari ve de kültürel yapılara sahip şehir tiplerinin ortaya çıktığını görüyoruz. İlkçağ şehirleri, Roma şehirleri, Polis ve Siteler, Akdeniz şehirleri, Çin ve Hindistan Şehirleri, sanayileşme sonrası ortaya çıkan büyük şehirler, Atlantik liman şehirleri, gibi örneklerini çoğaltabileceğimiz şehir tipleri görülmüştür. Şehir tarihi çalışmaları, özellikle şehirlerin büyük nüfus artışı ile birlikte hızla büyümeye başladıkları sanayi devrimi sonrası süreçte gelişmeye başlamıştır. Özellikle XIX. yüzyıla geldiğimizde şehirler üzerine çalışmaların arttığını görüyoruz. Bu çalışmalarda bölgesel olarak farklı

---

¹ Lütfi Sunar, “Weber’in Tarihsel Şehir Sosyolojisi: Modern Toplumun Temeli Olarak Şehir”, *Sosyoloji Dergisi*, 3.Dizi, 22.Sayı, 2011, 423-442 [Bundan böyle: Sunar, 2011]

² Sunar, 2011, 423-442

³ Fernand Braudel, *Civilization and Capitalism, 15-18th Century*, V.1, New-York, 1985-1986, s.479

uygulama ve metotların kullanıldığını söyleyebiliriz. Amerika ve Avrupa eksenli iki ayrı yaklaşımda şehirlerin farklı yönleri ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Amerikan şehirleri üzerine yapılan çalışmaların ziyadesiyle şehirlerin sosyolojik yapısı ile ilgili olduklarını görünürken, Fransa ve İngiltere eksenli Avrupa’da ise şehirlerin coğrafi ve mimari yanları araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Fransa’da şehir tarihi çalışmalarında şehrin içinde bulunduğu bölge ile olan ilişkisine, İngiltere’de ise daha çok fiziksel yapıya vurgu yapılmıştır.⁴ Şehrin farklı yanlarına odaklanan bu çalışmalarda temel eleştirilerden biri, şehrin eksik kalan yanları olurken diğeri de çalışmanın sınırlarının çizilemeyeşi sorunu olmuştur.⁵

Türkiye’de şehir tarihçiliği ise 90lı yıllarla beraber gelişme göstermiştir. Bu alanda üç ana coğrafyadaki Osmanlı şehirleri üzerine çalışmalar yapılmıştır. Balkanlar, Anadolu ve Arap coğrafyasındaki Osmanlı şehirleri üzerine yapılan bu çalışmalarda kaynak olarak, tahrirler, şerhiye sicilleri ve salnameler ekseninde yoğunlaşmanın olduğunu görüyoruz. Osmanlı şehirleri çalışılırken bir yaklaşım sorunu ortaya çıkmaktadır. Buna göre, Anadolu şehirleri üzerine yapılan çalışmalarda İslam şehri vurgusu ya da tartışması öne çıkmazken, Arap, Balkan ya da Afrika şehirleri üzerine yapılan çalışmalarda İslam şehri tartışmasının çalışmaların merkezinde yer bulunduğunu görebiliyorduk. Nitekim son zamanlardaki çalışmalarda bunun aşıldığını gözlemliyoruz.⁶ Osmanlı şehirleri üzerine, Halil İncelik, Özer Ergenç, Ö.Lütfi Barkan, Nejat Göyünç, Heath Lowry, Fikret Yılmaz, Suraiya Faroqhi, Bruce Masters, Edhem Eldem, Daniel Goffman Anadolu şehirleri, Andre Raymond, Nelly Hanna, Amy Singer Arap şehirleri, Nikolai Todorov, Machiel Kiel, Francis Carter gibi tarihçilerin Balkan şehirleri üzerine farklı kaynak ve yöntemler kullanarak önemli çalışmalar yaptıklarını görüyoruz.⁷ Weber’in, şehir kavramını batıya özgü bir kurgu içinde değerlendirmesi neticesinde doğmuş olan İslam kenti kavramına eleştirel bakan birçok tarihçi, Osmanlı şehirlerini bu kategorinin dışına çekme gayesi içine girmişlerdir. Bunu yapmak için de bazı tarihçiler, özellikle kıyı şehirleri örneklerinden yola çıkarak bunların Akdeniz

---

⁴ Yunus Uğur, “Şehir Tarihçiliğinde Yeni Yaklaşımlar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 3, S.6, 2005,

s. 9-26 [Bundan Böyle: Uğur, 2005]

⁵ Uğur, 2005, s.13

⁶ Uğur, 2005, s.16-17

⁷ Mehmet Öz, “Osmanlı Klasik Döneminde Anadolu Kentleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.3, S.6, 2005, s.57-88

şehirleri olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanında bir kısım tarihçi, batıdaki şehirlerde var olan benzerliklerin Osmanlı şehirlerinde de bulunduğunu kanıtlama çabası içine girmişlerdir. Bunların dışında kalan bir akım da, her şehri kendi özelinde değerlendirme gerekliliğini savunarak, bir anlamda da Weber'in ortaya attığı batı şehri-İslam şehri kavramlarına eleştiri getirmişlerdir. Osmanlı şehirleri üzerine yapılan tartışmalarda üzerinde durulan bir diğer nokta, Balkan-Anadolu şehirleri ayrımıdır. Osmanlı Devleti Anadolu'da doğmasına rağmen 16. yüzyıl'a kadar bir Balkan devleti görünümündedir. Fetihler yoğun oranda Balkanlarda yapılmış ve nüfus olarak da Balkan nüfusu uzun süre ağırlığını korumuştur. Osmanlılar Balkanlar'a girdiklerinde Avrupa feodalitesinin kısmi etkisinde oluşmuş ve gelişmiş şehirler buldular. Bu şehirlerin birçoğu yüksek surlarla çevrili ve kendi içinde belirli bir düzeni olan şehirlerdi. Osmanlı sisteminin fetihlerle beraber bu şehirlere katkısı ise şehri sur içinden dışarı çıkarmak, genişletme yoluyla imar ve iskâna açmak olmuştur. Bu uğurda birçok farklı uygulama, Osmanlı aklı tarafından kullanılmıştır. Sonuç olarak, Balkanlar'da şehir açısından karma bir yapı doğmuş ve bu yapı bir nevi kendine özgünlük şeklinde tezahür etmiştir. Anadolu'da ise Osmanlı öncesinde de yerleşik bir şehir hayatı ve şehir yoğunluğu bulunmaktaydı. Bu şehirler, Selçuklu şehri olarak adlandırabileceğimiz, daha ziyadesiyle Orta doğu-Orta Asya harmanı bir yapıdaydılar. Neticesinde bu ikili durumun yarattığı bir sonuç olarak topyekûn olarak bir Osmanlı şehri kavramından bahsedemiyoruz. Ancak şunu söyleyebiliriz ki, Osmanlılar, devlet yönetiminde benimsedikleri eklektik yapı ve esnekliği şehir yapılarında da sürdürmüşlerdir. Neticesinde, kuruluşundan sonra yaklaşık üç yüzyıllık bir süreçte özellikle Balkanlarda Osmanlı'ya özgü bir kent kimliği doğmuş ve yerleşmiştir diyebiliriz. Uzun süren Selçuklu iktidarının etkisinde yerleşik Anadolu şehir düzeni Osmanlı döneminde de pek değişiklik göstermemiştir. Fakat Balkanların şehir yapısı ve Osmanlıların buralarda yaptıkları katkılar, Balkanlar'da daha özgün şehirlerin doğmasına neden olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, Balkan şehirleri daha fazla irdelenip, incelenmiştir. Selanik, Üsküp, Varna, Filibe ve Edirne gibi şehirler, şehir tarihçilerinin ilgisini çeken Balkan şehirleri olmuştur.

Balkanlar, Osmanlılar için önemli bir hareket sahasıdır ve Osmanlı fetihleri öncelikle Balkanlara yönelmiştir. Bu fetih hareketinde Osmanlılar adına planlı ve uzun vadeli bir aklın izlerini görebiliyoruz. İnalçık bu fetih hareketini üç aşamalı olarak anlatmaktadır. İlk aşamada Osmanlı, çevre devletler ve hanedanlar üzerinde bir nevi süzeranlık inşa

ederken, daha sonraki 20-30 yıllık sürede doğrudan hakimiyeti hedefliyor, nihayi olarak da hâkim olduğu sahalarda güçlü bir vergi sistemi ile tahrir kayıtları tutulmaya başlanıyordu.⁸ Bu noktada, Balkanları Osmanlı idaresine açan savaş gücüne değinmek ve özellikle bazı önemli akıncı ailelerinden de bahsetmek gerekmektedir. Bunlar Malkoçoğulları, Mihailoğulları, Evrenosoğulları, İshakbeyoğulları ve Turahanoğullarıdır. Bu uç beylerinin fetihleri üzerine Osmanlı sisteminin inşa edilmesi ile Balkanlar'da fethedilen topraklarda uzun süreli bir kalıcılık sağlanmıştır.⁹

Fetihlerin hem devamı hem de kalıcı olmasında etkisi olan bir diğer unsur da zaviye-imaretlerdir. Bu kurumlar Osmanlı'ya özgü yapılardır ve fethedilen Balkan topraklarının birleştirilmesinde belki de en önemli hususu teşkil etmektedirler. Nüfusun yoğun oranda Hıristiyan olduğu bölgelerde, akıncı aileler ve beyler birçok vakıf kurmuşlar, vakıflar eliyle işleyen imaretlerin sayısı da hızla artmıştır.¹⁰ Vakıf meselesi Osmanlı toplumsal yapısının oluşumu ve şekillenmesi noktasında üzerinde en fazla durulan konulardan birisi olmuştur. İslam devlet geleneğinin bir yansıması olarak vakıf müessesesi, Osmanlıların da, şehirlerin altyapısını oluştururken kullandığı temel yöntemlerden birisi olmuştur. Cami, imaret, medrese, han, hamam ve kervansaraylar vakıflar yoluyla yaptırılan ve halkın kullanıma sunulan sosyal yapılardır. Bu yapıların giderleri vakıflar eliyle karşılanırdı. Bu durum, birçok bölgenin imara ve iskâna açılmasını sağladığı gibi, Osmanlı egemenliği altındaki toprakların da hızlı ve pratik bir şekilde yatırıma tabi tutulmasını sağlıyordu. Bu açıdan bakınca, ortaçağın kapalı dünya düzeninde sıkışan Balkan şehirlerinin, Osmanlı Devleti'nin bu topraklardaki fetihlerinden sonra hızla gelişme gösterdiğini söylemek gerekmektedir. Zaviye-imaretlerden bahsederken, buralarda konaklayan, konukları ağırlayan, yaşayan, ibadet eden, tarım yapan şeyhleri ve dervişleri unutmamak gerekiyor. Bu dervişler Barkan'ın deyişiyle bir tür kolonizasyon hareketi yürütmüşlerdir. Heteredoks inançları sayesinde Hıristiyan dünya ile çabucak kaynaşmışlar ve yerli halk ile Türkmenleri bir araya getiren bir diğer unsur olmayı başarmışlardır.¹¹ Barkan'a göre, Anadolu'dan

---

⁸ Halil İnalçık, "Ottoman Methods of Conquest", *Studia Islamica*, II (1954), s.103-129, Heath Lowry, "Early Ottoman Period", *The Routledge Handbook of Modern Turkey*, Ed: Metin Heper ve Sabri Sayarı, London, 2012, s.6 [Bundan böyle: Lowry, 2012]

⁹ Lowry, 2012, s.5

¹⁰ Lowry, 2012, s.7

¹¹ Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Kolonizatör Türk Dervişleri", *Türkler Ansiklopedisi*, C.9 Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.133-150 [Bundan Böyle: Barkan, 2002]

Osmanoğulları ile beraber batıya gelen dervişler, buralarda boş bulunan arazilere yerleştiler, zaviyeler kurdular, tarım yapmaya başladılar. Bu dervişlerin yerleşimi hudutlara doğru uzandı ve arkadan gelen Osmanlı ordularının da işini kolaylaştırdı. Bu sahne, fetihler Rumeli ve Balkanlar'da devam ettikçe kendini tekrar ediyordu.¹²

Osmanlı fetihleri Rumeli ve Balkanlarda devam ederken Osmanlı nüfusu da hızla Hıristiyanlaşıyordu. Anadolu'da Müslüman nüfus, Balkanlarda Hıristiyan nüfus ikilemi Osmanlı idaresini yeni çözümler aramaya itiyordu. Bu ikili yapı içerisinde Balkan topraklarının genişliği ve Hıristiyan nüfusun fazlalığı, buralarda belirgin bir hoşgörü politikasının uygulanmasını zorunlu kıldı. Osmanlılar, fethettikleri topraklarda kontrolleri altına aldıkları halkın geleneksel yaşamına, eski alışkanlıklarına, dinsel organizasyonlarına müdahale etmedi. Hatta kendilerinden önceki iktidarlardan kalma, siyasi ve idari alışkanlıkların devamında da bir mahzur görmediler. Halil İncılık tarafından literatüre "istimalet politikası" adı altında kazandırılan bu politikanın etkileri, o bölgelerdeki idareyi kolaylaştırdığı gibi yeni fetihlerin yapılmasına da imkan sağlıyordu.¹³ Bu uygulamanın bir yansıması olarak da görebileceğimiz kent surları dışına Müslümanların yerleştirilmesi politikası, şehrin eski mensuplarının benliklerini korumasına olanak sağlamıştır. Osmanlılar, Rumeli ve Balkanlar'da fethettikleri yerlerde, şehrin kale içini oranın eski ahalisine bırakırken Müslümanlar için kalenin dışında yerleşim yerleri açıyordu. Bu şekilde hem istimalet politikasına uygun hareket etmiş oluyor hem de kalabalık nüfusu oluşturan Gayrimüslim ahali içerisinde azınlık olabilecek Müslümanların asimile olma ihtimalini ortadan kaldırıyor.

Osmanlılar her ne kadar fethettikleri şehirlerde yaşayan halkın düzeninin devam etmesine özen gösteriyor olsa da, kentin bir Osmanlı şehrine dönüşmesi için de simgesel yapıları eklemeyi ihmal etmiyorlardı. Bu yapılar şehrin eski merkezinden dışarıda, yeni bir kent merkezi planlaması dâhilinde inşa ediliyordu. Buna göre, kentin merkezinde yer alan bir ulu cami, büyük bir ticari han, ulu camiye açılan sokaklarda dükkânlar ve bir de dışarıdan gelen tüccarların konaklamasına imkân verme amacıyla yapılmış bir kervansaray birçok Osmanlı şehrinde karşımıza çıkmaktadır. Bu yapılar şehrin ticari ve siyasi büyüklüğüne göre de hacim olarak değişiklik göstermekteydi.

---

¹² Barkan, , 2002, s.133-150

¹³ Halil İncılık, "Osmanlı Döneminde Balkanlar Üzerinde Yeni Araştırmalar", *GAMER* I,1, Ankara, 2012, s. 1-10

Osmanlıların Balkanlar'ın fethinin bir ön aşaması olan Rumeli topraklarında ilerlemesi çok hızlı gerçekleşmiştir. Orhan Bey döneminde geçme şansı buldukları Rumeli topraklarından bir asır içerisinde Balkanların derinliklerine kadar ulaşmışlardır. Fetihler Gelibolu'dan başlamış ve iki asır sonra Balkanlar'ın çıkış noktalarına kadar uzanmıştır. Balkanların fethine giden ilk adım olan Rumeli fetihleri bu açıdan çok önemlidir. Osmanlı yayılcılığında temel politikanın, bölgesel öneme sahip şehirlerin önce iâşe yollarını kesip, çevresindeki toprakları, kasaba ve şehirleri ele geçirmek olduğunu söyleyebiliriz. Bu politikanın yansıdığı en güzel örneklerden biri de Edirne şehrinin fethedilme sürecinde yaşananlardır. Buna göre Edirne, Rumeli topraklarının merkezi ve Balkanlar için bir kale kent ve İstanbul yolu üzerinde yer alan önemli bir merkez konumundadır. Bu şehrin fethedilmesi adına Osmanlılar I.Murat öncülüğünde İstanbul yolu üzerindeki Çorlu, Babaeski ve Lüleburgaz'ı fethederken, Hacı İlbeğ Dimetoka'yı, Evrenos Gazi de İpsala ve Keşan'ı muhasara ediyordu.¹⁴ Bu fetihlerin ardından Edirne, Rumeli'de bir ada misali yalnız ve savunmasız kalmıştı. Bu örnekten yola çıkarak Osmanlı fetihlerinin kontrolsüz bir şekilde değil bir program ve plan dâhilinde gerçekleştiğini rahatlıkla ifade edebiliriz. Buna göre Osmanlılar şehir şehir fetih yerine, belirledikleri yerleri ünite şeklinde görüp bütünü ele geçirene kadar planlı bir harekât uyguluyorlardı. Edirne şehri de Rumeli ünitesinin merkezi durumundaydı ve fethedileceği güne kadar bu plan uygulandı.

Edirne şehrinin Osmanlılar tarafından fethi üzerine bir takım tarihçiler Bizans ve Osmanlı kroniklerini kullanarak muhtelif tarihler vermişlerdir. Halil İncılık bu tarihçilerin görüşlerine yer vererek fethin gerçek tarihine ulaşmaya çalışmıştır. Buna göre, A. Burmov, 1371 tarihini ele alır. Burmov'a göre şehir, Çirmen Savaşından sonra fethedilmiştir. Uzunçarşılı ise şehrin Orhan'ın ölümünden sonra fethedilmiş olabileceğini ileri sürerek 1362 tarihini verir. Bu tartışmalarda İncılık en güvenilir tarih olarak Osmanlı Kronik yazarlarından Oruç Beğ'in 1361 tarihini güvenilir bulur. Bu tarihin çıkarılmasında Oruç Beğ Tarihinde geçen "Edirne şehri güneş tutulduğu sene fetholundu" rivayetini önemli bir ipucu olarak görür. Babinger, güneş tutulmasının yaşandığı yılı 1361 olarak hesaplamıştır. Bunun yanında Venedik kaynaklarına göre de Edirne'nin fethi haberi Venedik'e 1361 tarihinde ulaşmıştır. Tüm bunların ışığında

---

¹⁴ Halil İncılık, "Edirne'nin Fethi", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yılı Armağan Kitabı*, TTK Yayınları, Ankara, 1993, s. 146-149 [Bundan Böyle: İncılık, 1993]

İnalcık'ın izahlı anlatımı ile Edirne'nin 1361 tarihinde Meriç Nehri'nin taşkın olduğu bir dönemde I.Murat tarafından fethedildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.¹⁵ Edirne şehri fethedildiği sırada kale içinde bir kent ve Aina (bugünkü Yıldırım Mahallesi) adlı yerleşim yerinden ibaret bir şehirdi.¹⁶ Fetihten sonra I. Murad şehrin idarecisi olarak Lala Şahin Paşa'yı burada bıraktı. Kendisi Dimetoka'ya yöneldi ve Edirne'deki ilk saray yapılana kadar yani 1368 tarihine kadar Dimetoka'da bulunmuş, şehri idare etmesi için de Lala Şahin Paşa'yı burada bırakmıştır.¹⁷ 1368 yılında tamamlanan ilk Edirne Sarayı ile I.Murat devlet merkezini Bursa'dan Edirne'ye taşımıştır. I.Murat'ın bugünkü Selimiye arazisi üzerinde bir saray inşa ettirdiği rivayeti vardır. Bu sarayın inşasından sonra Edirne, Osmanlı Devleti'nin başkenti haline gelmiştir. Bu tarihten sonra Edirne, Balkan fetihleri için bir üs ve harekât noktası haline geldiği gibi İstanbul'un da fethini kolaylaştırmıştır. Yıldırım Bayezid, İstanbul üzerine buradan yürümüştür.¹⁸ Yıldırım'ın 1402 tarihinde Ankara Savaşı'nı kaybetmesinden sonra oğulları arasında yaşanan taht kavgasında Edirne'nin önemi de artmıştı. Nitekim ilk olarak Emir Süleyman Edirne'ye gelip tahtı ele geçirmişti.. 1403 tarihinde rakiplerinden biri olan İsa Çelebi'yi öldürttüğü sırada kendisine rakip olan bir diğer kardeşi Mehmed ise Orta Anadolu'da Tokat ve çevresine hâkim durumdaydı. 1409 tarihinde Musa Çelebi taht kavgalarının yeni oyuncusu olarak sahneye çıktı. Musa Çelebi, Süleyman'ı 1410 tarihinde yenilgiye uğratarak hükümdarlığını ilan edip, iki yıl süre ile Edirne'de kaldı. Bu sırada güçlenen ve yeni ittifaklar kuran Mehmed 1413 tarihinde, Anadolu'dan Rumeli'ye geçip Musa'nın ordusunu yendi. Bu savaşta Musa öldürülürken, Mehmet'in ordusuna Dulkadiroğulları da destek veriyordu. Bu olay sonunda Mehmet iktidarı devralmış ve Fetret Devri sona ermiş oluyordu.¹⁹ Mehmet'in iktidarı döneminde Edirne'de önemli imar adımları atılmıştı. Şehrin ilk ulu camisi olan Eski Cami bu dönemde yapıldı. Çelebi Mehmet'den sonra Edirne'de tahta geçen II.Murat Edirne'nin görkemli bir şehir olmasını sağlayan padişahların başında gelir. Başta Bedesten, Muradiye, Darü'l-hadis, Üç Şerefeli Camii, Tahta kale ve Topkapı Hamamları, Gazi Mihal İmaret ve Köprüsü, Mezit Bey Cami,

---

¹⁵ İnalcık, 1993, s.157-159

¹⁶ Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1939, s.12 [Bundan böyle: Peremeci, 1939]

¹⁷ Hamit Sadi Selen, "Yazma Cihannüma'ya Göre Edirne Şehri", *Edirne: Edirne'nin 600.Fetih Yılı Armağan Kitabı*, TTK Yayınları, Ankara, 1993, s.304

¹⁸ Tayyib Gökbilgin, "*Edirne Maddesi*", TDV İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s.426 [Bundan Böyle: Gökbilgin, 1994]

¹⁹ Caroline Finkel, *Osman's Dream: The Story of the Ottoman Empire 1300-1923*, John Murray Yayınevi, 2006, s.31-33

Hamam ve Kervansarayı olmak üzere bugün de varlığını koruyan birçok eser II.Murat devrinde inşa edilmiştir. Bunun yanında günümüze kalıntıları ulaşan Edirne Sarayı'nın inşası da bu devirde başlamıştır.²⁰ II.Murat, oğlu Mehmet'in hem sünnet hem de düğün merasimini Edirne'de yaptırmıştır. Bu tarihlerde Edirne hem çok canlı hem de görkemli bir şehir haline gelmiştir. Murat'ın ölümü ile tahta geçen Mehmet döneminde İstanbul fethedilip devlet merkezi buraya taşındığından Edirne kısmen de olsa eski önemini yitirdi. Bununla birlikte, İstanbul'un fethi için hazırlanan toplar Edirne'de döktürüldü ve daha da önemlisi II. Murat devrinde yapımına başlanılan Edirne Sarayı II. Mehmet zamanında bitirildi.²¹ Mehmet'ten sonra yerine geçen II. Bayezid de Edirne'ye önem veren padişahlardan olmuştur. Hükümdarlığı süresince sık sık Edirne'ye gelen II. Bayezid burada uzun süreler kalmıştır. Bayezid'in çağdaşı olan Osmanlı Kronik yazarlarından Edirneli Oruç Beğ'in aktardığına göre bu tarihlerde Edirne, Balkanlar'a seferler için üs olma vazifesini devam ettirmiştir. Bunun yanında Bayezid burada kendi adıyla anılan büyük külliyesini inşa ettirmiş, külliye içinde döneminin en ünlüsü olan bir de Darüşşifa yaptırmıştır.²² II.Bayezid döneminin sınırlı fetihlerinden olan Boğdan, Kili ve Akkerman'ın fethine gidilirken de Edirne, ordunun toplanma ve seferin başlangıç yeri olmuştur.²³ Oruç Beğ'in verdiği bilgilerden II.Bayezid'in Edirne'yi çok sevdiği ve uzun süreler Edirne'de konakladığını görüyoruz.

“Ve girü Sultan Bayezid Han dame saltanatehu Edrene'de karar edüp, birkaç ay durduktan sonra Edrene'den çıkup varup ulu bayramı Konstantin'de edüp, ve girü Zilkade ayının onunda Edrene'de olan yeni imaretün ve bimarhanenün konukluğu olup... ve imaretün ehli vezayifi yerine konulup imaret ol günden işlenüp tamam oldu, yerlü yerine konuldu.”²⁴

Buna benzer birçok örnekte Bayezid, Edirne'den sefere çıkmış ya da burada konaklamıştır.

---

²⁰ Peremeci, 1939, s.13

²¹ Peremeci, 1939, s.16-17

²² Necdet Öztürk, *Oruç Beğ Tarihi*, Çamlıca Yayınevi, İstanbul,2008, s.120 [Bundan Böyle: Öztürk, 2008]

²³ Öztürk, 2008, s.120

²⁴ Öztürk, 2008, s.124

“Ve girü mübarek Receb ayının beşinde pençşenbe gününde Edrene’den çıkup sefer niyetine bel bağlayup.....doğru Yuvan vilayetine hücum ettiler.”²⁵

Yavuz döneminde de Edirne seferlerin başlangıç noktası olmuştur. Daha önceki padişahların aksine sefer yönünü sürekli doğuya doğru çizen Yavuz, İran ve Mısır seferlerine Edirne’den hareket etmiştir.²⁶ Oğlu Kanuni Sultan Süleyman da, babası bu seferlerde iken Rumeli muhafızı sıfatı ile Edirne’de bulunmuştur. Kanuni ve oğlu II.Selim dönemlerinde Edirne, siyasi önemini korumakla birlikte bu devirler Edirne’nin mimari açıdan doruk noktaya ulaştığı devirler olmuştur. Ali Paşa Çarşısı, Rüstem Paşa Kervansarayı, Sokullu Hamamı gibi önemli eserlerin dışında, Osmanlı tarihinin en görkemli eserlerinden biri olan Selimiye Külliyesi bu dönemde inşa edilmiştir. Üçüncü Murat döneminde şehre kazandırılan Arasta, şehrin ekonomik açıdan canlılığını koruduğunun göstergesidir. Hibri’nin naklettiğine göre III.Mehmet döneminde yaşanan Avusturya savaşları ve kıtlıklar neticesinde şehir, düzenini kaybetmiş ve hırpalanmıştır.²⁷ XVII. yyda Edirne eski önemini yeniden kazanmıştır. I.Ahmed, II.Osman, IV.Murad sık sık şehirde vakit geçirmişler, av ve eğlenceler düzenlemişlerdir. Neticesinde şehir yeniden ilgi görmüş ve canlanmıştır. Bununla birlikte Edirne en görkemli günlerini IV.Mehmet döneminde yaşamıştır. IV.Mehmet, Venedik ve Leh elçilerini burada kabul etmiş, şehzadelerin sünnet merasimlerini, kızı Hatice Sultan’ın düğün törenlerini burada gerçekleştirmiştir.²⁸ Sonraki padişah II.Süleyman burada vefat etti, II.Ahmed de burada kılıç kuşanıp tahta geçti. II.Ahmed sonrası tahta geçen II.Mustafa döneminde Edirne tarihinin en önemli olaylarından birisi olan Edirne Vakası yaşanmıştır. II.Mustafa şehri adeta payitaht merkezine çevirmiştir. Yanındaki bazı devlet adamlarının da etkisi ile İstanbul’dan uzaklaşmış ve hükümdarlığını Edirne’de devam ettirmiştir. Uluslararası antlaşmaları burada imzalamış, devlet işlerini buradan idare etmiştir. Bu duruma tepki gösteren bazı gruplar İstanbul’dan hareket edip Edirne’ye ulaşmış, II.Mustafa’yı tahttan indirmişlerdir. Bu olay sırasında III.Ahmed tahta geçirilmiş, II.Mustafa’nın akıl hocası olarak gördükleri Şeyhülislam Feyzullah Efendi’yi de öldürüp Tunca nehrine atmışlardır.²⁹ Ondokuzuncu yüzyıla geldiğimizde artık

---

²⁵ Öztürk, 2008, s.130

²⁶ Peremeci, 1939, s.18

²⁷ Peremeci, 1939, s.19

²⁸ Gökbilgin, 1994, s.427

²⁹ Gökbilgin,1994, s.427, Peremeci, 1939, s.23

Osmanlı Devleti'nin de gücünün tükenmesine bağlı olarak büyük toprak kayıpları yaşanıyordu. Özellikle Rus tehdidi büyük boyutlara ulaşmıştı. II. Mahmud döneminde 1829 tarihinde Rus saldırısına karşı koyamayan Osmanlı orduları Rusların Edirne'ye kadar gelmesine engel olamamışlardır. Edirne karşı koyulmaksızın Ruslara teslim edilmiştir. Bu istila sırasında Edirne büyük tahribata uğramış, arkasından çıkan salgın hastalık ile de büyük bir yıkım yaşamıştır.³⁰ 1877-78 Osmanlı-Rus savaşında Edirne ikinci istilasını yaşamıştır. Bu savaş sırasında bütün Trakya gibi Edirne de Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Savaş sırasında mühimmat deposu olarak kullanılan Edirne Sarayı, silahların ve askeri mühimmatın Rusların eline geçmemesi adına havaya uçurulmuştur. Bu olay neticesinde Edirne Sarayı yok olmuştur.³¹ Balkan Savaşları ise Edirne tarihinin en acı günlerinin yaşanmasına sebep olmuştur. Savaşın başlamasıyla kuşatılan şehir, uzun süre direnmiş, fakat yardım alamaması neticesinde Bulgarlar tarafından işgal edilmiştir. Savaş sonunda Balkan Devletleri arasında çıkan anlaşmazlık ve savaşın yeniden başlamasını fırsat bilen Osmanlı kuvvetleri Edirne'yi geri almışlardır. Edirne'nin yaşadığı son işgal, I.Dünya Savaşı sonrası yaşanan Yunan işgali olmuştur. 25 Kasım 1922 tarihinde buradaki Yunan işgali de son bulmuştur.³²

Edirne, Osmanlılar için başlangıçta İstanbul'a giden yol, Balkanların fethi için bir kale ve üs iken, fetihten sonra payitaht merkezi haline gelmiştir. Devlet işleri tamamı ile buradan yürütülmüştür. Bununla birlikte Fatih'in İstanbul'u fethi ile başlayan süreçte Osmanlı Devlet yapısında Edirne'nin konumunu da etkileyen bir takım değişikliklerin olduğu görülmektedir. Buna göre Fatih'in yarattığı yeni Osmanlı'da, iktidar "devşirme kullar" arasında pay edildi. Bu dönemde, Osmanlı'nın kurulduğu dönemlerden beri devlet mekanizmasının içinde yer alan, ekonomik bağları ve siyasi güçleri sayesinde devlet politikalarında etkin konumda olan güçlü Türk ailelerin tasfiye edilmeye başlandığını görüyoruz. Siyasi bir temizliğe dönüşen bu durumun yarattığı bir ikilik söz konusu olmuş mudur? Bazı kaynaklarda izine rastladığımız Osman oğullarına karşı serzenişin bu tartışma ile ilişkisi var mıdır?³³ Bu tartışma gaza görünümlü yağmacı-ganimetçi orta çağ anlayışından, yeniçağda merkezi ve bürokratik bir devlete dönüşte

---

³⁰ Peremeci, 1939, s.29-30

³¹ Metin Eriş, *81 İlde Kültür ve Şehir: Edirne*, Edirne Valiliği Yayınları, İstanbul, 2013, s. 52[Bundan böyle: Eriş, 2013]

³² Eriş, 2013, s.53

³³ Cemal Kafadar, *İki Cihan Aresinde*, Çev: Ceren Çıkın, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2010, s.231-249 [Bundan böyle: Kafadar, 2010]

yaşanan güç mücadelesinin bir ürünü müdür? Ortaçağın “kutsal savaşçıları” yeni dönemde yaratılan merkezîyetçi yapıya ayak uyduramayınca simgesel olarak Edirne ile eski Osmanlı’yı özdeşleştirmişler midir? Acaba Osmanoğulları, Fatih Sultan Mehmet ile gerçek iktidarlarını mı kurmuşlardır? Bu sorular üzerinde düşünmemize yol açan çalışmanın sahibi Cemal Kafadar’a göre Edirne, “gazanın” merkezi iken İstanbul “iktidarın” merkezi olmuştur. Yukarıda da bahsini ettiğimiz üzere İstanbul fethedildikten sonra bile padişahlar Edirne’ye özel ilgi göstermişler ya da göstermek zorunda kalmışlardır. Fakat aynı ilgiyi payitahtı Edirne’ye taşımadan önceki merkezleri olan Bursa’ya göstermemişlerdir. Nüfus ve ekonomi verileri gösteriyor ki, Bursa, Edirne’ye göre her daim daha gelişmiş ve canlı bir şehir olmasına rağmen, Osmanlı ailesinin ilgisine yeterince mazhar olamamıştır. Bu durum, bizleri yukarıda sorduğumuz sorular üzerinde şüphe ile düşündürtmeye yetiyor. İktidarı devşirme güçlere verdiği düşünülen Fatih Sultan Mehmet’in yerini alınca, ilk olarak iktidar araçlarını elinde tutup ekonomik kazanımlarını Türk kökenli ailelere geri vermeye çalışan Bayezid’in çok sık gerçekleşen Edirne ziyaretleri bir zaruriyet miydi? Nihayetinde, rakibi Cem Sultan da tahta çıkınca başkenti Edirne’ye taşıyacağına söz vermişti.³⁴Bununla birlikte, çalışmada bu sorulara cevap aramaktan ziyade, Osmanlı Devleti’nin en önemli şehirlerinden birisi olan, eski payitahtı, Balkanlar’a açılan kapısı olmasına rağmen tarihçiler tarafından yeterince üzerinde durulmayan Edirne şehrinin, elimizdeki kaynaklar üzerinden on altıncı yüzyıldaki genel durumu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Tezi hazırlarken 1530 tarihli tahrir defteri esas alınmış, 1570 tarihli tahrir defteri ile de karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Bunlar üzerinden şehrin nüfus ve ekonomik değerleri verilmiş ve iki tahrir arasındaki zaman farkı gözetilerek, şehirde yaşanan değişimin ivmesi takip edilmek istenmiştir. Tahrirlerin yanında, döneme ait mühimme defterleri ve seyahatnameler çalışmada başvurulan diğer ana kaynaklar olmuştur. Tezin birinci kısmında Edirne’nin genel görünümü demografik ve fiziki yapısı verilmeye çalışılmıştır. İkinci kısım şehrin ekonomik yapısına ayrılmış, üçüncü kısımda ise Edirne şehir yaşamından izler sunulmuştur. Son kısımda da on altıncı yüzyıla geldiğimizde Edirne’de varolan mimari yapılar hakkında bilgiler verilip, bu yapıları ziyaret eden seyyahların gözlemleri ve tasvirleri ile çalışmaya zenginlik katılmak istenmiştir.

---

³⁴ Kafadar, 2010, s.231-249

2. ŐEHİRİN FİZİKİ VE DEMOGRAFİK YAPISI

2.1. ŐEHİRİN FİZİKİ YAPISI

Edirne Şehri, Meriç, Tunca ve Arda nehirlerinin keŐiŐtiđi noktada kurulmuş bir kenttir. Tunca Nehri'nin Meriç'e ulaşana kadar çizdiği yay Edirne Şehrinin doğal yerleşim alanını oluşturmaktadır. Kente batı ve kuzey yönünden gelirken, Edirne'ye girmeden geçilen son kasaba olan Harmali ya da Harmanlı'dan sonra Uzunköprü ya da Mustafa Paşa Köprüsü adı verilen, Meriç Nehri üzerindeki köprüden geçerek ulaŐılıyordu. Şehri kara yolu ile ziyaret eden seyyahlar batı yönünden gelirken bu köprüden geçiyorlardı. Dolayısıyla, köprü ve Edirne'nin genel görünümü hakkında da detaylı bilgiler vermişlerdir.

Bu seyyahlardan biri olan Dernschwam Şehrin giriŐini ve geçtiği uzun köprüyü Şu Şekilde tasvir eder;

“18 Ağustosta Harmali'den yola koyulup 7 saat zarfında 4 mil uzaklıktaki bir Türk kasabasına ulaŐtık. Türkler buraya Mustafa Paşa diyorlar. Mustafa Paşa burada Meriç üzerine bir taş köprü yaptırdığı için kasabaya bu ad verilmiş. Kasaba hala güzel. Geniş kaldırım bir yol ile giriliyor. Oldukça büyük burası vaktiyle çok daha güzel bir yermiŐ. Halkı tamamen Türk. Evler tek katlı sade yapılardır. Dükkanlar da öyle. Ptolemaios'un yazdığına göre buraya eskiden Morenia deniyormuŐ. Bulgarlar Most diyorlar. Türkçesi Typri(köprü). Her iki kelime de köprü demektir. Köprüyü Mustafa Paşa yaptırmış. Meriç nehri yukarıda sözünü ettiğimiz kasabanın ortasından akıyor. Üzerindeki taş köprü uzun geniş ve büyük dört köşe taŐlardan yapılmış. 112 adım uzunluğunda ve 23 ayak genişliğinde. Üstünde yanyana iki araba gidebilir. Köprünün yan tarafında Prag köprüsünde olduğu gibi kare taşlarla yapılmış korkuluklar var. Fakat yanda yaya kadirimleri yok. Köprünün 21 istinat kemeri var. Nehir geniş, beyaz, çakıllı fazla derin değil. Sağdan sola doğru akıyor. Köprünün ortasında sağ tarafa uzunca mermer bir sütun dikilmiŐ. Üzerinde Türkçe olarak bu köprüyü kimin yaptırdığı yazılı. Köprünün hemen bitiminde sağ tarafta kubbesi kurşunla kaplı bir hamam var.”³⁵

Aynı yolu 1530'da kullanan Curipeschitz de Şehre gelirken Meriç üzerindeki taş köprüden geçtiğini, sonrasında geniş ve güzel bir düzlüğe ulaŐtıđını bildirir. Edirne'yi

---

³⁵ Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Çev: Yaşar Önen, Ankara, 1987, s. 43 [Bundan böyle: Dernschwam, 1987]

etrafı surlarla çevrili büyük bir kent olarak tarif eder ve yine bir başka köprüden geçip kalacakları kervansaraya geldiklerini aktarır.³⁶

Onyedinci yüzyıl sonlarına doğru şehre gelen Chishull ise şunları aktarır;

“Saidino’ nun ponte d’ Erehiene dediği bu kent, ismini yanındaki 166 göz kemerli çok güzel bir köprüden alıyordu. Köprüyü tam on beş dakikada geçtik. Köprünün bir ucunu çeviren mazgalların üzerine hatıra olarak konulmuş olan on veya on iki adet insan baş figürü dikkat çekiciydi. Söylendiğine göre, köprüyü yaptıran I. Sultan Murat, aynı anda iki arabanın geçemeyeceği kadar dar yapılmış olması nedeniyle, birçok ustabaşını boğdurmuştu.”³⁷

Wratislaw ise şehrin genel görünümünü şu şekilde tasvir eder;

“Kasımın 16’sında Türklerin Edrene dedikleri Adrianople şehrine vardık. Şehri büyüten ve adını veren İmparator Adrian’dan önce Oresa adıyla anılmış. Şehir, Meriç ve kolları olan Arda ve Tunca nehirlerinin kesiştiği noktada kurulmuştur. Bu nehirler burada birleştikten sonra Ege denizine doğru akarlar ve Asya ile Avrupayı birbirinden ayırırlar. Şehrin merkezi çok geniş değildir. Türklerin eklediği yapılar ile genişlemiştir.”³⁸

Busbecq de Edirne’nin fiziki görünümüne anlatısıyla katkıda bulunur;

“Meriç nehrini takip ederek ve Mustafa Köprüsünden geçerek Endrene’ye(Türkler böyle diyor) geldik. Şehir, Meriç nehrinin Arda ve Tunca nehirlerinin kesiştiği noktada yer almaktadır. Bu nehirler burada birleştikten sonra Ege denizine doğru devam etmektedir. Surlarla çevrili şehrin büyüklüğü fazla olmamasına rağmen, Türklerin ekledikleri yapılarla kenar mahallere doğru büyümüştür. Edirne’de bir gün kaldık. Geçtiğimiz her yerde nergis ve lalelere rastladık. Bu bitkilere kışın ortasında rastladığımız için bir şaşkınlık yaşadık.”³⁹

Şehre İstanbul yönünden gelenler için ise görüntü daha sadedir. Edirne’ye en yakın kasaba ve son menzil Havsa’dır. Ondan sonra düz arazi boyunca uzanan Edirne yolu takip edilir. Bu görüntüyü on beşinci yüzyıl seyyahı La Broquiere şöyle tasvir eder;

³⁶ Benedict Curipeschitz, *Benedict Curipeschitz Günlüğü (1530)* Çev: Özdemir Nutku, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1989, s.42 [Bundan böyle: Curipeschitz, 1989]

³⁷ Edmund D. Chishull, *Türkiye Gezisi ve İngiltere’ye Dönüş (1698-1702)*, Çev: Bahattin Orhon, Bağlam Yayınları, 1993, s.84 [Bundan böyle: Chishull, 1993]

³⁸ Wenceslaw Wratislaw, *Anılar: Baron Wenceslaw Wratislaw*, Çev: M. Süreyya Dilmen, Karacan Yayınları, 1981, s.40 [Bundan böyle: Wratislaw, 1981]

³⁹ Ogier Ghislen de Busbecq, *Turkish Letters*, Oxford University Press, London, 2001, s.16-17 [Bundan böyle: Busbecq, 2001]

“Konstantinopolis’ten Andrenepoly’e gelinceye kadar altı gün boyunca çok güzel yerlerden, tepelerden ve ormandan başka her şeyin yetiştiği verimli ovalardan geçtim. Buralarda hiç orman, ağaç yok ama ırmaklar çok, ahali az, insanı kıt. Şehir Marisse (Meriç) adlı bir ırmağın üzerinde bulunuyor.”⁴⁰

Polonyalı Simeon da İstanbul yönünden gelirken yol üzerinde yer alan menziller ve Edirne’nin genel görünümü hakkında bilgiler verir;

“İstanbul’dan Edirne’ye kadar uzanan yol kamilen kaldırımla ferş edilmiş olup insan ve hayvanlar ayakları ıslanmadan yürürlerdi. Bundan başka her menzilde kargir büyük mescidler, hanlar, odalar, hamamlar, misafirhaneler ve hastahaneler vardı. Bahçeler, selviler, çeşmeler ve nefis suların bulunduğu menzillerde, günde iki defa pilav, yahni, zerde ve iki fodula ekmekten ibaret yemek çıkar. Kervan bin kişilik de olsa buralarda konaklar ve herkes, hayvanlar da dahil olmak üzere, yer içer, istirahat eder, istediği vakit hamamda yıkanır ve sonra yoluna devam eder. Yolda geniş ırmakların üzerinde atılmış yirmi, kırk ve hatta yetmiş gözlü taş köprüler gördük.”⁴¹

Gerlach, 16. yüzyılda İstanbul yönünden şehre gelirken ve kentin görünümünü ifade ederken şu cümleleri kurar;

“Edirne dolaylarında ormanlar başlıyor. Kentin çevresinde özellikle istanbul yönünde olan bölgede yarım mil enindeki bir şerit boyunca bağlar ve meyve bahçeleri var. burada yetişen üzümlerden yapılan şarabın içimi çok güzel ve lezzeti misket şarabını andırıyor. Edirne çok büyük bir kent değil. Etrafı konstantinopolis gibi kuleleri ve mazgalları olan bir surla çevrili olup düzlük bir arazide kurulmuş. Kent halkının çoğu rum olmakla beraber türk yahudi de var. burada çok sayıda cami bulunuyor ve içinde dükkanların bulunduğu üstü kubbeli bir de çarşı inşa edilmiş. Bol meyve ağaçları ve bakımlı bahçeleri iki de akarsuyu var. kentin bir bölümü surların dışında kalıyor ve burası diğer bölümün üç katı kadar. Eski kent türkler tarafından alındıktan sonra surla çevrilmiş. Nehirlerin birinin kıyısında meyve ağaçlarından oluşan bir korunun ortasında padişaha ait güzel bir saray var.”⁴²

Edirne şehri, fethedildiği yıldan itibaren yoğun bir iskân ve imar faaliyetine tabi tutulmuştur. Bizans döneminde kale içi ve çevresindeki birkaç yerleşim yerinden ibaret

---

⁴⁰ Bertrandon de La Broquiere, *Bertrandon de La Broquiere’in Denizaşırı Seyahati*, Haz: Semavi Eyice, Çev: İlhan Arda, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 230, [Bundan böyle: La Broquiere, 2000]

⁴¹ Polonyalı Simeon, *Polonyalı Simeon Seyahatnamesi*, Çev: Hrand Andreasyan, Haz: Resul Bozyel, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2007, s.38 [Bundan böyle: Polonyalı Simeon, 2007]

⁴² Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü II Cilt*, Çev: Türkis Noyan, Kitapyayınevi, İstanbul, 2010, s.821 [Bundan böyle: Gerlach, 2010]

olan şehir, kale sınırlarını aşmış ve hızla genişlemiştir. Bu genişlemede çeşitli faktörler önemli rol oynamıştır. Şehrin hızla büyümesinde etkili olan faktörlerin en başında, Edirne'nin fethedildikten sonra burada bir saray yapıp başkentin de buraya taşınması gelmektedir. 1368 yılına kadar Dimetoka'da oturan I.Murat, bu tarihten itibaren Edirne'de bir saray yapılması neticesinde buraya gelmiştir.⁴³ Böylece İstanbul'un fethi ve Topkapı Sarayı'nın yapımına kadar Osmanlıların başkenti olarak kalacak olan Edirne, hızla iskân edilmiş, imar faaliyetleri de artmıştır. I. Murat tarafından yaptırılan ve Saray-ı Cedid olarak anılan ilk sarayın yerinin Selimiye Camii yakınlarında olduğu düşünülmektedir.⁴⁴ Daha sonra II.Murad döneminde yapımına başlanılan ve Fatih döneminde bitirilen Saray-ı Cedid-i Amire ise şehrin dışında, kuzey tarafında Tunca nehri kıyısında inşa edilmiştir ve sonraki padişahlar zamanında da sık sık eklemeler yapılarak genişletilmiştir.⁴⁵ Nihayetinde bu sarayın yapımı ve sürekli olarak kullanılabilir bir halde tutulması, şehrin kuzeye doğru genişlemesinde belirleyici bir etken olmuştur. Zaman içinde şehrin ve aynı zamanda ülkenin idari merkezi, sarayın yayıldığı geniş alanda toplanmıştır.

Şehir Osmanlılar fethettiği sırada suriçi ve Yıldırım mahallelerinin bulunduğu alandan ibaretti. Bizans surlarından bugüne kalan pek kalıntı olmamakla birlikte varolan izler neticesinde suriçi denilen bölgenin bugünkü Talatpaşa Mahallesinden Meydan Mahallesine, oradan da Baba Demirtaş Mahallesinin bir kısmını içine alacak şekilde Çavuşbey Mahallesine kadar uzanan dikdörtgen alanda, Meriç ve Tunca nehirlerinin birleştiği noktadan Tunca'nın yay çizerek devam ettiği kısımda olabileceğini söyleyebiliriz. Nitekim Evliya Çelebi, eski Edirne Kalesi'nin yerini ve genel özelliklerini tarif ediyor;

“Büyük şehrin ta ortasında İdrivne Kral yapısı dörtgen şekilden batıya doğru uzunlamasına Şeddadi yapı gibi bir taş yapı. Duvarları öyle sanatlıdır ki bir sıra kırmızı renkli tuğla ve bir sıra yontulmuş taş ile sağlam ve dayanıklı kaledir. Duvarın temeli yer altında 12 arşın derinliktedir. Surunun boyu tam kır melik arşımıdır. Bütün çevresinde küçük ve büyük 160 adet Kaf Dağı kulesi sağlam burçlardır.”⁴⁶

---

⁴³ Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Yayına Hazırlayan: Süheyl Ünver,TTK yayımları, Ankara, 1989, s. 17 [Bundan böyle: Osman, 1989]

⁴⁴ Osman,1989 s. 14

⁴⁵ Osman, 1989, s. 21-22

⁴⁶ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 3.kitap, Haz: Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, 2012, s.312 [Bundan böyle: Evliya Çelebi, 2012]

Kalenin betimlemesini yapan Evliya dikdörtgen şeklindeki kalenin dört köşesinde varolan kulelerin isimlerini ve buldukları mevkileri de nakleder;

Ağaçpazarı köşesinde kuzeye bakan tarafta Kaplı Kule, bu kulenin güneyinde Meriç Nehri kenarında Manyas Kulesi, yine Meriç Nehrine bakan tarafta Zindan Kulesi vardır. Üç Şerefeli yakınında Makedone Kulesi (bugün hala ayakta) bulunur. Bu dört kule, kalenin dört köşesinde yer alırken, bunlardan başka da altı kapının da varlığını bildirir. Bunlar, Balıkpazarı Kapısı, İğneciler, Zindan, Manyas, Mihal ve Top Kapılarıdır.⁴⁷

Onsekizinci yüzyılda ise İnciciyan'ın tasvirine göre kale çevresi şu şekildedir;

“Edirne surlarının 12 kulesi Tunca kenarında da, dört tarafında birer yuvarlak kule bulunan dört köşe bir kale vardır ki kulelerden biri halen hapisane olarak kullanılmaktadır.Şehrin 9 kapısı şu adları taşır:1) Hapishane olarak kullanılan kulenin yanında Kule Kapısı; 2) Alipaşa çarşısında olup yanında Cephane bulunan kapı; 3) .tophane'nin yanında bulunup Ağaçpazarı'na açılan Topkapısı; 4) Eskiden kadın hapisanesi olup Mihal köprüsüne açılan Kafes Kapısı; 5) Kazancılar dahi denilen Keçeciler Kapsı; 6) Germe Kapısı'nın yakınında, gizli bir yerde ufak bir kapı olan Ozrin Kapısı; 7) Darülhadis Camisine açılan Minyas Kapısı; 8) Tahtakale tarafına açılan Tavuk Kapısı; 9) Eskiden İstanbul Kapısı denilen ve Bitpazarı'na açılan İğneciler Kapısı; Alipaşa çarşısının orta kapı adında bir kapısı da vardır.”⁴⁸

Eski Aina yerleşimi de Edirne Kalesi'nin tam karşısında Tunca'nın diğer yakasında yer alan şimdiki Yıldırım Mahallesi'dir. Osmanlıların ele geçirişinden sonra ise şehir, Tuncanın karşı yakasına saray inşası ile kuzeye ve daha fazla olarak da doğu istikametinde genişlemiştir. On dokuz ve yirminci yüzyılda da güneye ve güney doğuya doğru bir genişleme söz konusudur.

Osmanlılar şehri ele geçirdikten sonra kente kendilerine özgü ögeler eklemişler ve Edirne'yi klasik bir Osmanlı şehri kimliğine büründürmüşlerdir. Osmanlı şehirlerinin birçoğunda kent merkezinde ve mahallelerinde egemen olan ögeler cami, bedesten ve külliyelerdir. Bunlardan ilki olan bedestenler, şehrin ticari merkezinde yer alan yapılardır.⁴⁹ Bedesten, bir kapalı çarşı görünümündedir. Bedestenden şehrin içine doğru açılan uzunçarşı denilen geniş cadde ve bu caddeye açılan sokaklarda farklı iş

⁴⁷ Evliya Çelebi, 2012, s. 313

⁴⁸ Polonyalı Simeon, 2007, (İnciciyan), s.205

⁴⁹ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri”, *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi(1071-1920): Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Bildirileri*, Ankara,1976, s.106 [bundan böyle: Ergenç, 1976(a)]

kollarından esnaf örgütleri yer alır.⁵⁰ Bedestenlerin etrafında genellikle hanlar ve bir de şehrin büyük camisi ya da camileri konumlanmıştır.⁵¹ Dolayısıyla büyük tüccarların toplandığı bedesten denilen ticari merkezler şehrin ana merkezini oluşturur⁵² ve onun etrafında şekillenen bir şehir karşımıza çıkar. Osmanlı şehirlerinde genellikle var olan bu yapı Edirne örneğinde de görülmektedir. Şehrin merkezinde yer alan “bedesten”in etrafında Edirne Eski Cami yer almaktadır.⁵³ Bu iki ana yapının etrafında da hanlar, hamamlar ve bir de dışardan şehre çalışmaya gelenlerin kaldıkları odalar yer almaktadır. 1530 tarihli icmal defterinde yer alan ve mahalle olarak kaydedilmiş birçok oda da bu merkezde yer almaktadır.⁵⁴

Edirne Bedesteni, 1414-22 yılları arasında yapıldığı tahmin edilen 14 kubbeli ve dört kapılı bir yapıdır ve Eski Camiye vakfedilmiştir.⁵⁵ Şehrin merkezindeki önemli yapılardan diğeri olan Eski Cami de, yapımına Emir Süleyman tarafından başlanmış ve Çelebi Mehmed zamanında tamamlanmış bir camidir.⁵⁶ Şehrin merkezini teşkil eden bu yapılara, buraları ziyaret eden seyyahlar notlarında yer vermiştir. Bunlardan biri olan ve şehri 1573’de ziyaret eden Lubeanu, Edirne Bedesteninin detaylı bir tarifini yapmıştır;

“Kentin dışında Türklerin Besenstein(bezistan-bedesten) adını verdikleri iki büyük ve önemli alışveriş binası var. Nitekim Bezistan'da çok değerli erguvan renkli, sırmalı dokumalar, keten ve ipek kumaşlar satılmaktadır. Bezistan binası öyle büyük ve uzun ki, bir ucundan bakılınca öbür ucu görülemiyor. İçerde sırmalı, ipeklerin satıldığı, birçok irili ufaklı dükkan, üstü kubbeli mağaza var. Bu binaların dışında şehrin çevresinde zanaatkarların kendi ürettikleri eşyayı sattıkları birçok dükkanlar, mağazalar da bulunmaktadır. Ayrıca çok sayıda aşçı ve şerbetçi dükkanında çeşitli yiyecek ve içecek de hazırlanmaktadır. Aşçı dükkanlarında pişmiş veya kızartılmış et ve balık ucuz fiyata satılmaktadır. Ayrıca büyük özel mağazalarda sadece keyif ve eğlence için yemişler de satılır. Ayrıca büyük özel mağazalarda sadece keyif ve eğlence için yemişler de satılır. Kuru üzüm, kuru incir, ceviz, fındık fıstık çeşitleri taze badem hurma gibi yemişler çuvallara tika basa doldurularak Afrika'dan buraya getirtilirler. Burada bulunan malzeme anlatmakla bitmeyecek kadar çoktur.”⁵⁷

---

⁵⁰ Ergenç, 1976(a), s.106

⁵¹ Ergenç, 1976(a), 106

⁵² Ergenç,1976(a), 106

⁵³ Peremeci, 1939, s.86

⁵⁴ BOA, *Vilayet-i Rumeli Muhasebe Defteri*, TD. no.370, s.45

⁵⁵ Peremeci,1939, s.86

⁵⁶ Peremeci,1939 s.54

⁵⁷ Reinold Lubenau, *Osmanlı Ülkesinde (1587-1589)*, Çev: Türkis Noyan, Kitapyayınevi, İstanbul,2012, s.152-153 [Bundan böyle: Lubenau, 2012]

Lubeanu'dan bir asır sonra Edirne'ye gelen La Motraye de hem Eski Camiyi hem de Bedesteni tarif eder;

“Eski Cami'nin, deyim yerindeyse, diğerleri gibi bir bahçesi yok, hemen hemen tüm camilerde görülen bölümlerden oluşur biçimde inşa edilmiş uzun bir taş yapı. Bu caminin önünde de, yine abdest almak için yapılmış çeşmesi var. Cami granit sütunlar üzerine inşa edilmiştir. Muhteşem bir sütunlu girişi vardır. Camiye komşu büyük bedesten, camiye ait olup cami gelirlerinin bir kısmı bu bedestenden gelir. Büyük duvar ayaklarının desteğindeki bedestende iki yüzden fazla dükkân yer almakta olup, her tür değerli eşya satışıyla uğraşmaktadırlar.”⁵⁸

Osmanlı sınırlarında özellikle nüfusu kalabalık şehirlerde, halkın birçok ihtiyacını bir arada karşılamayı sağlayan yapılar olarak külliyeler, kentlerin fiziki yapısının belirginleşmesinde etkili olmuşlardır. Külliyeler, içinde cami, medrese, bimarhane, imarethane, tabhane, hamam, kervansaray kütüphane vs gibi din, kültür ve sosyal yardım müesseseleri ile bunların çalışanları için yapılacak yol, su, kanalizasyon gibi tesisler ve tesislere devamlı gelir sağlama amacıyla inşa edilen hanlar, hamamlar ve dükkanlar şeklinde teşekkül eden kompleks yapılarıdır.⁵⁹ Bu yapıların içindeki en unsur ise kuruluş yıllarından itibaren Osmanlılar'ın çok önem verdiği yapılar olan imaretler olmuştur.⁶⁰ Osmanlılar, özellikle Balkanlar'da fethettikleri şehirlerde kendilerine has kurumlar inşa etmişlerdir. Bu kurumlardan en önemlisi zaviye- imaretler adıyla anabileceğimiz yapılar olmuştur. İmaretler farklı dinlerden herkese açıktı. Böylece yeni fethedilen şehirlerde bu kurumlar eliyle “Osmanlılaşma” süreci başlatılmış oluyordu.⁶¹ Kuruluş dönemine has özellikler taşıyan Zaviye-İmaretlerin temel nüvesini oluşturduğu külliyeler daha sonraki zamanlarda ortaya çıkmıştır. Neticesinde bu yapılar şehir merkezlerinde görkemli Osmanlı kurumlarına dönüşmüştür ve hayırsever Osmanlı elitleri tarafından Külliye inşa etmek de gelenek haline gelmiştir. Edirne de, külliye geleneğinden pay alan önemli şehirlerden biri olmuştur. 16. yüzyıl'a geldiğimizde şehirde Yıldırım Bayezid Külliyesi, Muradiye Külliyesi, Bayezid II Külliyesi gibi

⁵⁸ Aubry de La Motraye, *La Motraye Seyahatnamesi*, Çev: Nedim Demirtaş, İstiklal Kitabevi, İstanbul, 2007, s.450-451 [Bundan böyle: La Motraye, 2007]

⁵⁹ Ömer Lütfi Barkan, *Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesislerini Yıllık Muhasebe Bilançoları*, TTK Yayınları, Ankara (Belgeler Temmuz 1964 sayısı ayırması) 1965, s.235

⁶⁰ Lowry, 2012, s.6

⁶¹ Lowry,2012, s.6

külliye bulunmaktadır. Bunlardan ilk kurulanı Yıldırım Bayezid Külliyesi'dir.⁶² Bunlardan en önemlilerinden biri olan Muradiye Külliyesinin XVI. yyda yıllık ortalama geliri 789.880 akçeyi bulmaktadır.⁶³ Cami, mevlevihane, derviş odaları, aşevi, şeyh evi ve bir de mektepten oluşan külliye, Edirne'de en uzun süre ayakta kalan yapılardandır.⁶⁴

2.1.1 Mahalleler

Şehirlerdeki en temel yapı birimi olan mahallelere geçmeden önce, kavram olarak Osmanlı'da mahallenin neyi ya da neleri ifade ettiği meselesine değinmek gerekmektedir. Mahalle, Osmanlı idari sisteminin şehirlerdeki temel birimidir.⁶⁵ Burada yaşayan vergi yükümlüleri, tek tek ve mahallelerine göre tahrirlere kaydedilmiştir.⁶⁶ Bunun yanında mahalle, Osmanlı sistemi içinde yer alan idari ünitelerdir.⁶⁷ Bu ünite içerisinde, toplum yapısının belirgin bir şekilde izlenebildiği ve tahlil edilebildiği bir alanı da ifade eden mahalleler, mahremiyetin çok sınırlı olduğu alanlardır. Bu durumu yaratan temel etkenin de, beyan esasına dayalı Osmanlı hukuk sisteminin olabileceğini söyleyebiliriz.⁶⁸ Şöyle ki; Osmanlı hukuk sistemi içerisinde mahallede yaşayanlar birbirlerine kefil tayin edilmiştir. Bir suç vakasında, öncelikle o çevrede yaşayan insanların, mahallenin ileri gelenlerinin, komşularının beyanına başvurulurdu. Bu durum Osmanlı mahallesinde, insanların en özelliklerinin bile bilinir hale gelmesine ve mahremiyetin ortadan kalkmasına sebep olmuştur.⁶⁹

Mahallelerin oluşumunda ise temel bazı noktalar ön plana çıkmıştır. Mahalleler genellikle oradaki dini yapının adı ile anılırdı. Bunun yanında bazı önemli şahsiyetlerin isimleri ile anılan mahallelere de sıkça rastlanırdı. Yeni fethedilen şehirlerde yeni cami ve mescidler, tekkeler açılması teşvik olunarak şehirlerin genişlemesi sağlanmıştır. Bu genişlemeye katkı yapan önemli devlet adamı, komutan, din adamları da olmuştur. Edirne örneğinde bu durumu açık şekilde görebiliyoruz. Bazen içinde barındırdığı cami,

---

⁶² Ratip Kazancıgil, *Edirne İmaretleri*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, İstanbul, 1991, s.22 [Bundan böyle: Kazancıgil, 1991]

⁶³ Kazancıgil, 1991, s. 38

⁶⁴ Kazancıgil, 1991, s.36

⁶⁵ Ergenç, 1976(a), s.106

⁶⁶ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi: Journal of Ottoman Studies IV*, İsam Yayınları, İstanbul, 1984, s.71 [Bundan böyle: Ergenç, 1984]

⁶⁷ Fikret Yılmaz, "XVI. yy Osmanlı Toplumunda Mahremiyetin Sınırlarına Dair", *Toplum ve Bilim*, Kış-83, İletişim Yayınları, 2000, s.96 [Bundan böyle: Yılmaz, 2000]

⁶⁸ Yılmaz, 2000 s.96

⁶⁹ Yılmaz, 2000, s.96

bazen mescid, ya da hamam, han, imaret ismi ile anılan mahalleler olduğu gibi adını çeşitli şahsiyetlerden alan mahalleler de Edirne'nin gelişiminde önemli rol oynamıştır.⁷⁰ Bu mahallelere isimlerini veren ve Edirne'nin iskanında önemli rol oynayan bu şahsiyetlerden bazıları şunlardır; Yahşi Fakih, Gümlü oğlu, Şeyh Bedreddin, Sofu Bayezid, Şahmelik, Şeyh Şucaaddin Karamani, Hasan Paşa, Ayşe Hatun, Devletşah Hatun, Baba Timurtaş Bey, Hadım Süleyman Paşa⁷¹ vs.dir. Bunların yanında II.Murat döneminde bizzat padişah tarafından Edirne'ye davet edilen ve burada adına mahalleler ve zaviyeler kurulmuş olan Hacı Bayrami Veli de bahsi edilmesi gereken önemli şahsiyetlerden biridir.⁷²

Ayrıca, Müslümanlar ve Gayrimüslim toplumların ayrı ya da ortak yaşamına dair bilgilere de mahalle yapıları üzerinden ulaşabiliyoruz. Bu gruplar, şehirlerde genellikle farklı mahallelerde yaşarlardı. Bir Osmanlı şehrinin en önemli özelliklerinden biri olan dini grupların ayrı ayrı mahallelerde barınması⁷³ ilk zamanlarda Edirne için tam olarak geçerli olmamıştır. 15.yydan itibaren büyük bir gelişme gösteren şehirde 1519 yılına geldiğimizde, sadece kadim Edirne halkının yaşıyor olacağını düşünebileceğimiz kale içinde, 11 tane de müslüman mahallesinin bulunduğunu görüyoruz. Bu mahalleler; Kilise Camii Mahallesi, Kuru Çeşme Mahallesi, Yahşi Fakih mahallesi, Mevlana Veliyüddin Mahallesi, Hoca Ömer Siyah Mahallesi, Firuz Ağa Mahallesi, Hoca Siyah/Mescid-i Siyah Mahallesi, Hamam-ı Yahşi Fakih Mahallesi, Hacı Bedreddin Mahallesi, Hacı Doğan Mahallesi, Kazancı Mahallesi, Mescid-i Veled-i Takurlu Mahallesi ve Darphane Mahalleleridir.⁷⁴ Bu mahallelerin varlığı farklı dinsel grupların Edirne'de iç içe yaşadıklarını göstermektedir.

Şehrin, yeni mahallelerin kurulması neticesinde genişlemesi ile birlikte kale içinden sonraki ilk yerleşim sahası kalenin güneyindeki Darbhane olmuştur.⁷⁵ Sonrasında güneydoğuda Kirişhane-Kasımpaşa, doğuda Kıyık-Buçuktepe, kuzeydoğuda Muradiye ve kuzeyde de Saraçhane mahalleri oluşturulmuş ve bu çevrenin ortasında yükselen

---

⁷⁰ Tayyib Gökbilgin, “Edirne Şehrinin Kurucuları”, *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yılı Armağan Kitabı*, Ankara, 1993, s.161 [Bundan böyle: Gökbilgin, 1993]

⁷¹ Gökbilgin, 1993,s.165-178

⁷² Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. yıllarda Edirne ve Paşa Livası: Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*, Üçler Basımevi, İstanbul, 1952, s.36 [Bundan böyle: Gökbilgin, 1952]

⁷³ Ergenç, 1984, s.70

⁷⁴ Aziz Nazmi Şakir-Taş, *Adrianopol'den Edirne'ye*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2009, s.54 [Bundan böyle: Şakir-Taş, 2009]

⁷⁵ Gökbilgin, 1993, s.162

Selimiye Camii etrafında gelişen bir şehir ortaya çıkmıştır.⁷⁶ Şehirde 1520'lerde 134 Müslüman Mahallesi ve 19 Hıristiyan Mahallesi yer alıyordu.⁷⁷ 1530 yılına geldiğimizde, bu tarihe ait icmal defterine göre, Edirne'de 145 Müslüman, 19 Hıristiyan ve 8 Yahudi mahallesinin varlığını görüyoruz.⁷⁸ 494 numaralı 1570 tarihli tahrir defterine göre de onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında Müslüman mahalle sayısı bir önceki tahrirdeki ile aynı olarak 145 görünüyor.⁷⁹ 1608 yılında ise 145 Müslüman mahallesine ek olarak yedi mahalle daha ortaya çıkmıştır.⁸⁰ Evliya Çelebi 1652'de şehirde 414 mahalle olduğunu ifade eder. Bunlardan ondördünün kale içinde olduğunu, bu on dört mahalleden dördünün Yahudi, onunun da Hıristiyan mahallesi olduğunu söylerken, Müslümanların ise tamamının kale dışında yaşadığını belirtir.⁸¹ Kendisinden kısa bir süre önce 1636'da bir Edirne tarihi yazan Abdurrahman Hibri'ye göre şehirde 160 mahalle vardır.⁸² Buna göre Evliya Çelebi'nin verdiği rakam, Evliya'nın ya birçok sefer yaptığı abartılardan birisidir ya da yazım sırasında yanlış yazılmış olma ihtimali görünmektedir. 1703 senesine geldiğimizde ise şehirdeki mahalle sayısının birçoğunun birleştirilmesi kaydıyla altmışbeşe düşürüldüğünü görüyoruz.⁸³

2.2. DEMOGRAFİK YAPI

Edirne, Osmanlılar tarafından fethedildiği sırada kaleiçi ve şimdiki Yıldırım mahallesinin olduğu yerde bulunan Aina adlı yerleşim yerinden ibaret bir şehirdi.⁸⁴ Bu döneme ait elimizde şehrin nüfusuna dair bir bilgi olmamakla birlikte, o zamanki adı ile Adrianopolis, ahalisi büyük oranda Rum ve biraz da Yahudilerden oluşan, beş ya da on civarında bir mahallede on ya da on beş bin kişinin yaşadığı tahmin edilen bir şehirdi.⁸⁵

⁷⁶ Besim Darkot, "Edirne", *Edirne 600.Fetih Yılı Armağan Kitabı*, Ankara, 1993, s.6 [Bundan böyle: Darkot, 1993]

⁷⁷ F. Emecen, "Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri: Edirne", *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Haz: Nedret İşli-M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s.61 [Bundan böyle: Emecen, 1998]

⁷⁸ BOA, TD. No.370, s.45

⁷⁹ BOA TD.No. 494, s.83, Ahmet Yiğit, *16. yüzyıl İkinci Yarısında Edirne Kazası*, (Basılmamış Doktora Tezi), Muğla, 1998, s.260-261 [Bundan böyle; Yiğit, 1998], s.37-38

⁸⁰ Gökbilgin, 1952, s.64

⁸¹ Evliya Çelebi, 2011, s.333

⁸² Abdurrahman Hibri, *Enisü'l-Müsamirin*, Çev: Ratip Kazancıgil, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, Edirne, 1996, s.14 [Bundan böyle: Hibri, 1996]

⁸³ Ratip Kazancıgil, *Edirne Mahalleleri Tarihçesi*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, İstanbul, 1992, s.111 [Bundan böyle: Kazancıgil, 1992]

⁸⁴ Peremeci, 1939, s.12

⁸⁵ Gökbilgin, 1994, s.428

Fetihten sonra I.Murad kale içindeki bir kiliseyi camiye çevirmiş (kilise camii) daha sonra da bir başka kiliseyi Halebiye adıyla camiye dönüştürmüştür.⁸⁶ Bu durum bize Edirne'nin ilk Müslüman ahalisinin kale içinde yerleştiklerini göstermektedir. Bunu teyid eden bir bilgi de Hacı İlbey'in kale içinde mezar taşının meydana çıkması ve Hacı İlbey Mahallesi diye bir mahallenin Mihâl hamamının batısında Tunca'ya civar bir yerde bulunduğu dair bir kayda rastlanılmasıdır.⁸⁷ Böylece Osmanlıların, fethettikleri yerlerde gayrimüslimleri kale içinde tutan, müslümanları civarında yerleşmeye tabi tutan anlayışının Edirne'de kırıldığını görmekteyiz. Fetih sonrası başkent yapılan Edirne'nin kale ile sınırlı küçük bir ortaçağ şehrinden bir payitahta dönüşmesi nüfus artışına büyük katkı yapmıştır. Sarayın yapılışı, şehrin başkent olması sıfatıyla buraya yerleşen yönetici erkân ve bilim görevliler ile şehirde daimi bulunması gereken askerleri de gözönünde bulundurursak nüfusun hızla artmış olması kaçınılmaz görünmektedir. Edirne'nin Osmanlı seferleri için önemli bir menzil olması da savaş dönemlerinde şehrin nüfusunun yoğun olmasını sağlayan bir diğer etkendi. Bunun yanında Balkanlar üzerinden Osmanlı topraklarına gelen tüccar gruplarının yoğun olarak kullandığı yol üzerinde bulunması da şehrin nüfusunu dinamik tutan sebeplerden bir diğeri olmuştur.

Şehrin Osmanlılara geçişinden sonraki dönemlere ait nüfus rakamlarını Edirne'yi ziyaret etmiş seyyahların notlarında görebiliyoruz. 1396 yılında Niğbolu savaşında esir düşen ve 1400lerin başında şehre gelen Schiltberger, Edirne'de 50.000 hane olduğunu belirtme gereği duymuştur.⁸⁸ Schiltberger şehir nüfusu ile ilgili bu bilgiyi verirken Osmanlı ordusunun bir savaş öncesinde Edirne'de toplanmış askerlerini de içine katmış mıdır, bilemiyoruz. Nitekim bu rakam o dönem Edirnesi için mübalağa niteliğindedir. Başka bir yüksek nüfus rakamını 1693'de Edirne'ye gelen Gemelli Careri vermiştir. Careri, Edirne nüfusunu 100.000 civarında vermektedir.⁸⁹ Fakat Careri askerlerin şehirde bulunduğu bir zamanda Edirne'ye gelmişti. Bunu da o geldiği sırada şehirde bütün han ve kervansaraylara askerlerin yerleşmiş olduğundan, kendisinin geceyi dışarda geçirmiş

---

⁸⁶ Peremeci, 1939, s.12

⁸⁷ Gökbilgin, 1993, s.162

⁸⁸ Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)* Çev: Turgut Akpınar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.39 [Bundan böyle: Schiltberger, 1995]

⁸⁹ Gülgün Üçel-Aybet, *Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2010, s.534 [Bundan böyle: Üçel-Aybet, 2010]

olmasından anlayabiliyoruz.⁹⁰ Bu olaydan yola çıkarak Schiltberger'in de benzeri bir sebeple nüfus konusunda abartılı bir rakam vermiş olabileceğini söyleyebiliriz. Bunun yanında, Schiltberger'in 50.000 hane rakamı ile toplam nüfusu kastetmiş olabileceğini de düşünebiliriz. Bu durumda da bu bilgi, şehrin canlılığı ve kalabalıklığını gösterme açısından bir ipucu niteliğine dönüşür. Kendisinden bir süre sonra 1433 yılında şehri ziyaret eden La Broquiere de, şehrin çevresinde kalan bölgelere göre hayli canlı ve büyük bir şehir olduğunu belirtme gereği duymuştur.⁹¹ 1468'de şehri ziyaret eden Charcon ise, Edirne nüfusunun 35.000 olduğunu söylemektedir.⁹² Tüm bu verilerin ışığında 15.yy Edirne nüfusu hakkında kesin bir yargıya ulaşamamak da, nüfus açısından yoğun ve canlı bir şehrin varlığını kabul etmek durumundayız.

Seyyahların verdikleri bu farklı rakamları ve ifadeleri, nisbeten tutarlı bir şekilde karşılaştırabileceğimiz yegâne resmi vesikalar tahrir defterleridir. 1530 yılına ait tahrir defterine göre şehirde, 145 Müslüman mahallesi, 19 Hıristiyan ve de 8 Yahudi mahallesinde toplamda 2.829 Müslüman hane, 323 mücerred Müslüman, Müslüman mahallelerinde yaşayan 46 hane Hıristiyan, kendi mahallelerinde meskun 472 hane Hıristiyan ve 7 mücerred Hıristiyan, 201 hane Yahudi ve 6 mücerred Yahudi olmak üzere yaklaşık 20.000 civarı bir ahali yaşamaktadır.⁹³ Bunun yanında bu rakama vergiden muaf olanları ve tüm devlet görevlilerini de eklemek gerekiyor. Bu durumda Edirne'nin, 1530'da yaklaşık 25.000 kişinin yaşadığı bir şehir olduğunu söyleyebiliriz. Bu rakam Edirne başkent niteliğini kaybetmesi sonrasında ortaya çıkan bir rakamdır. İstanbul'un fethi sonrasında Topkapı sarayının yapımına kadar geçen sürede payitahtın burada bulunmasını gözönüne alırsak, Edirne nüfusunun fetihten sonra hızla artış gösterdiğini fakat İstanbul'un fethi ile bir düşüş ya da durağanlık içine girmiş olabileceğini düşünebiliriz. Bir diğer eski başkent olan Bursa'da ise 1530 yılında 6.068 hanenin varlığı⁹⁴ dikkat çekicidir. Barkan, Osmanlının çeşitli şehirlerinin nüfusunu değerlendirirken, Edirne'de 1521-1530 yılları arasında 4.061 hane, 1571-1580 yılları arasında da 5.480 hane olduğunu belirtir. Bu elli yıllık sürede şehir nüfusunda bir artış görülse de, bu yükselme, aynı dönemlerde Edirne ile karşılaştırma yapabileceğimiz

---

⁹⁰ Üçel-Aybet, 2010, s.535

⁹¹ La Broquiere, 2000, s.84

⁹² Kürşat Bumin, *Kültür Bakanlığı Edirne Kitabı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s.105

⁹³ BOA TD No. 370, s. 45

⁹⁴ Heath Lowry, *Seyyahların Gözüyle Bursa (1326-1923)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.16 [Bundan böyle: Lowry, 1994]

Bursa'da yaşanan artışın gölgesinde kalmaktadır. 1521-30 yılları arasında Bursa'da 6.351 hane varken bu rakam 1580'de 12.852'ye çıkmıştır. Ankara'da ise 2.704'den 5.274'e çıkmıştır.⁹⁵ Ticari hayatın canlı olmasının Bursa ve Ankara'daki nüfus artışını etkilemesi doğal görülebilir, fakat Edirne'nin de ekonomik açıdan önemli bir şehir olduğu düşünülürse elimizdeki nüfus verileri Edirne'yi, Bursa ve Ankara'ya göre, 16. yüzyılda çok da hızlı büyümeyen bir şehir olarak göstermektedir. Bu karşılaştırmadan, Anadolu'da var olan sosyal mobilizasyonun en azından Edirne örneğinden yola çıkarak Rumeli'de daha durağan bir seyir izlediği sonucuna varabiliriz. Rumeli topraklarının daha kontrol edilebilir ve güvenli olması sosyal hareketliliği daha sınırlı tutmuş olabilir. Anadolu'da ise dönem dönem meydana gelen asayiş bozuklukları ve benzeri çeşitli etkenler büyük şehirlere göçlere neden olmuştur.

Müslümanlar, Rumlar ve Yahudilerin dışında farklı milletten insanların da Edirne'de izlerine rastlıyoruz. 1570lerde şehri ziyaret eden Jinacek şehirdeki Rumların varlığına ait bilgiler verdikten sonra bir de Komnenos'lardan kalma İtalyan ve Ragusa kolonileri ile Bulgarlar, Ermeniler ve Yahudiler bulunduğunu ifade eder.⁹⁶ 17.asrın başlarında şehri ziyaret eden Polonyalı Simeon da burada yaşayan Ermenilerin varlığını teyid eder ve Edirne'de 200-300 hane Ermeninin yaşadığını söyler.⁹⁷ Ondan bir asır sonra gelen İnciciyan ise şehirde 160 mahalle, toplam 100 bin nüfus ve bunun içinde 600 hanelik bir Ermeni cemaatinin varlığına işaret eder.⁹⁸ 19.yy seyyahlarından Mac Farlane ise 80 binin üzerindeki şehir nüfusunun 20 bininin Ermeni ve Yahudilerden oluştuğunu söylerken, kendisine ulaşan bu bilgilerin abartılmış olduğunun farkında olarak, özellikle şehirdeki Ermeni nüfusunun bu kadar fazla oluşuna ihtimal vermemektedir.⁹⁹ Farlane'a yakın tarihlerde Edirne'ye ulaşan Burgess de şehrin nüfusunu yaklaşık 90 bin civarında vermekle birlikte, bu nüfusun yarısını Türklerin, diğer yarısını da Rum, Ermeni ve Yahudilerin oluşturduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁰

---

⁹⁵ Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı", *Türkiyat Mecmuası*, c.10, 1953, s.22

⁹⁶ Polonyalı Simeon, 2007, (Jinacek), s.203

⁹⁷ Polonyalı Simeon, 2007,s.38

⁹⁸ Polonyalı Simeon, 2007, (İnciciyan), s.205

⁹⁹ Charles Mac Farlane, *Turkey and Its Destiny (1847-1848)*, Philadelphia: Lea and Blanchard, 1850, s.318

¹⁰⁰ Richard Burgess, *Greece and The Levant*, Printed by A. Spottiswoode , London, 1835, s.258

2.2.1 Hıristiyanlar

Edirne, Osmanlıların fethi sırasında nüfusunun büyük bir kısmı Hıristiyan olan ve kale içinde bulunan bir şehirdi. O zamanki tahmini nüfuslarının şehirde bulunan Yahudi ve diğer unsurlar ile birlikte on ya da on beşbin civarında olduğu düşünülmektedir. 16. yüzyıla geldiğimizde, 1530 tarihli tahrir göre şehirde yaşayan Hıristiyanların kendilerine ait 19 mahallenin dışında, 46 hanenin de Müslüman mahallelerinde yaşamakta olduklarını görüyoruz.¹⁰¹ Bu 19 mahallenin birçoğunun orada bulunan kilise adı ile anılması Müslüman mahallelerinin mescid ya da camilerinin adı ile anılmasına benzer bir durumu sergiler.¹⁰² Buradaki 19 mahallede yaşayan Hıristiyan nüfusun sayısını oldukça az gören Semavi Eyice, şehirdeki Hıristiyan sayısının fetihden sonraki zamanlarda yok denecek kadar az kaldığını söyler.¹⁰³ Zaman içinde Edirne'nin tekrar Rumlar tarafından iskan edildiğini ve daha önce Müslüman adı olan bazı mahallelerin yeniden Rumca adlar aldıklarını ifade eder.¹⁰⁴ Bunun yanında şehirde varolan Rumların 1517-18 tarihli bir patrik fermanına göre, bir papazı bile yaşatacak imkanları olmayan fakir bir halk olduğunu belirtir.¹⁰⁵ 1570 tarihli tahrir defterinde de bu on dokuz hıristiyan cemaati aynı şekilde yer almaktadır ve nüfusunda da çok az da olsa bir artış olmuştur.¹⁰⁶ Hıristiyan cemaat içinde ayrıca 1590 tarihinden sonra Ermeniler'in de bulunduğunu görüyoruz. Bunların 98 hanesi Sivas'tan, 53 hane de diğer bölgelerden gelmiştir.¹⁰⁷

2.2.2 Yahudiler

Edirne Bizans döneminden beri içinde Yahudi nüfus barındıran bir şehir olmuştur. Şehrin Yahudileri Osmanlı döneminde de varlıklarını devam ettirmiş ve hatta göçler yoluyla nüfuslarını arttırmışlardır. Zaman içinde de Edirne, Yahudiler için önemli bir merkez haline gelmiştir. 1577'de şehri ziyaret eden Gerlach, şehir halkının çoğunluğun Türk olduğunu, bunların yanında Rum ve Yahudilerin de bulunduğunu ifade eder.¹⁰⁸ Lubeanu da Yahudilerin şehirde yaşadıkları yer hakkında bilgi verirken, Onların

---

¹⁰¹ BOA. TD. No.370, s.45

¹⁰² Şakir-Taş, 2009, s.58

¹⁰³ Semavi Eyice, "Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devre Ait Vesikalar", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yılı Armağan Kitabı*, Ankara, 1993, s.63 [Bundan böyle: Eyice, 1993]

¹⁰⁴ Eyice, 1993, s.63

¹⁰⁵ Eyice, 1993, s.63

¹⁰⁶ BOA TD.494, vrk. 91-98

¹⁰⁷ Emecen, 1998, s.62

¹⁰⁸ Gerlach, 2010, s.821

Rumlarla birlikte kale içinde yaşadıklarını söyler.¹⁰⁹ Fresne-Canay da, 1573'de geldiği şehirde Rumların ve Yahudilerin bol olduğunu belirtme gereği duyar.¹¹⁰ Peremeci'ye göre şehire Musevilerin gelmesi II.Bayezid dönemine denk gelir.¹¹¹ İber Yarımadasından ve Avrupa'nın birçok bölgesinden 15.yyda Yahudilerin göç ettirilmesi bilinen bir olaydır. Buralardan kaçan ya da göç ettirilen bir çok Yahudi de Osmanlı topraklarına sığınmıştır. 1530 yılına ait tahrir defterinde Edirne'deki Yahudi cemaatleri geldikleri yörelerin ismine göre ayırtedilmiştir. Şehirde, Aragon, Katalan, Portugal, İspanya, Alaman, Poliyye, Geroz ve Toledo cemaatlerinden oluşan sekiz cemaatin yaşadığını görüyoruz.¹¹² Bu defterin hazırlandığı dönemi gözönünde bulundurursak buradaki Yahudi cemaatleri 1490larda yaşanan büyük göç neticesinde gelmiş Yahudilerdir. Bunlardan, Aragon, Katalan, Portugal, İspanya, Geroz ve Toledo cemaatleri Safarad, diğer ikisi Alaman ve Poliyyeler ise Aşkenaz denilen Yahudi gruplarıdır. Bunlara ek olarak, 1530 tarihli defterde yer almayan bir Yahudi grubundan bahseden Peremeci, Edirne'de Budin cemaatinin varlığına işaret eder. Bunların geliş öyküsünü de Badi Efendi'ye dayandırarak Kanuni Sultan Süleyman Mohaç savaşından sonra geçtiği Budin'de Yahudilerin yardımını görmüştür. O da dönüşte bunları Edirne'ye getirip yerleştirmiştir¹¹³ şeklinde aktarır.

Peremeci'nin bahsettiği bu Yahudiler, 1526 yılında Kanuni'nin Macaristan seferi sonrasında buraya getirilmişlerdir ve bu olaydan önce hazırlanmış olacağı düşünülen tahrir defterinde de yer almamışlardır ancak 1570-71 tarihli tahrir defterinde kendilerine yer bulmuşlardır.

Edirne'deki Yahudilerin varlığı ile ilgili bir durum da eski Adrianopolis Yahudileri olan Romanyot'ların durumuydu. Elen dilinde konuşan bu Romanyotların 1530 tarihli defterde yer almamasının sebebi İstanbul'un fethi ile oraya zorla göç ettirilmeleri olabilir. Nitekim, Fatih İstanbul'u alınca Edirne, Niş, Selanik, Filibe gibi şehirlerden bir çok Romanyot'u buraya getirtmiştir.¹¹⁴ Romaniyotların varlığı ile ilgili bir başka ihtimal de, onların 15. yy daki yoğun Yahudi göçleri sırasında Sefarad Yahudileri içerisinde

---

¹⁰⁹ Lubenau, 2012, s.152

¹¹⁰ Philippe Du Fresne-Canaye, *Fresne-Canaye Seyahatnamesi*, Çev:Teoman Tunçdoğan, Kitapyayınevi, İstanbul,2009, s.46 [Bundan böyle: Fresne-Canaye, 2009]

¹¹¹ Peremeci, 1939, s.318

¹¹² TD. No. 370, s.4, Şakir-Taş, 2009, s.272, Peremeci, 1939, s.318

¹¹³ Peremeci, 1939, s.318-319

¹¹⁴ Esther Benbassa-Aron Rodrigue, *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.82 [Bundan böyle: Benbassa-Rodrigue, 2001]

asimile olmaları durumudur. Çünkü bu iki grup arasında bir çekişmenin varlığı bilinen bir gerçektir.¹¹⁵ 1530 tarihinde Sefarad Yahudilerince oluşturulan sekiz cemaatin sayısının 1570'de onbire çıktığını görüyoruz. Yeni eklenenler, Budin yahudileri, Antaliye cemaati ve Evkaf-ı Sultan-ı Mehmed Han cemaati şeklinde kayda alınmışlardır.¹¹⁶

---

¹¹⁵ Benbassa-Rodrigue, 2001,s.96

¹¹⁶ BOA TD.494, vrk. 84-89

3.EKONOMİ

Edirne, Roma döneminden itibaren siyasi ve askeri olduğu kadar, ekonomik açıdan da önemli bir şehir olmuştur. Kale-kent olarak kurulmasına rağmen, coğrafi konumunun sağladığı avantajlar ile önemli bir ticaret merkezi olmuş bir şehirdir. Romalılar tarafından oluşturulan, Anadolu'yu, Asya ve Avrupa arasında bir geçiş güzergâhına çeviren meşhur Via Egnatia üzerinde bulunması¹¹⁷ Edirne'yi bu yol üzerinden Balkanlar ve Avrupa'ya bağlama noktasında önemli katkı sağlamıştır. Bunun yanında Edirne, hem Karadeniz'e hem de Akdeniz'deki ticaret merkezlerine açılma fırsatı olan bir şehirdir. Ayrıca Tuna nehri üzerinden Avrupa içlerine uzanan nehir ticaretine de bütünleşmiş bir konumda bulunmaktadır. Bizans'ın son dönemlerinde Edirne'nin siyasi ve ekonomik öneminin azaldığı düşünülse de böyle olmadığı bilinmektedir. Bizans son dönemi ve Osmanlıların kuruluş yıllarına denk gelen zaman içerisinde Edirne'nin ekonomik durumunu anlamak için dönemin siyasi yapısını iyi incelemek gerekiyor. Konstantinopolis merkezli Bizans ile Konya merkezli Selçuklu'nun düşüş yıllarında hem Anadolu'da hem Balkanlar ve Trakya'da yerel güçlerin, beyliklerin ve tekfurların güç kazandığını görüyoruz. Bazı beyler ve valilerin yerel güçler olarak ortaya çıktığı dönemlerde, merkezi otoritenin eksikliği, bu yerel güçleri, aralarında ekonomik ve siyasi bağlar kurmaya zorlamıştır. Bu irtibatlar neticesinde belirli alanlarda bir tür ortak pazarların doğduğunu söyleyebiliriz.¹¹⁸ Bursa merkezli Bitinya'da bir yapının olduğu düşünülürken, Trakya'da da Edirne merkezli başka bir yapının varlığının ipuçları görülür. Bu iki yapının daha büyük bir bütünü teşkil ettiğini düşünebiliriz. Nitekim bu bütünlüğün Osmanlı'nın yayılma politikasına tezahür ettiğini görebiliyoruz. Önce Bitinya bölgesinde yayılan Osmanlıların bu bölgenin fethiyle ele geçirdiği ekonomik gücün, Trakya'ya geçişte ve oradaki fetih hareketlerinde önemli bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Her iki bölgenin tek çatı altında toplanmasıyla birlikte daha büyük bir Osmanlı Devleti yapısının ilk aşamasının sağlandı. Bitinya'nın ekonomik başkenti Bursa, Osmanlıların ilk başkenti olurken, Trakya yapısının merkezi Edirne de Osmanlıların burayı fethiyle yeni başkent olmuştur. Edirne'nin Osmanlılar tarafından

¹¹⁷ Elizabeth A. Zachariadou, *Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, Çev: Özden Arıkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 246

¹¹⁸ Mustafa Akdağ, "Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", *Belleten*, C.XIII, Sayı.51, 1949, s.497-507

fethinden sonra şehrin hızla imar ve iskânı ekonomiyi hayli canlandırmıştır. Fetihden sonra başkent yapılması Edirne'yi Osmanlı'nın siyasi merkezi haline getirdiği gibi, ekonomik açıdan da daha fazla gelişimine yönelik çalışmaların yapılmasını sağlamıştır. Bu vesile ile birçok han, çarşı ve kervansaray yapılmış ve uluslararası tüccarların hem mallarını Avrupa-Asya arasında taşırken konakladıkları, hem de yeni ürünler alıp sattıkları bir merkez haline gelmiştir. XV-XVI. yıllar arasında Edirne ekonomisinin hızla geliştiğini görüyoruz. Şehir nüfusu bu dönem içerisinde 20 binlerden 30 binlere kadar ulaşmıştır. Bu artış bir yandan devlet adına vergilerde sağlanan bir artış demek olduğu gibi diğer yandan da esnaf örgütleri ve tüccar gruplarının güçlenmesi anlamına gelmektedir. XV ve XVI. yıllar arasında şehrin esnaf örgütleri, şehirdeki ticaret kolları, imalathaneler, büyük çarşılarda satılan ürünlerin çeşitliliği ve vergileri ele alarak şehrin ekonomik hacminin boyutlarına daha yakından bakabilme fırsatını yakalayabiliriz.

3.1 ESNAF ÖRGÜTLERİ

Osmanlı şehirlerinde üretime katılanların tümü çalıştıkları zanaat dalında ekonomik, mali, idari ve sosyal fonksiyonları bulunan bir örgütün üyesiydiler.¹¹⁹ Bu örgütlülük durumu sayesinde kontrol edilebilen, yaygın bir esnaf ağı, Osmanlı şehirlerinin belirgin unsurlarından biri olmuştur. Osmanlı öncesi batı ve doğu imparatorluklarında da görülen, loncalar şeklinde örgütlenen bu esnaf yapıları Anadolu'da Ahilik adı altında etkili bir unsur haline gelmişlerdir.¹²⁰ Ahi teşkilatı, şehirlerde birçok esnaf ve tüccar grubunun örgütlendiği bir yapı görünümündedir. Mal ve kalite kontrolü, fiyatların belirlenmesi ahi birliklerinin temel vazifeleridir. Her ahi grubunun bir zaviyesi olduğu gibi, devamlılığı sağlama adına da çırakların yetiştirilmesi esası bulunmaktaydı.¹²¹ Ahilerin Selçuklulardan Osmanlı'ya baki kalan bir unsur olduğunu biliyoruz. Aşıkpaşazade'ye göre Osmanlı'nın kuruluşunda, dört temel unsurdan biri olarak ahiler de yer almaktadır.¹²² Bu durum ahi teşkilatının ekonomik görünümünün yanında siyasi

---

¹¹⁹ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler", *Türk Tarih Kongresi Bildiriler VIII. C.II*, TTK Yayınevi, Ankara, 1976, s.1272 [Bundan böyle: Ergenç, 1976 (b)]

¹²⁰ Ergenç, 1976 (b), s.1272

¹²¹ Ziya Kazıcı "Ahilik Maddesi" TDV İslam Ansiklopedisi, C.I, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.541 [Bundan böyle: Kazıcı, 1998]

¹²² Necdet Öztürk, *Aşıkpaşazade Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.307

bir güç olduğu izlenimini de vermektedir. Buna mukabil bazı kaynaklar Ahi teşkilatının özellikle siyasi gücünün Fatih döneminden itibaren zayıfladığını ve devlet kontrolünde bir yapıya dönüştüğünü belirtme gereği duyarlar.¹²³ Bu dönemden itibaren teşkilatın lonca adını aldığını görüyoruz.¹²⁴ Lonca teşkilatı birçok esnaf ve zanaatkâr grubunu ve bu gruplar içindeki farklı inançtan insanları içinde barındırmaktaydı. Bu yönüyle ahi teşkilatının devamı niteliğindedir. Loncalar, Osmanlı'da şehrin temelini ve loncalardaki esnaflar da şehir nüfusunun büyük kısmını oluştururdu. Loncaların başında manevi ve dini yetkiyi temsilen bir şeyh bulunurdu.¹²⁵ Loncalarda asıl işlerin başında ise kethüda bulunurdu. Ayrıca bütün lonca kethüdalarının üzerinde de kenti, devlet katında temsil eden şehir kethüdası bulunurdu. Lonca temsilcileri ile devlet temsilcileri arasında görüşülerek kararlaştırılan ve sultan tarafından da onaylanan ihtisab düzenlemeleri yapılırdı. Edirne, Bursa ve İstanbul gibi büyük şehirlerde malların kalite ve fiyatını tesbit eden ihtisab kanunnameleri çıkarılmıştır.¹²⁶ Bu karşılıklı uzlaşma durumu esnaf ile devlet arasında şehrin idaresi noktasında bir paylaşımın olduğunu göstermektedir. Bu uzlaşma, Fatih sonrası azaldığı düşünülen loncaların siyasi gücünün bazı şehirlerde devletin izin verdiği ölçüde devam ettiğinin ipuçlarını göstermektedir. 18.yydan itibaren “gedik” adını alan bu sistemin hemen hemen Osmanlı'nın son dönemine kadar varlığını sürdürmüştür.

Lonca sisteminin Edirne'deki durumuna, Edirne üzerine yapılmış nadir tezlerden biri olan Ahmet Yiğit'in “XVI. yy İkinci Yarısında Edirne” isimli çalışmasında Edirne'deki başlıca esnaf gruplarına yer verilmiştir; Arabacı, bazarcı, balcı, berber, börekçi, cerrah, hallaç, kassab, keresteci, köseleci, kürekçi, mimar, arpacı, bazirgan, bezci, camcı, çilingir, çömlekçi, ekmekçi, debbağ, hammamcı, hasırcı, helvacı, kazzaz, ketancı, kuyumcu, attar, bakkal, boyacı, çerçi, hammal, hattat, hırdavatçı, mücellid, terzi, tuzcu, yağcı, nakkaş, yorgancı, nalband, sahaf, yularcı vs.¹²⁷ Çarşı ve pazarlarda yer alan tüm bu esnaf unsurlarını denetleyen muhtesipler bulunmaktaydı. Bu muhtesipler narhı belirlerdi. Bunun yanında esnaflar da kendilerine zarar veren arkadaşlarını şikâyet edebilmekteydi. Bu şikâyetlerin birçoğunun kervansaray ve çarşılarda ayaklı sarraflık

---

¹²³ Kazıcı, 1998, s.541

¹²⁴ Kazıcı, 1998, s.541

¹²⁵ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev: Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s.158 [Bundan böyle: İnalçık, 2012]

¹²⁶ İnalçık, 2012, s.159

¹²⁷ Yiğit, 1998, s.260-261

yapanlardan kaynaklandığını görüyoruz.¹²⁸ Osmanlı Devleti'nin şehirlerdeki esnaf üzerinde bir kontrol sağladığı aşikârdır. Loncalar üzerinden sağladığı bu kontrolün bazı zamanlarda merkezden gelen emirlerle de tecelli ettiğini görebiliyoruz. Bu emirlerden birinde (tarih ver) Edirne Kadısına yazılan bir hüküme göre; Edirne'de bulunan asker taifesinin bakkalcılık ve pazarcılık yaptırılmasının engellenmesi istenmiştir.¹²⁹ Hüküm geçmeye başlamış olan, Osmanlı yükseliş-duraklama-gerileme paradigmalarına göre “asker taifesi askerliğin yanısıra ticaretle de meşgul olunca orduda bozulma başgösterdi” görüşünü keskin bir şekilde duraklama dönemine ait bir bozulma emaresi olarak almak ne denli doğru olur. Nitekim devlet, askerlik vazifesi dışında işlere de bulaşanların varlığını daha onaltıncı yüzyılda tesbit etmiştir. Yine aynı yıla ait bir mühimmede, Edirne'deki arabacı esnafının belirlenen fiyattan fazla fiyatla iş yaptıkları, bunun yanında başka kazalardan gelen kişilerin arabacılık yaptıkları bildirilmiş ve gerekenin yapılması istenmiştir.¹³⁰ Başka bir mühimmede, Edirne'de kassab esnafının eti ne fiyattan satacağı hükümlerle tesbit olunmuştur. Buna göre kasabatta etin fiyatının üç yüz dirhem olacağı beyan edilmiştir.¹³¹ Bu durum başka bir mühimmede yine kassabların şikayeti üzerine kendilerine gelen koyun eti fiyatının iki yüz elli dirhemden iki yüz dirheme düşürüldüğünü görüyoruz.¹³² Bunların yanında Edirne'ye dışardan getirilip el altından satılan ürünlere dair hükümlere de rastlayabiliyoruz. Bunlardan birinde de dışardan getirilen şarabın yasaklanması emredilmiştir.¹³³ Bu mühimme hükümlerinden de anlayacağımız üzere Edirne esnafı tüm diğer şehirlerde olduğu gibi merkezin her daim kontrolü altındadır. Usulsüzlüklerin, gelen şikayetler üzerine değerlendirilmesi bir yana tebaanın mağdur edilmemesi adına mal ve hizmet fiyatlarının da merkez tarafından belirlendiğini görebiliyoruz.

Tüm Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Edirne'de de esnaflar şehrin merkezinde yer alan bedesten, çarşı ve pazarlarda yer tutarlardı. Büyük tüccarların ve daha güçlü esnafların yer tuttuğu bedestene açılan çarşılar ve halkın ihtiyaçlarını karşıladığı pazarlar tüm esnaf kollarına ait alanları teşkil ederdi. 16. yüzyılda Edirne'yi ziyaret eden Lubenau gittiği bedesteni ve bedesten esnafını şu şekilde tasvir etmektedir;

---

¹²⁸ Yiğit, 1998, s.258

¹²⁹ MD 82. No.367. s.242

¹³⁰ MD.82 No.363.s.240

¹³¹ MD. 6 No. 363 s.197

¹³² MD. 6 No: 525 s.285

¹³³ MD. 6 No.1343, 1310

“Nitekim Bezistan'da çok değerli erguvan renkli, sırmalı dokumalar, keten ve ipek kumaşlar satılmaktadır. Bezistan binası öyle büyük ve uzun ki, bir ucundan bakılınca öbür ucu görülemiyor. İçerde sırmalı, ipekl satıldığı birçok irili ufaklı dükkan, üstü kubbeli mağaza var. Ayrıca burada kılıç, kalkan, kama, semer, gümüşle ve değerli taşlarla süslü eğer takımları Bursa, Ancira ve hatta Karamandan getirilip Anadolu'dan Gelibolu'ya geçirilen Türk ve İran halıları satılmaktadır. Bu binaların dışında şehrin çevresinde zanaatkarların kendi ürettikleri eşyayı sattıkları birçok dükkanlar, mağazalar da bulunmaktadır.”¹³⁴

Bunların dışında Lubenau çok sayıda aşçı ve şerbetçi dükkanında çeşitli yiyecek ve içecek de hazırlandığını ifade edererek bu dükkanlar hakkında da bilgiler verir;

“Aşçı dükkanlarında pişmiş veya kızartılmış et ve balık ucuz fiyata satılmaktadır. Ayrıca büyük özel mağazalarda sadece keyif ve eğlence için yemişler de satılır. Ayrıca büyük özel mağazalarda sadece keyif ve eğlence için yemişler de satılır. Kuru üzüm, kuru incir, ceviz, fındık fıstık çeşitleri taze badem hurma gibi yemişler çuvallara tıka basa doldurularak Afrika'dan buraya getirtilirler. Burada bulunan malzeme anlatmakla bitmeyecek kadar çoktur.”¹³⁵

1536'da şehri ziyaret eden Dernschwam da şehrin farklı yerlerinde bedesten dışında yer alan bazı esnaflar hakkında bilgi vermektedir;

“Her kervansarayın büyük kapısından sonraki giriş kısmında nalbant bulunur. Nalbantın yanı başında da ahşap bir dükkânda arpa ve saman satılır. Böyle dükkân ve barakalara evlerin aralarında da çok rastlanır. Buralarda her şey satılıyor.”¹³⁶

Dernschwam'ın bu tasviri muhtemelen kaldığı kervansaraydaki gözlemlerine dayanır. Nitekim kervansaraylara yakın kısımda ya da içinde nalbant ve arpa, saman türü yolcuların atları için zaruri ihtiyaçların satılması doğal görünmektedir.

Osmanlı şehirlerinde özellikle dokumacılık, dericilik ve boyacılık işlerinde ülke genelinde bir yaygınlık söz konusudur. Bu üç temel unsura bağlı olarak gelişen farklı esnaf kolları bulunmaktadır.¹³⁷ Edirne'yi 16. yüzyıldan çok sonraları ziyaret eden

¹³⁴ Lubenau, 2012, s.152-153

¹³⁵ Lubenau, 2012, s.152-153

¹³⁶ Dernschwam,1987, s.46

¹³⁷ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, Cilt:2,Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 212-215 [Bundan böyle: Akdağ, 2010]

Olivier, İstanbul'da Bursa, Edirne ve Bulgaristan ipeğinden başkasına rastlanmadığını, Edirne ipeğinin hep beyaz olduğunu ve kalite olarak Bursa ipeğine yaklaştığını da ekleyerek ipekçi esnafının önemi hakkında bize bilgi verir.¹³⁸

Fresne-Canay da 1570lerde ziyaret ettiği şehirde derileri çok güzel boyayan, eyer, dizgin gibi koşum takımları yapan pek çok ustanın bulunduğu dükkânın varlığından bizi haberdar eder.¹³⁹

3.2 TİCARET

Osmanlı Devleti, yeniçağ başlarında gelirini büyük oranda tarım ve ticaret üzerine alınan vergilerden sağlayan bir imparatorluktu.¹⁴⁰ Bu gelirin farkında olan Osmanlı elitleri tüccar taifesine bazen resmi, bazen de resmi olmayan, görünmeyen imtiyazlar sağlamışlar, ticareti teşvik etmişlerdir. Tüccarların Osmanlı ekonomik düzeninin içindeki yeri öyle önemli hale gelmiştir ki; tüccarlar kurdukları ticari ağlarla Osmanlı topraklarındaki zanaat üretimini de örgütler konuma gelmişlerdir.¹⁴¹ Ticaret, henüz küçük bir beylikken bile Osmanlıların, ekonomik altyapısını oluşturmadan önceki ilk ve en önemli gelirlerini elde ettikleri alan olmuştur. Ticaretin kontrolü, tüccarlardan alınan vergiler, bölgesel ya da uluslararası ticarette etkinlik Osmanlı ekonomik sisteminde önemli yer tutan unsurlar olmuştur. Beylik dönemlerinde, kontrolünü sağlamaya çalıştığı Bitinya ve Trakya arasındaki ticaret, bu noktalardan geçen uluslararası ticaretin yoğunluğu ve güvenliğini sağlama siyaseti de ilk dönem için belirgindir. Sınırları genişledikçe bölge ticaretinde söz sahibi olan Osmanlılar özellikle Venedik ve Ceneviz ticaret deneyiminden yararlanmışlardır. İç unsur olarak da Rum ve Ermeni tebaanın Osmanlı ticaretinde etkin olduğunu söylemek yanlış olmaz. 15.yy sonunda başlayan Reconquista ile birlikte İspanya'dan kaçan Yahudilerin Osmanlı topraklarına getirilmesi de onların Akdeniz ticaretindeki etkinliğinden faydanlanmak isteyen Osmanlı'nın ekonomiye yönelik bir siyasi hamlesi olarak görünmektedir. Nitekim Yahudilerin varlığı

---

¹³⁸ Antonie Olivier, *18.yy'da Türkiye ve İstanbul*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2007,s.168 [Bundan böyle: Olivier, 2007]

¹³⁹ Fresne-Canaye, 2009 s.46

¹⁴⁰ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek Pazarlamak Yaşamak*, Çev: Gül Çağalı Güven, Özgür Türesay, YKY, İstanbul, 2003, s.15 [Bundan böyle: Faroqhi, 2003]

¹⁴¹ Faroqhi, 2003, s.29

ve faaliyetleri, Osmanlı ekonomisine ve ticaret hayatına uzun dönem büyük katkılar sağlamıştır. 16. yüzyıla geldiğimizde Osmanlı ekonomisinin güçlü bir görünüme sahip olmasıyla birlikte dünya ekonomisinde büyük değişimlerin yaşandığını görmekteyiz. Eski ticaret yollarının önemini yitirmeye başladığı bir dönemde, Osmanlı kontrolünde sayabileceğimiz bu yolların yerine deniz ticaretinin yükselişe geçmesi, yeni aktörlerin dünya ticaret sahnesine çıkmasına imkân sağlamıştır. İngiltere, İspanya, Portekiz gibi denizlerin hâkimlerinin Osmanlı topraklarını geçip dünyanın doğusuna ve hatta batısına açılmaları bu ülkelere büyük avantajlar sağlamıştır. Osmanlı-Safevi ve Osmanlı-Memlûk mücadelesi bu konu içerisinde değerlendirmek gerekir. Safevi ve Memlûklülerin etkisinin azaltılması sonucunda bahsi geçen Avrupalı güçlerin kolaylıkla doğudaki bölgelerde, Hint Okyanusu ve Kızıldeniz’de yeni siyasi ve ekonomik aktörler olarak çıkmaları birbirine bağlantılı gibi görünmektedir. Dünya ticaretindeki bu genel görünümünden sonra Osmanlı ekonomik sisteminin ve ülke içinde uyguladıkları ekonomik prensiplerin daha yakından tahlilinde bazı önemli sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Mehmet Genç’e göre Osmanlı ekonomisinde temel iki prensip hâkimdi. Bunlardan birincisi, ülke içindeki mal ve hizmet talebinin mümkün olduğu kadar bol ve kaliteli olmasını sağlama çabası olan provizyonizm, diğeri de devlete ait gelirleri mümkün olduğunca en yükseğe çıkarma amacı güden fiskalizmdir.¹⁴² Bu iki prensip içinde de ticaret önemli bir yere sahipti. Batıda var olan Merkantilist politikaların sağladığı ticareti amaç olarak kullanma çabası Osmanlı politikalarının bu esaslarına göre bir araca dönüşüyordu.¹⁴³ Bu açıdan bakıldığında siyasi ve askeri yayılcılık devrinin 16. yüzyıl ile birlikte değişmeye başlayıp, yerini ekonomik yayılcılık ve bunun etkisiyle gelen siyasi etki ve tahakküm yöntemlerine bıraktığını söyleyebiliriz. Bu iki temel prensip üzerinden baktığımızda Osmanlıların İran-Mısır-Anadolu coğrafyalarında etkin olma sebepleri daha iyi ortaya çıkmaktadır. İpek ve baharat yollarının denetim altına alınarak güvenli bir ticaret ağı üzerinden vergi geliri sağlamak ve ülke içindeki mal ve ürünlerin çeşitliliğinin devamını sağlama çabaları bahsini ettiğimiz iki temel prensip ile örtüşmektedir. Ekonomik etkinliğin denizlere kaydığı 16. yüzyılda ise Akdeniz’de İspanyol, Hint okyanusu ve Kızıldeniz’de Portekiz etkinliğini kırma çabaları Osmanlıların temel amaçlarından biri olmuştur. Bu etkinliği kırma adına Fransa ve

---

¹⁴² Mehmet Genç, *Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000, s.206 [Bundan böyle: Genç, 2000]

¹⁴³ Genç, 2000, s.206

İngiltere'ye verilen ticari imtiyazlar ile ekonomi siyasetinin rengi uzun vadede değişmeye başlamıştır. Uluslararası ticaret ekseninde baktığımızda Osmanlı şehirlerinden Bursa ve İstanbul'un daha fazla ön plana çıktığını görüyoruz. Bununla birlikte çeşitli şehirler de bu ticaret içinde farklı oranlarda yer almıştır. Tekstil ürünlerinden Kirbas üretimine ev sahipliği yapan Kastamonu, Amasya, Tokat, Çorum, Burdur, Isparta, Konya, Karaman, Kayseri, Denizli ve Nazilli gibi kent ve kasabaların kendilerine göre önemli birer ticaret hacmi vardı. Bunların dışında Ankara, sof sanayisinin merkezi durumundaydı ve bu sanayii Ermeniler'in kontrolündeydi.¹⁴⁴ İmparatorluğun ikinci başkenti Edirne ise 16. yüzyıla geldiğimizde hem ülke içinde hem de uluslararası ticarete İstanbul ve Bursa kadar olmasa da önemli bir konuma sahipti. Özellikle coğrafi konumunun sağladığı avantajlar ile doğu-batı eksenli ticaretin kavşak noktası durumundadır. Enez ve Tekfurdağı-Rodosçuk limanları vasıtasıyla deniz ticaretine açık bir şehirdir. Meriç nehri üzerinden de kuzeye doğru uzanan bir ticari hinterlanda sahiptir. Bunların yanında Roma dönemlerinden beri kullanılan sol kol (via egnatia), orta kol (via militaris) ve sağ kol (Kırım-Karadeniz ticaret yolu) adları verilen yollar sayesinde de Edirne doğu, batı ve kuzey yönlü kara ticareti içerisinde önemli bir paya sahip olmuştur.

16. yüzyıl Edirnesine baktığımızda, ithal malı Avrupa yönlü kumaşların ticaretini yapan çuhacıların büyük iş yaptığı bir şehir karşımıza çıkmaktadır. Edirneli yün tüccarları Avrupa ülkelerinden kumaş ithal ediyor, oralara da Ankara sof, balmumu, altın para göndermekteydiler. Bunun yanında Bezzazların da daha çok Ortadoğu ve Hindistan'dan pamuklular ithal ettiğini görüyoruz.¹⁴⁵ Bu durum gösteriyor ki, Osmanlıların ülke içindeki malların devamlılığını sağlama prensibi, hem yerli hem yabancı tüccarların önünü fazlası ile açmıştır. Bunun dışında ipekçiliğin de Osmanlı ekonomisindeki yeri önemlidir. Özellikle Bursa 16. yüzyıla geldiğimizde Osmanlı sınırları içinde ipekçiliğin merkezi olmuştur. İran ipeğinin Osmanlı pazarında ön plana çıkmasıyla beraber Bursa hem üretim hem de dağıtım merkezi haline gelmiştir. İran'dan getirilen ham ipek Bursa'da üretilip Avrupa pazarlarına yollanırken, Avrupalı tüccarların yönlü dokumaları

---

¹⁴⁴ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye-Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, s.306 [Bundan böyle: İnalçık, 2009]

¹⁴⁵ İnalçık, 2009, s.288

da Bursa üzerinden doğuya yollanıyordu.¹⁴⁶ Edirne ise bu ticaretten payını kuzeye, Polonya'ya ve diğer kuzey ülkelerine kadar olan ticaret yolu üzerinde bulunması sayesinde alıyordu. Bursa'da işlenen ipek, Edirne, Balkanlar, Macaristan üzerinden Polonya'ya kadar uzanmaktaydı.¹⁴⁷ Tabii olarak kuzey yönlü ticaret dışında Balkanlar üzerinden Adriyatik kıyılarına ve İtalyan şehir devletlerine kadar uzanan bir ticaret güzergâhını da buna dâhil etmek gerekiyor. Bu ticaretin büyük getirileri, 16. yüzyılda başlayan Osmanlı-İran savaşları ve dünya genelinde yaşandığı düşünülen fiyat devrimi ile kesintiye uğramış ve zamanla önemini yitirmeye başlamıştır.¹⁴⁸ Bu kesintiye kadar İranlı tüccarların yoğun olarak kullandıkları Bursa ve Edirne şehirlerini yalnız mal değişim merkezleri olarak görmemek gerekir. Özellikle Asya'dan Adriyatik kıyılarındaki limanlara kadar uzanan bölgede bir hayli fazla sayıda Osmanlı tebaasından tüccar da yer almaktaydı. Bursa'nın ticari hacmine binaen sayısız tüccarı bu bölgelere gönderdiği kabul edilebilir. Edirne ise Bursa'ya göre daha küçük bir ekonomiye sahip olsa da Edirneli tüccarların da bu ticaret güzergahlarında izlerine rastlayabiliyoruz. Buna kanıt olabilecek 1567 tarihli Venedik Doj'una yazılmış ve Müslüman tüccarların şikayetlerini içeren bir mektuba göre, şikayette bulunan tüccarların kafilesinde birçok Müslüman'la birlikte Edirneli Hasan ve Hüseyin isimli iki Müslüman ile adı verilmeyen Yahudi tüccarlar bulunmaktaydı.¹⁴⁹ Osmanlı tüccarlarının bu varlığı Venedik ile sınırlı değildi. Dönemin siyasi ortamına göre Ankona, Floransa ve Dubrovnik şehirleri bu ticaret içindeki değişen hedef noktalar olmuştur. Fakat Venedik'in bunların içindeki yeri ayrıdır. Venedik'e giden Osmanlı tüccarlarının yoğunluğu hakkında bir ipucu da Fondaco dei Turchi'nin buradaki varlığıdır. Osmanlı topraklarından gelen tüccarları bir araya toplama adına Venedik'te oluşturulan bu yapıya rağmen birçok Osmanlı tüccarı bunun dışındaki binalarda kalmayı tercih etmiştir.¹⁵⁰ Bu tercihte Gayrimüslim tüccarların Müslüman tüccarlar ile bir arada kalmak istememesi etkili olmuş olabilir. Bir de Karadeniz ve kuzey hattında Polonya'ya kadar uzanan ticaret yolundan bahsetmemiz gerekiyor. Özellikle 15. yy ortalarında Boğdan'ın Osmanlı hakimiyetine girişi ile

---

¹⁴⁶ Afşin Şahin-Sibel Cengiz, "16.Yüzyıl Fiyat Devrimi ve Osmanlı İran Savaşlarının Osmanlı İpekçilik Endüstrisi Üzerine Etkileri", *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C.I, S.I, 2010 s.72 [Bundan böyle: Şahin-Cengiz, 2010]

¹⁴⁷ İnalçık, 2009, s.305

¹⁴⁸ Şahin-Cengiz, 2010, ,s. S.73

¹⁴⁹ Cemal Kafadar, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.88 [Bundan böyle: Kafadar, 2009]

¹⁵⁰ Kafadar, 2009, s.93

birlikte Boğdanlı tüccarlara II.Mehmed tarafından Edirne, Bursa ve İstanbul gibi şehirlerde serbestçe alışveriş yapabilmeleri adına ayrıcalık verildi.¹⁵¹ Bu güzergah içindeki ticaretin varlığına, 4 Muharrem 990 tarihinde Edirne'ye ticaret amacı ile gelen Eflak ve Boğdanlı bezirganların kervanlarının soyulması ile ilgili bir kaydı örnek gösterebiliriz.¹⁵² Edirne'nin doğudan gelen ticaret yollarının kesiştiği ve ayrıldığı bir kavşak olduğunu söylemiştik. Karadeniz'e paralel kuzeye doğru uzanan bir güzergahın dışında, Edirne'den Orta Avrupa'ya doğru da bir ticaret hattının varlığını görebiliyoruz. Nitekim Edirneli bir tüccar olan Hoca Kasım 1566'da Budin civarında ticaret yaparken vefat etmiştir ve Edirne'de emanete bıraktığı mallar sorun olunca varlığı kayda düşmüştür.¹⁵³ Bunun yanında Kefe'li Osmanlı tebaası tüccarların yoğun faaliyetleri ile zamanla Kefe'den Polonya'ya giden ticaret yolu Osmanlıların kontrolüne girmeye başlamıştır.¹⁵⁴ Osmanlı tebaası olan Gayrimüslim tüccarların özellikle de Yahudiler'in bu ticaret yoğunluğu içindeki rolüne değinmek gerekiyor. Edirne, Safarad Yahudileri'nin yoğun oranda Selanik'e yerleştirilmesine kadar Osmanlı Yahudileri için bir merkez durumundaydı. Safarad Yahudilerinin Akdeniz limanları arasında kurdukları ağa karşılık Edirneli Yahudi tüccarların daha çok kuzey ve doğu Avrupa ticaretinde etkili olduklarını söyleyebiliriz. Edirneli Yahudilerin şehrin ticari hayatındaki rolleri o kadar fazla idi ki, ithalat vergileri ve mamul cam üzerindeki vergileri toplama işi de onlardaydı.¹⁵⁵ İç ticaret noktasında da Edirne önemli bir role sahipti. Enez ve Rodosçuk limanları vasıtasıyla hem İstanbul hem de Anadolu istikametinde bir ticaretin yoğunluğu gözlemlenmektedir. İzmir'den Enez limanına getirilen ticari ürünler nehir yolu ile Meriç nehriindeki İskelebaşı adı verilen bir çeşit limana aktarılırdı. Kuzeyden de, Filibe'den nehir yoluyla gelen pirinç nakli yapılırdı.¹⁵⁶ Yerli ve yabancı tüccarın yoğun olduğu Edirne pazarlarında çeşitli cins Avrupa kumaşları bulunurdu. Bu malları Edirne'ye getiren Avrupalı tüccarlar buradan da ipek, balmumu ve deri alırlardı.¹⁵⁷ Şehrin ticari hacmini göstermesi açısından vergiler önemli bir veri sunmaktadır. Buna göre 16. yüzyıl ilk yarısında Pazar vergi gelirleri, diğer vergilerle birlikte 123.333, ticari vergi olan

---

¹⁵¹ İnalçık, 2012 , s.135

¹⁵² Yiğit, 1998, s.255

¹⁵³ Yiğit, 1998, s.255

¹⁵⁴ Yiğit, 1998,s.136

¹⁵⁵ Rıfat Bali, "Edirne Yahudileri", *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Haz: Nedret İşli-M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s.215

¹⁵⁶ Emecen, 1998, s.67

¹⁵⁷ Emecen, 1998, s.67

ihtisab ile birlikte revgan ve serçin vergi geliri toplamı 232.000 akçedir. Toplam vergi hasılı ise 1530 tarihli tahrir defterine göre 1.807.892 akçedir.¹⁵⁸ 16. yüzyıl ikinci yarısında ise Pazar vergileri 132.000'e yükselirken sadece ihtisab gelirleri 135.000 akçeye ulaşmıştır.¹⁵⁹ Bu durum ticaret yoğunluğunda 16. yüzyıl boyunca artan bir grafiğe işaret eder.

Edirne şehrinin 16. yüzyıldaki ticaretinin boyutlarına dönemin tanığı bazı batılı seyyahların verdikleri bilgilerden de ulaşabiliyoruz. Henüz 15.yy ortalarında şehre uğramış La Broquiere, Edirne'de Venedikli,, Katalonyalı, Cenevizli ve Floransalı birçok tüccarın varlığına şahitlik eder.¹⁶⁰ Seyyahların notlarından şehirdeki tüccarların daha çok bedestende yer aldığı görüyoruz. Bedesten Osmanlılarda daha büyük esnafın ve tüccarların yer aldığı yapılar olarak ön plana çıkmaktadır. Bedesten'e notlarında yer veren Lubenau da Edirne ticaretine dair önemli bilgiler vermektedir. Lubeanu, ziyaret ettiği bedestende Bursa, Ankara ve hatta Karamandan getirilip Anadolu'dan Gelibolu'ya geçirilen Türk ve İran halılarının satıldığını ifade eder.¹⁶¹ Bu ifadeden hem iç hem dış ticaret mallarına açık bir şehir karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Lubenau'nun bahsini ettiği Afrika'dan getirtilip bedestende satılan keyif ve eğlence yemişleri de ilginç bir detayı teşkil etmektedir.¹⁶² Şehri 1577'de ziyaret eden Gerlach ise Edirne'nin Hıristiyan tüccarlarının varlığını bildirir.¹⁶³ Olivier ise, en azından geldiği dönemde Edirne'nin beyaz ve kırmızıya boyanmış pamuk ipliklerinin önemli bir ihraç maddesi teşkil etmediğini fakat vaktiyle bu kırmızı yün ipliğinin çok meşhur ve satılan bir ürün olduğunu belirterek Edirne ticaretinde oranı azalan boyanmış pamuklu ticaretine yer verir. Edirne pamuğunun kalitesinin yüksekliğinden de bahseden Olivier bir de Edirne'den Marsilya'ya büyük miktarlarda tavşan ihracatı yapıldığını ifade eder.¹⁶⁴ Olivier'nin bahsini ettiği kırmızıya boyanmış ipliğin Osmanlı ekonomisi içinde önemli bir yeri vardır. Nitekim bu konuya değinen Faroqhi'ye göre, bu boyalar lökten elde edilmektedir ve ekonomik hacminin büyümesi ile kendi piyasasını oluşturmuştur. Bunun neticesinde devlet dahi kırmızı boya piyasasına satıcı olarak girmiştir. Öyle ki, devlet kendi malını satmadan tüccar piyasaya giremez olmuştur. Hatta bazı durumlarda

---

¹⁵⁸ Şakir-Taş, 2009, s.296

¹⁵⁹ Emecen, 1998, s.67

¹⁶⁰ La Broquiere, 2000, s.230

¹⁶¹ Lubenau, 2012, s.152

¹⁶² Lubenau, 2012, s.153

¹⁶³ Gerlach, 2010, s.822

¹⁶⁴ Olivier, 2007, s.165-168

devlet satamadığı elinde kalan lök'ü Edirneli ve Ankaralı bazı tüccarlara zorla satmıştır.¹⁶⁵ Olivier'nin ziyaret ettiği dönemlerde önemini kaybetmiş olmasına rağmen, 16. yüzyılda boyalı iplikler ve kumaş boyama piyasasının çok canlı olduğunu görebiliyoruz. Aynı konuda Necdet Sevinç, boya sanayiinde Diyarbakır ve Bursa ön plana çıksa da Edirne ve İzmir de bu şehirlerin arasına katılmıştır der ve bu bölgelerden Avrupa saraylarına boyanmış kumaşlar gönderildiğini ifade ederek Faroqhi'nin bahsini ettiği boya piyasasının canlılığına işaret eder.¹⁶⁶ Nitekim İzmir ve Edirne şehirleri, Diyarbakır ve Bursa'daki atölyelerin yetersiz kaldığı noktada ortaya çıkmıştır. Danimarkalı seyyah Carsten Niebuhr da 18.yy için İstanbul'dan her gün ortalama 7-8 ticaret kervanının Edirne'ye geldiğini söylerken, Edirne'de daimi dört tane de Fransız tüccarın bulunduğunu ifade eder.¹⁶⁷ 16. yüzyıl sonunda Avusturya elçilik heyeti ile Edirne'ye gelen Wolf Andreas von Stainach, Edirne'yi Viyana büyüklüğünde ve canlı ticareti olan bir şehir olarak tasvir eder.¹⁶⁸

3.3 ŞEHRİN İAŞESİ

İaşe, kelime manası ile yedirip içirme, besleme, bakma anlamlarına gelir. İaşecilik Osmanlı Devlet düzenin olmazsa olmaz ekonomi politikalarından biridir. Özellikle 16. yüzyıl nüfus artışı ile ortaya çıkmış olan başkent ve büyük şehirlerin ihtiyacı olan mal ve çeşitli ürünlerin temini şeklinde uygulanan bir politikadır. Provizyonizm olarak adlandırılan bu politikaya göre başkent mutlak şekilde mal ve ürünlerin kolay bulunur olduğu bir şehir olmak zorundadır.¹⁶⁹ Gıdasal ürünler, özellikle et sıkıntısı çekilmesinin engellenmesi adına büyük şehirlerin etrafında ona hizmet eden, mal ve hizmet temininde destek olan bölgeler yaratılmıştır. Birbirine bütünleşmiş bu farklı birimlerin temel özelliği her birimde bir merkezin olması ve en nihayetinde o merkezin de payitahta bağlanması şeklinde işleyen bir sistemin varlığını görüyoruz. Osmanlı sisteminin ekonomi politikalarındaki tutucu ve kontrolcü anlayışının bir getirisi olan

---

¹⁶⁵ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler: Kent Mekanında Ticaret, Zanaat ve Gıda Üretimi (1550-1650)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004, s.183

¹⁶⁶ Necdet Sevinç, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Düzeni*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1985, s.138-139

¹⁶⁷ Turgut Akpınar, "Alman Seyahatnamelerinde Edirne", *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Haz: Nedret İşli-M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s.274 [Bundan böyle: Akpınar, 1998]

¹⁶⁸ Akpınar, 1998, s.271

¹⁶⁹ Genç, 2000] s.45

iaşecilik anlayışı tüketeni gözeten bir uygulama görünümündedir.¹⁷⁰ Buna göre, şehir-köy denklemi en küçük ağı oluştururken, çevresine göre daha büyük şehirler de iâşe akışının olduğu ana merkez durumundadır. Bursa, Edirne gibi şehirler çevrelerinde kendileri için yaratılmış bir iâşe ağına merkez niteliğinde iki önemli şehirdir. Bu şehirler de ana merkez olan İstanbul'a bağlı birer ara merkez konumundadır. Bu durum ülke içinde üretim ve tüketimde bir bütünlüğü sağlamakla birlikte, kalabalık şehirlerde oluşabilecek kıtlık, hastalık ve isyanların engellenmesine yönelik bir uygulamadır. Modern devlet öncesi şehirlerin en büyük sıkıntılarında birisi kıtlıklardı. Yol ve iletişim ağlarının sınırlı olması, iklimsel ve fiziksel zorlukların üstesinden gelememe durumu neticesinde oluşabilecek kıtlıklarda şehirlerin ve var olan devlet sisteminin tüm dengesinin bozulabildiği bilinmektedir. Bunun yanında Osmanlı devlet zihniyetine göre, tebaanın refahını sağlamak sultanın esas görevlerinden biridir. Bu koşul da, kendiliğinden iâşeciliğin yolunu açan bir etken olmuştur. İstanbul'un ana merkez, Bursa ve Edirne'nin de ikincil merkezler olduğu bu sistemde, önce bu şehirlerin ihtiyacı belirlenir. Belirlenen ihtiyaçlara göre bazen devlet bazen de özel girişimci tarafından satın alınan mallar bu merkezlere getirilir.¹⁷¹ Son olarak da bu ikincil merkezlerin ihtiyacı karşılandıktan sonra artakalan mallar deniz yolu ile İstanbul'a ulaştırılır. Bu noktada Edirne için Rodosçuk (Tekirdağ), Bursa için de özellikle Mudanya iskeleleri kullanılırdı. Bursa (Anadolu), Edirne (Rumeli) merkezli iki ünite ve bunların da bağlanması neticesinde oluşan İstanbul merkezli tek ünite Osmanlı iâşeciliğinin temelini oluşturmaktadır. Devletin, büyük şehirlerin iâşesi sorununa özel ilgi gösterdiğini biliyoruz. Edirne şehrinin iâşesi için gösterilen hassasiyeti mühimme defterlerinde karşımıza çıkan uygulamalardan rahatlıkla takip edebiliyoruz. 1570 tarihli bir mühimmede, padişahın o sene Edirne'de kışlayacağından dolayı civardaki kazalardan zahire tedarik edilmesi hususu belirtilmiştir. Bu hüküm, Kızılağaç, Akçakızanlık, Yanbolu, Filibe, Tatarbazarı kadılarına gönderilirken bir sureti de Keşan, Migalkara, İpsala, Ferecik, İnöz, Gümülçine, Dimetoka, Ergene, Rodoscuk, Çirmen ve Hayrabolu kadılarına gönderilmiştir. Bahsi geçen yerlerden Edirne için gerekli zahirenin tedariki hususu ele alınmıştır.¹⁷² Bir başka hükümde yine aynı tarihlerde Edirne'ye gelecek olan

---

¹⁷⁰ Genç, 2000, s.45

¹⁷¹ Cafer Çiftçi, "Osmanlı Döneminde İstanbul'un İâşesinde Bursa'nın Rolü", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)* Sayı:16, Sayfa: 153-171 Yayın Tarihi: 2004

¹⁷² MD 12 / II , h. 725

padişah için Niğbolu, Şumnu, Rusçuk, Hezargrad ve Çernovi kazalarından donyağı, bal ve yağ tedarik edilip gönderilmesi istenmiştir.¹⁷³ Bu bölgelerin Edirne'nin hinterlandı olarak ele alındığını varsayarsak, geniş bir alanın Edirne'ye iâşe akışı sağladığını görebiliyoruz. Malum olduğu üzere padişahlar 16. yüzyılda Edirne sarayını aktif olarak kullanmışlar ve burada konaklamışlardır. Bu durumun yarattığı artı ihtiyaç da bahsi geçen civar kazalardan tedarik edilmiştir. 978-979 tarihli mühimmlerde arka arkaya karşımıza çıkan birçok hüküm aynı şekilde padişahın Edirne'de kışlayacak olmasından dolayı çevre kazalardan istenen zahire ve diğer ihtiyaçlarla ilgilidir.¹⁷⁴ Yine 975 tarihli bir hüküme göre Edirne'nin ihtiyacı olan zahire Plevne, Niğbolu ve Rahova kazalarından talep edilmiştir.¹⁷⁵ Başka bir mühimmede de farklı bir husus karşımıza çıkmaktadır. Cumade'l- ula 975 tarihli bir hükümde Akçakızanlık'taki kıtlıktan dolayı buradan Edirne için istenen zahirenin ilkbaharda gönderilmesi istenmiştir. Buna göre bu gibi çevre kazalar herdaim Edirne'yi beslemek zorundalardır.¹⁷⁶ Benzer bir durum da aynı yıla ait bir mühimmede geçer. Buna göre Keşan halkı miri ahırlar için arpa verdiklerinden Edirne için toplanacak arpayı vermelerine imkan yoktur. Bu durumda kendilerinden arpa yerine yalnızca un istenmiştir.¹⁷⁷ Başka bir hükme göre cumade'l-ula 975 tarihinde Edirne'de yağ ve arpa sıkıntısı çekilmektedir. Bunun önüne geçme adına İstanbul'a gelen gemilerin bir kaçı Rodoscuk limanına gönderilmiştir. Bu gemilerdeki yağ ve arpa Edirne'den gelen tedarikçilere satılmıştır.¹⁷⁸ Bu duruma göre de ihtiyaç hasıl olduğunda İstanbul iâşesi kontrollü bir şekilde Edirne'ye gönderilebilmektedir. Büyük şehirlerin zahire tedarikinin önemine yukarıda geçen mühimmelerde değindik. Bu şehirler için başka önemli bir nokta da et sıkıntısının önüne geçebilmektir. Buna isnaden Tatarbazarı ve Hasköy kadılarına yazılan bir hüküme göre Receb 975 tarihinde Edirne'de et sıkıntısı çekilmektedir ve bahsi geçen kazalardaki koyunların acilen gönderilmesi istenmiştir.¹⁷⁹ Görüldüğü üzere Edirne şehrinin zahire ve et tedariki hususu devlet erkanı tarafından dikkatle ele alınmıştır ve bir eksiklik olmaması adına da çevre kazalardan gerekli ürün ve malların tedarik edilmesi yoluna başvurulmuştur. Özellikle padişahın Edirne'de kalacağı dönemlerde iâşe konusundaki hükümlerin

---

¹⁷³ MD 12 /II, h.728

¹⁷⁴ MD 12 /II, h. 729-735

¹⁷⁵ MD 7 / I, h. 210-211

¹⁷⁶ MD 7/I h.418

¹⁷⁷ MD 7/I .H.265

¹⁷⁸ MD 7 /I. H. 445

¹⁷⁹ MD 7 /I. H.737, 763

sayısında büyük bir artış gözlemlenmektedir. Bunun yanında Edirne aynı zamanda sefer dönemlerinde ordunun toplandığı bir merkez konumundadır. Bu durumun yaşandığı dönemlerde İstanbul için istenen zahirenin Edirne'ye gönderildiği görülmektedir.¹⁸⁰ Bazı dönemlerde Edirne çevresindeki kazalardaki zahireyi toplayıp Edirne'ye getiren madrabazların topladıkları zahireyi çevre kazalarda sattıkları görülmüştür. Bu gibi durumlarda da Edirne'de zahire sıkıntısı görülmüştür.¹⁸¹ Gıda tedariki dışında bazı dönemlerde şehirde lazım olan inşaat malzemeleri de (kereste, kurşun vs) çevre kazalardan karşılanmıştır.¹⁸²

Sonuç olarak ordunun toplandığı dönemler, padişahın Edirne'ye geldiği zamanlarda, çevre bölgelerde yaşanan kıtlık gibi sorunlarda ve ürün tedariki sağlayan kişilerin yaptıkları yolsuzluklar sonucunda ortaya çıkan sıkıntılarda şehrin iaşesi adına acil çözümler üretilmiştir. Bu gibi durumların dışında Balkanların Edirne'ye yakın ve uzak birçok bölgesinden düzenli olarak şehre zahire ve et akışı devam etmiştir.

3.4 MUKATAALAR

Osmanlılar mukataa tabirini ilk dönemlerde devlete ait bir kısım vergilerin iltizama verilmesi şeklinde kullanmışlardır. XV. yüzyıldan itibaren ise hazineye ait bir kısım vergilerden oluşturulmuş birer mali birim şeklini almıştır.¹⁸³ Mukataalar genellikle üç yıllığına emin ya da mültezimlere, kadıların hüccetleri, mektupları ya da arzları üzerine, kefil göstermek şartıyla verilirdi.¹⁸⁴ Bu yolla vergilerin görevlendirilmiş kişiler eliyle toplanması sağlanıyordu. 16. yüzyıl ilk yarısında 1519-20 tarihli tahrir defterine göre şehirde yirmi mukataa bulunmaktadır.¹⁸⁵ Yüzyılın ikinci yarısında 1570-71 tarihli deftere göre ise yirmibir mukataa bulunmaktadır.¹⁸⁶ İki dönemde de ortak olan mukataalar şu şekildedir:

---

¹⁸⁰ Yiğit, 1998, s.268

¹⁸¹ Yiğit, 1998, s. 269

¹⁸² Yiğit, 1998, s.275

¹⁸³ Mehmet Genç, "Mukataa Maddesi", TDV İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012 s.129

¹⁸⁴ Gökbilgin, 1952, s.88

¹⁸⁵ Gökbilgin 1952, s.115

¹⁸⁶ Yiğit 1998, S.240

1-Bac-ı Bazar-ı Esb ve Üsera (1570 tarihinde bac-ı pay-ı ağnam da bu mukataaya eklenmiştir)

1520:108333

1570: 132.500

2-Şem'-hane mukataası

1520: 24.000

1570: 22.148

3-Bozahane mukataası

1520: 45.400

1570: 53.356

4-Meyva ve Galle Kapanı Mukataası

1520: 366.666

1570: 274.323

5-Gümrük Mukataası

1520:108.333

1570: 245.770

6-Mukataa-i Asiyabha-i Defterkoz

1520: 23.333

1570: -----

7-Darbhane Mukataası

1520: 166.667

1570: 3956!

8-Mukataa-i Kethüda-i bazar-ı Üsera

1520: 3333

1570: 14.520

9-Mukataa-i Cizye-i Yeva ve Kaçgun

1520: 3.000 civarı

1570: 8.955

10- Mukataa-i Cizye-i Gebran

1520: 33.333

1570: 71.652
11-Mukataa-i Beytü'l-mal ve Mal-i Gaib-i Gebran-i Edirne
1520: 15.667
1570: 526.031 (Çevredeki bazı bölgeler ile birleştirilmiş halde)
12-Mukataa-i Zeamet-i Nefs-i Edirne
1520: 108.000
1570: 185.250
13-Mukataa-i İhtisab
1520: 100.000
1570: 135.000
14-Mukataa-i Bab-ı Kala-i Manyas
1520:-----
1570: 5.250
15-Mukataa-i Baştinaha-i Gebran
1520: -----
1570: 4.500
16-Mukataa-i Niyabet-i Gebran
1520: 15.000
1570: 56.200

İki dönem arasındaki mukataalar arasında gözle görülür bir farklılık bulunmaktadır. Bu farklılık bazı mukataaların birleştirilmesinden bazılarının kaldırılması ya da ayrı eklenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu sonuçlara göre 1520 tarihinde mukataa gelirleri toplamı 1.746.900 akçedir.¹⁸⁷ 1570 tarihinde ise mukataa gelirleri toplamı 1.373.250 akçeye düşmüştür.¹⁸⁸ Fakat iki dönem arasında nüfus, ekonomik canlılık ve ayrı ayrı mukataa ücretlerindeki belirgin artış dikkate alındığında bu düşüşün yanıtıcı olabileceğini söylemeliyiz.

---

¹⁸⁷ Gökbilgin 1952, s.114

¹⁸⁸ Yiğit 1998, s.247

4.TOPLUMSAL YAŞAM

Onbeşinci yüzyıl devlet adamı ve tarihçilerinden olan Tursun Bey'e göre toplumun uyumu için devletin mutlak gücü ve bu mutlak gücü sağlayacak padişahın otoritesi ile bu otoritenin kaynağı olarak gördüğü şeriat zaruridir. Padişahın mutlak gücü ve otoritesi toplum üzerinde tam bir hakimeyete sahiptir.¹⁸⁹ Bu hakimiyetin neticesinde toplumsal roller ve gruplar da padişahın izni ve iradesi doğrultusunda şekilleniyordu. Korunması, kollanması ve de idare edilmesi gereken tebaa'nın kontrolü adına yaratılan küçük toplumsal gruplar ve kişilere biçilen roller toplumsal yaşamın da yukarıdan aşağıya doğru şekillendiği bir yapı karşımıza çıkarmaktadır. Osmanlı şehirlerindeki gündelik yaşama dair literatür Anadolu şehirleri ağırlıklıdır. Bununla birlikte bazı Balkan kökenli tarihçilerin de Balkan şehirleri üzerine çalışmaları bulunmaktadır. Edirne şehri tarihsel malzeme olarak bu çalışmalardan nasibini çok az almıştır. Şehrin onaltıncı yüzyıl toplumsal yaşamına dair en önemli malzeme mutlakaki şeriyeye sicilleridir fakat şehri ziyaret eden seyyah notları da farklı bir bakış açısını yansıtmaları açısından önemli bir yol göstericidir. Bu konu üzerindeki ifadelerimiz de yoğun olarak batılı seyyah notlarına dayanmaktadır.

4.1 MAHALLE YAŞAMI

Modern zaman insanının yaşamına dair elimizdeki verilerin çokluğu, modernite öncesi dünyayı algılamada, yaşamsal faaliyetleri deşifre etmede bizleri bugünden geçmişe doğru bir aktarmaya zorlamaktadır. Bu tarihsel aktarma zorlamasından uzaklaşıp ipuçlarını takip ederek var olanı ortaya koyma çabası da bilinebilir bir yaşamdan ziyade, ihtimal dahilindeki yaşamları ortaya çıkarabilmektedir. Bu gerçekliğin ışığında fiziki yapıları üzerinden mahalle yaşamı, sokaklar ve evlerin bizlere anlatabilecekleri üzerinden bir genelleme yapabiliriz. Bu genellemeler için fiziki yapıdan önce kavramsal olarak mahalle, sokak ve ev üzerinde durmak gerekiyor.

---

¹⁸⁹ Halil İnalçık, "Osmanlı Toplumunun Evrimi", *Türkiye Günlüğü Dergisi*, sayı:11, Ankara, 1990, s. 30-31

Öncelikle, Osmanlı klasik döneminde mahalle kavramının ne olduğu, neyi ifade ettiğini açıklamak yerinde olacaktır. Daha önce de bahsini ettiğimiz gibi Osmanlı'da mahalle, birbirini tanıyan, birbirlerinin davranışlarından sorumlu olan insanların birarada yaşadığı bir çeşit toplumsal kontrol aracı olarak da düşünebileceğimiz küçük idari ünitelerdir.¹⁹⁰ Mahalleler keskin sınırları olan coğrafi birimler değildir. Mahalle, kimliksel farklılıkların yarattığı bir yapıdır. Bu tarif içinde mahallelerde, dinsel ya da etnik olarak birbirine benzeyen insanların birarada yaşadığını söyleyebiliriz. Fakat, kesin olarak tarifi bu şekilde yapılamayacak bir Osmanlı mahallesinde farklılıkların da birarada yaşayabildiği alanların varlığını ifade etmek gerekiyor. Şehre uzak alanlarda daha net bir mahalle tarifi yapabilecekken, merkezde kalan mahallelerin sınırlarının net olmaması nedeni ile tarifi ve tanımı zordur. Doğru bir ifade ile farklılıkların kendini ifadesine ve korunmasına imkan verecek şekilde tasarlanmış, fiziksel olarak birlikteliğe açık fakat kargaşa ve karışıma kapalı alanlardır.¹⁹¹ Burada devreye mali yönden mahalleyi tarif eden devlet mekanizması girmektedir. Bu mekanizmaya göre mahalle, mali olarak yükümlülükleri olan insanların kayıt altına alındığı birimler olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁹² Müslümanların birarada yaşadıkları mahallelerde toplumsal merkez cami ya da mesciddir.¹⁹³ Aynı şekilde Hristiyanların çoğunlukta yaşadıkları mahallelerde de bu merkez, kilisedir. Bu nedenledir ki, bu mahalleler genel olarak o kilisenin adı ile anılırlar. Mahallelerde güvenlikten subaşılar sorumludur. İmam da mahallenin doğal lideri konumundadır. Mescid ve camiler de mahalle ahalisinin biraraya gelebildiği doğal etkileşim alanlarıdır. Henüz insanların çeşitli vesilelerle biraraya gelebildikleri mekanların ortaya çıkmadığı dönemlerde dini mekanların bu boşluğu doldurduğunu söylememiz gerekiyor. Mahalleye yeni birinin yerleşmesi zordur. Bu yeni yerleşimcinin en az iki kefil göstermesi gerekiyordu.¹⁹⁴ Bu durumun yarattığı bir sonuç olarak mahallelerin güvenliği ve kontrolü kolaylıkla sağlanabiliyordu. Bunların dışında mahallelerde varolan avarız vakıflarından da bahsetmek gerekiyor. Avarız vakıfları, mahallenin ve mahallelinin ihtiyaçlarını karşılama adına oluşturulmuş

---

¹⁹⁰ Fikret Yılmaz, 2000, s. 96

¹⁹¹ Musa Şahin-Esra Işık, "Osmanlıdan Cumhuriyet'e Mahalle Yönetimi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:30 Ağustos, 2011, s.222

¹⁹² Özen Tok, "Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararında Mahalle Ahalisinin Rolü", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 yıl: 2005/1, s.156

¹⁹³ Ergenç, 1984, s. 73

¹⁹⁴ Muharrem Es, "Osmanlı Devleti'nde Mahalli İdareler", *Yerel Siyaset Dergisi*, Mart 2008/27, s.32

bir çeşit fon niteliğindedir.¹⁹⁵ Mahalle Osmanlı hukuk sistemi içerisinde de önemli bir yer teşkil ederdi. Davalarda, davalının durumunun genel bir kanaat oluşması adına mahalleliden sorulurdu. Bu durum da, mahallede mahremiyetin gayet sınırlı olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir.¹⁹⁶ Dava kayıtlarına yansıyan bu içişlik bize Osmanlı mahalle yaşamına dair önemli ipuçları vermektedir. Hukuki manada insanlara yüklenen bu tarz bir sorumlu olma hakkı, Osmanlı sisteminin yaratmak istediği kontrolün başarısı gibi görünmektedir. Özel hayat kavramının yerleşmediği bir zaman ve dünyada insanların da bu tür bir yaklaşımı doğal karşılıyor olması gerek diye düşünebiliriz. Sistemin el verdiği ölçüde birbirlerinin yaşamlarına müdahil insanlar topluluğu şeklinde açıklamaya çalıştığımız Osmanlı mahallesine sokak yapılarının ve evlerin fiziki durumlarına tezin ana teması gereği, bir de Edirne özelinde değinmek gerekiyor. Edirne mahallelerinin fiziki yapısına bu çalışmanın daha önceki kısımlarında değinmiştik. Edirne’de, 16. yüzyıl tahrir defterlerine göre 144 ile başlayıp yüzyılın sonlarına doğru sayısı 155’i bulan mahalle bulunmaktadır.¹⁹⁷ Eski suriçi semtini de içine alarak Tunca nehrinin çizdiği yay boyunca kuzeye ve doğuya doğru genişleyen şehrin hemen hemen bugün de aynı fiziki yapısını koruduğunu görmekteyiz. Şehrin ilk yerleşim alanı Meriç ile Tunca’nın birleştiği yerden, Tunca’nın kuzeyinde yapılan yeni saraya kadar genişlediğini görmekteyiz. 16. yüzyıl ve öncesi için su yollarının bir şehir için önemi düşünüldüğünde, Edirne şehrinin bahsini ettiğimiz alan içerisinde herhangi bir planlamaya gereksinim duyulmadan büyüyüp genişlemesi olağan görünmektedir. Böylece birçok yeniçağ şehrinin yaşadığı su sıkıntısını Edirne şehri yaşamamıştır. Tunca ve Meriç’in suladığı alanda kurulan Edirne şehrinin bu fiziki yapının getirdiği bazı dezavantajlara da sahip olduğunu söylemek gerekiyor. Özellikle nehirlerin taşma dönemlerinde nehre yakın mahallelerdeki evleri suların bastığını biliyoruz. Edirne’yi 1573 tarihinde ziyaret eden Fresne-Canay da geldiği tarihte gerçekleşen nehir taşması sonucu gerçekleşen bir olayı aktarır ve hemen hemen tümü Musevilere ait altı evi su bastığını ifade eder.¹⁹⁸ Edirne şehri üzeri yaptığı çalışmalara ile tanınan Rıfat Osman, Edirne’de gördüğü 16 ve 17.yüzyıla ait bazı ev örnekleri üzerinden bir Edirne evi imajı yaratmaya çalışmıştır. Buna göre Edirne evi, avlu, taşlık, niyazlık, merdiven ve

---

¹⁹⁵ Ergenç, 1984, s.75, Mehmet İpşirli, “*Avarız Maddesi*”, TDV İslam Ansiklopedisi, Sayı: 4, İstanbul, 2012, s.109

¹⁹⁶ Yılmaz, 2000, s. 96

¹⁹⁷ BOA TD No: 494, s.83

¹⁹⁸ Fresne-Canaye, 2009, s.46

odalardan oluşurdu.¹⁹⁹ Sokakların Roma kaldırımı usulünde döşeli olduğunu ifade eden Rıfat Osman, öncelikle avlu hakkında bilgi verir. Avlunun evlerin büyük kapılarının açıldığı bağçe kısımları olduğunu ifade eder. Buradaki kapılar taşlık adı verilen geniş meydana açılırdı.²⁰⁰ Burada üst kata çıkılan bir merdivenin de olabileceğini söyler.²⁰¹ Evlerin yapımında genellikle ahşap malzeme kullanılmıştır. Nitekim Oruç Beg tarihinde Edirne’de gerçekleşen yangın sayısının fazlalığını görebiliyoruz. Bu derecede bir yangın çokluğu da ancak ahşap evlerin varlığının fazlalığı ile açıklanabilir. Evlerin içinin nasıl döşendiğine dair bilgilere de tereke defterlerinden ulaşabiliriz. Öncelikle eve ayakkabı ile girilmezdi. Evlerin zemininde halılar bulunurdu. Odalar minder ve sedirlerle oturmaya uygun hale getirilirdi. Bazen duvarlara da halı asıldığı olurdu.²⁰²

4.2 ADETLER, GELENEKLER, GÖRENEKLER

Osmanlı toplumunda şehir yaşamı diyebileceğimiz özgün bir yaşam tarzı olmamasına rağmen büyük oranda ortak yaşam kültürünün getirdiği bazı temel özellikleri de görmezden gelemeyiz. Şehirlerde tarımla, bağ, bahçeyle uğraşan aileler olduğu gibi, çeşitli esnaf gruplarına dahil olan insanlar, tüccarlar ve devlet görevlileri de bulunmaktadır. Şehre kültürel rengini veren şehrin ekonomik ve siyasi gücünü elinde tutan insanlar olmasına rağmen adetler, gelenek ve görenekleri belirleyen ve yaşatanlar ise altkültüre mensup sıradan insanlardır. Bu sıradan insanların hayatına dair elimizde yeterli veriler olmamasına rağmen var olan bilgiler ile dönemsel bir önizleme yapabileceğimizi düşünüyorum.

Bu noktada özellikle Osmanlı şehirlerinde din ekseninde gelişen bir toplum yapısı ve yaşamını görebiliyoruz. Şehrin en büyük yapısı olan cami, aynı zamanda mahalleler içinde mescid şeklinde birer merkez niteliğine bürünüyordu. Merkezi dini mekan olan mahallelinin gelenek ve göreneklerinin oluşumunda da dinin etkisi büyük olmalıydı. Osmanlı toplumunda dinsel altyapısı olmasa da birçok inanış, adet ve geleneğin zaman

---

¹⁹⁹ Rıfat Osman, *Edirne Evleri*, Haz: Süheyl Ünver, Türkiye Turing ve Otomobilciler Derneği, İstanbul, 1976, s.10- 14 [Bundan böyle: Osman, 1976]

²⁰⁰ Osman, 1976, s.10,11

²⁰¹ Osman, 1976, s.11

²⁰² Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, Çev: Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s.188-189 [Bundan böyle: Faroqhi, 2011]

içinde dinsel bir forma bürünebildiğini görebiliyoruz. Osmanlıların kullandığı Hicri takvime göre yılın ilk ayı olan Muharrem ayı başlangıcında insanlar birbirlerini kutlar, küçükler el öper ve büyüklerinden aldıkları parayı şans getirmesi adına bir yıl saklarlardı. Muharrem'in onunda Müslümanlar için önemli bir isim olan Hz Hüseyin'in şehit edilmesi hasebiyle dualar okunur ağıtlar yakılırdı. Ayrıca bu gün için "aşure" hazırlanırdı. Aşure yemeğini sünniler yedi, Şiiler ise onbir maddeden hazırlarlardı.²⁰³ Müslümanlar bu tatlı yiyeceği Nuh'un elinde kalan tüm yiyecekleri kullanarak yaptığı yemeğe benzetirlerdi.²⁰⁴ İslam dünyasının ortak bir değer verdiği "şehid"i Hüseyin'in matemi neticesinde gelişen bu adetin dışında genel olarak Müslümanların şehid kavramına ayrı bir önem verdiğini görüyor ve şehidlerin kutsallaştırılmasına sıklıkla rastlıyoruz. Klasik dönem Osmanlı dünyasını anlamada yardımcı kaynaklardan biri olan kroniklerde şehit kavramı kutsallaştırılan şehit hikayelerini görebiliriz. Bunlardan biri Gündüz Alp oğlu Şehit Aydoğdu'nun mezarının etrafını sancılanan at üç kez dolanırsa iyileşir anlatısıdır. Bu anlatıya göre;

"Bir gün Bursa, Adranos, Batnos ve Kite illerinin tekfurları bir araya toplandı. Hepsi şu karara vardılar. Türk şu araya gelip yurt tuttu. Buraları hep Türk yurdu oldu. Eğer buna ses çıkarmazsak az zamanda hepimizi kahreder. Çokca asker toplayıp yürüdüler. Osman Gazi, kafirin bu durumunu işitti. Allahu Teala'ya sığınarak gazileri toplayarak kafirleri karşıladı. Koyunhisar adlı yere gelerek kafirlerle buluştu, savaşarak Dinboz'a geldiler. Büyük kırgın oldu. Osman Gazi'nin yeğeni Aydoğdu orada şehit oldu. Dinboz'dan Koyunhisar'a giden yolda mezarını taşla çevirdiler. O yörede at sancılansa, götürüp mezarın etrafında üç kez dolaştırırlar, Hak Teala şifa verir.²⁰⁵

Osmanlı toplumunda yaygın olan bir başka dinsel motif de Hızır motifidir.²⁰⁶ Hızır, zorda kalana yardım eden zaman ve mekan sınırlaması olmayan bir dinsel figürdür. Ortodoks Hıristiyanlarda Aya Yorgi, Katoliklerde ise Saint George olarak aynı şekilde kullanılan ortak bir karakterdir. Rüyalarda ve büyülerde Osmanlı toplumunda yaygın

²⁰³ Raphaela Lewis, *Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Yaşam*, Çev: Mefkure Poroy, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1973, s.125 [Bundan böyle: Lewis, 1973]

²⁰⁴ Lewis, 1973, s.125

²⁰⁵ Necdet Öztürk, *Osmanlı Sosyal Hayatı*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2011, s.123 [Bundan böyle: Öztürk, 2011]

²⁰⁶ Öztürk, 2011, s.125

olarak çeşitli durumlarda başvurulan diğer mistik içerikli ögelerdir.²⁰⁷ Osmanlı toplumu yemin konusuna da bir kutsallık atfeder. Bir Müslüman yemin ederken mutlaka Allah'ın adını anmalıdır ki, kabul görebilsin. Peygamber, Kuran bile anılarak yapılsa Allah'ın adı yanında kabul görmez.²⁰⁸ El öpmek de toplumdaki en yaygın adetlerden biriydi. Küçükler büyüklerinin saygı ifadesi olarak her daim elini öper, bazen de etek öperlerdi. El öpmeye de bazen daha fazla samimiyet ve saygı ifadesi olarak avuç içi öpülürdü.²⁰⁹ Ayrıca bir büyüğün önemli rütbedeki birinin yanına giderken eller kolların içine sokularak görünmez hale getirilir ve cübbe giyilmiş bir halde gidilirdi.²¹⁰

Osmanlı dünyasında Hacca gitmek çok şerefli ve kutsal bir durumdu. Hacca giden insanlara hem devlet nezdinde hem de toplum nezdinde büyük saygı duyulurdu. Ramazan ayı en kutsal ayları, ramazan sonu bayram eğlenceleri de bütün toplumun birlikte kutladığı en önemli dönemdi. Ramazan eğlencelerinin en sevilen örneği kahvehane ya da evlerde oynatılan “karagöz” oyunuydu. Karagöz eğlencesi dışında bir de orta oyunu eğlencesi vardı. Bu oyunlar açık havada oynanan, etrafında seyircilerin diz çöküp ya da ayakta izledikleri bu orta oyununda bir sahnede kendine özel rolleri olan oyuncuların kendilerine özel müzikle sahneye gelip becerilerini sergiledikleri oyunlardı. Bu oyunlarda kadın rolleri de erkekler tarafından oynanırdı. En önemli karakterler her daim Pişekar ve Kavuklu idiler.²¹¹

Osmanlı toplumunda adetler, gelenekler, görenekler, gündelik eğlence kültürüne dair yukarıda yaptığımız açıklamaların bölgeden bölgeye, hatta şehirden şehire değişebildiğini düşünebiliriz. Örneğin Ortadoğu coğrafyasında ya da Balkanların birçok bölgesinde farklı adet, gelenek, görenek karşımıza çıkabilir. Bununla birlikte Anadolu kentlerinden Bursa, Ankara, İstanbul ve Edirne gibi Osmanlı kültürünün belirgin şekilde temayüz ettiği yerlerde bu genellemelerin daha doğru olacağını da söylemeliyiz. Konumuz özüyle üzerinde durduğumuz Edirne özelinde, bu konulara daha detaylı bakma çabamızın da kaynak noktasındaki sıkıntı sebebi ile yetersiz kaldığını söylemeliyiz. Sıradan yaşamlara dair bilgi azlığı hatta yokluğu bizi Osmanlı üst

---

²⁰⁷ Öztürk, 2011, s.137, 144

²⁰⁸ Mouradgea T. D'Ohsson, *18. Yüzyıl Türkiye'si'nde Örf ve Adetler*, Çev: Zehran Yüksel, Tercüman Yayınları s.176 [Bundan böyle: D'Ohsson]

²⁰⁹ D'ohsson, s.214

²¹⁰ D'ohsson, s.218

²¹¹ Lewis, 1973, s.128-130

kültüründen bir yaşam demeti sunma zorunda bırakmaktadır. Nitekim hem resmi vesikalar hem de dönemin tanığı olan seyyahların notları ziyadesi ile Edirne ahalesinin yaşamından ziyade saray çevresi, hanedan üyeleri, Osmanlı idarecileri ve onların ailelerinin yaşamından kesitlere yer vermektedir. Bu durumun yarattığı sıkıntının farkında olarak bir izdüşüm yaratma yoluna gittiğimi belirtmek isterim. Yerel halkın adet ve inanışlarına dair bilgi veren seyyahlardan biri John Covel'dır. Covel, 1675 yılında Edirne'yi ziyaret eder. Edirne yakınlarında rastladığı bazı batıl itikatlara anılarında yer verir. Buna göre, buralarda yaşayan Türk, Musevi, Yunan, Ermeni ayırım yapmaksızın herkesin üzerlerinde muska ve nazarlık taşıdıklarını belirtir. Bunların evlerini, çocuklarını, atlarını korumak için kullandıklarını söyler. Türklerin tılsımlarını sadece gümüş ve altın üzerine kazıttıklarını ifade eder.²¹² Balkanlarda Edirne ile aynı coğrafyada bulunan Rodop yakınlarında gördüğü bir duruma da yer verir. Buna göre o bölgede boynunda gümüş kutuda ya da ipek parçasına sarılı paçavrayla bağlanmış bir ekmek parçasını taşımaya çocuk yok gibidir der. Bazı bölgelerde de kurt dişi, kurdun ayak parmağının kemikleri, kurbağa kemiklerini taşıyanlarını da gördüğünü belirtir.²¹³

4.3 AİLE YAPILARI, EVLİLİKLER, BOŞANMALAR VE DÜĞÜNLER

Tüm toplumlarda temel yapı birimi olan aile Osmanlı'da da özel önem gerektiren bir konuyu teşkil etmektedir. Osmanlı şehirlerinde aile yapıları ekonomik yapılarına bağlı olarak değişiklikler addediyordu. Osmanlı ailesi patriarkal, yani ataerkindir ve en yaşlı erkek evin reisi sayılırdı. Devlet de babayı ve oğulları vergi mükellefi olarak kaydedirdi. Bu durum hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler için geçerliydi.²¹⁴ Evlenmemiş kızlar, dul kalan kadın aile üyeleri evlenmemiş erkek hepsi hane reisinin yükümlülüğü altındaydı. Evlenen erkekler genellikle eşlerini de aynı eve getirirlerdi. Bu durum geniş aile yapılarının doğmasındaki temel etken oluyordu. Orta halli Osmanlı

---

²¹² John Covel, *Bir Papazın Osmanlı Günlüğü: Saray Merasimler ve Gündelik Hayat*, Çev: Nurten Özmelek, Dergah Yayınları, İstanbul, 2009, s.169 [Bundan böyle: Covel, 2009]

²¹³ Covel, 2009, s.169

²¹⁴ İlber Ortaylı, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006, s.36

ailesinde ev alışverişini hane reisi yapardı. Kadınlar alışveriş için pek çıkmaz, yalnız kapılarına gelen seyyarlardan bazı ihtiyaçları karşılarıydı. Zengin ailelerde ise evin bu ihtiyacı hizmetçi ya da kölelerce karşılanırdı. Yeni bir bebeğin dünyaya gelmesi büyük sevinçle karşılanırdı, fakat daha ziyade kadınlar arasında kutlanırdı. Bebeğin doğumuna yakın ebenin ceviz ağacından yapılmış sandalyesi eve getirilirdi. Bu yardıma gelmek isteyen komşulara olduğu gibi evin erkeklerine de uzaklaşmalarına dair bir işaretti.²¹⁵ Çocuklar çoğu zaman emzirmesi için sütanneye verilirdi. Süt annenin diğer çocukları ile o çocuk artık kardeş sayılırdı. Hatta evlenmelerine bile izin verilmezdi.²¹⁶ Bir erkek çocuğun hayatındaki en önemli anlardan biri sünnet düğünüydü. Bu adet tüm Müslüman erkekleri tarafından uygulanırdı. Bazıları kırk günü doldurunca sünnet edilirdi. Fakat genel ortalama yedi ve sekiz yaşları idi. Düğünden önce çocuklar mavi saten başlıklı özel bir kıyafet giyerlerdi. Sünneti genellikle o çevrenin berberi gerçekleştirirdi. Büyüdüğünde hayatındaki ikinci önemli olay olan evlenme çağı gelince iş anneye düşerdi. Anne oğlu için ugun eşi bulmaya çalışırdı. Baze araçlarla bu iş yapılır ve uygun eş bulunurdu. Kız çocukları ise doğumdan itibaren anneleri tarafından evlilik planları dahilinde çeyizleri hazırlanırdı. Evde dikiş nakış öğrenir annelerine yardımcı olurlardı. Evlenme imam huzurunda iki şahidin eşliğinde yapılırdı. Erkeklerin Hıristiyan ya da Musevi ile evlenmesine izin verilirken kızlar için bu geçerli değildi.²¹⁷ Bahsini ettiğimiz evlilik adetleri Osmanlı dünyası için bir genellemedir. Bunların dışında yöreden yöreye şehirden şehire farklı evlilik adetlerine rastlayabiliriz. Zaman içinde Edirne'yi ziyaret etmiş seyyahların notlarında sıradan insanların düğünlerine evlilik tören ve adetlerine dair az ize rastlasak da özellikle önemli şahsiyetlere ait evlilik törenlerini ve uygulanan adetleri detaylı bir şekilde görebiliyoruz. Bunlardan birinde La Broquiere, Edirne'de bulunduğu sırada, padişahın, Rumeli Beylerbeyi'nin kızının düğünü için gönderdiği hediyeleri görme fırsatını yakalar;

“Bir gün hünkarın Rumeli beylerbeyinin kızına düğün için gönderdiği hediyeyi gördüm. Bunu paşalardan birinin kırmızı kadifeden fistanlar giymiş otuz ya da daha fazla kadının ettiği karısı götürüyordu. Kadınlardan bazıları altın sırmalı kürksüz giysiler içindeydiler. Paşanın karısı da altın sırmalı kırmızı kumaştan bir elbise giymişti ve yüzünde kıymetli taşlarla bezenmiş incecik kumaştan çok süslü bir

---

²¹⁵ Lewis, 1973, s.95

²¹⁶ Lewis, 1973, s.97

²¹⁷ Lewis, 1973, s. 101-104

peçe vardı, adet böyleydi, çok süslü giysiler içindeki diğer kadınlar da peçe taşıyorlardı ve at binmiş olarak bir bacakları atın bir yanında diğer bacağı öbür yanında olmak üzere krallar gibi gidiyorlardı. Önlerinde yürüyen on iki ya da on üç erkek iki çalgıcı ozan ve bir boruzan, bir büyük davul ve on üç çift kadar da genç uşak vardı ve hepsi de büyük bir gürültü ve şamata yaparak yürüyorlardı, sonra da hediye geliyordu ve şunlardan oluşuyordu: yetmiş tane kalaylı tepsi içinde çeşit çeşit reçeller ve kompostolar, yine böyle tepsiler içinde on sekiz tane kızartılmış koyun, bunlar kırmızı beyaz renklerle süslenmiş olup kulaklarına ve burunlarına da birer gümüş halka takılmış bulunuyordu. İşte sunulacak hediye böyle götürülmekteydi. Sözü edilen kadınlardan bazıları çok süslü eyerler üzerinde at sürüyorlardı.”²¹⁸

La Motraye de, Edirne ziyareti sırasında bulunma şansı yakaladığı bir Rum düğünü üzerinden gayrimüslim düğünleri ve boşanmaları hakkında bilgiler veriyor;

“Gelin kız, düğünün yapılacağı salonda, ya da mevsim açık havada şarkı söyleyip, dans etmeye uygunsa, bahçede, ağırbaşlı bir biçimde oturuyor. Gelinimiz üstelik tören boyunca hiçbir şey yemiyor, düğününde eğlenenleri ancak göz ucuyla izleyip, şarkıları duymakla yetiniyor. Gelin kızın başından sarkan sırma tellerden genç kız ve erkekler bir gelip bir tel koparıyorlar. Dansları bizim “passe-pied” dansımızı andırıyor. Giyimler arasındaki farkın daha iyi anlaşılabilmesini sağlamak için, bu kadar değişik milletten örneği bir arada sergiledim. Rum gelin kiliseye giderken, Türk usulünce yüzünü gizleyen bir duvak takıyor. Ermeni duvağı, Rum duvağından daha berbat; gelin hiçbir şey göremiyor, körler gibi kollarına girerek yürütüyorlar, Düğünde bizi çok güzel ağırladılar, biz de onlara ayak uydurup dans ettik. Hatta gelin kızın durgunluk devri bittiğinde onunla bile dans etme fırsatı bulduk. Dini tören bağlamında Rum ve Ermeni törenleri esas itibarıyla birbirinin aynı. Boşanma, Doğu Hristiyanlarının yabancıları oldukları bir kavram olmamakla birlikte, patrik evlilik bağının çözülmesi yetkisini kendisinde saklı tutuyor.”²¹⁹

IV. Mehmet’in kızı Hatice Sultan’ın düğününe katılan İngiliz seyyah John Covel izlenimlerini detaylı bir şekilde aktarır. Düğün Hatice Sultan ile Musahip Mustafa Paşa arasındadır. Nikah öncesi damatın hediyeleri gelir. Bu hediyeleri görevleri belirlenmiş özel kıyafetli kişiler taşırlar. Nikah, vekiller ile yapılır. Gelinin şahidi haremağası, damadın şahidi ise defterdardır. Haremağası iki şahitle (kadı) gelinin kapısının önüne

²¹⁸ La Broquiere, 2000, s.250-251

²¹⁹ La Motraye, 2007, s.454-455

gelir ve kapıyı vurarak; “sultanın seni Mustafa ile evlendirmek için beni vekil tayin ediyor musun?” diye sorar. Sultan kapıyı açmadan üç kere evet diyerek cevap verir. Aynı şahitler bu sefer defterdarla beraber Mustafa’nın yanına gider ve yüz yüze aynı soruyu sorarlar. Sonra hep beraber müftünün yanına giderler. Nikah süreci müftünün huzurunda devam eder. Müftü önce haremağasına Mustafa’yı kocan olarak kabul ediyor musun? Sorusunu üç kere sorar. Sonra aynı soruyu defterdara sorar. Evet cevaplarını aldıktan sonra Müftü, defterdara çeyiz olarak ne vereceğini sorar. Defterdarın çeyizi Mısır’ın bir yıllık hazine geliridir. Sonra müftü defterdara üç defa verecek misin sorusunu yöneltip evet cevabını aldıktan sonra Bismillah der ve herkes ayağa kalkarak evliliği tebrik ederler. Arkasından kahve ve şerbet ikramı yapılır.²²⁰

4.4 DİNİ YAŞAM, TASAVVUF KÜLTÜRÜ VE TARİKATLAR

Osmanlı toplumunun doğal inşa sürecinde tarikatların rolünü inkar edemeyiz. Kuruluş yıllarında fetih hareketlerinin yürüdüğü Rumeli ve Balkanlarda etkili olan heterodoks unsurların şehirlerin büyümesi ile yerleşik bir kimliğe kavuştuklarını görebiliyoruz. Birçok Rumeli ve Balkan şehirde farklı tarikatlar ve dini gruplar etkin olmuşlardır. Edirne, birçok tarikat kolunun hüküm sürdüğü bu şehirlerin başında gelmektedir. Şehirde, Halvetiyye, Nakşibendiyye, Kadiriyye, Rıfaiyye, Mevleviyye, Bayramiyye, Mevleviyye, Celvetiyye, Bektaşiyiye, Sadiyye, Zeyniyye, Desükiyye, Semerkandiyye, Bedreddiniyye, Kazeruniyye ve Hurufiyye tarikatlarının izleri bulunmaktadır.²²¹ Edirne’de bu tarikatlara ait birçok dergah, zaviye ve tekke bulunmaktadır. Bu tarikatlar Osmanlı toplum yapısında düzenleyici, denetleyici bir unsur olarak bulunmaktaydılar. Osmanlı devlet iradesi dışında hiçbir tarikat oluşumu uzun süre varlığını koruyamazdı. Osmanlı Devleti’nin dinsel yanı yadsınamamakla beraber bu dinsellik, dinin apayarı, siyasi iktidardan bağımsız kendi içinde iyi örgütlenmiş ve kurumsallaşmış bir alana sahip olduğu anlamına gelmez. Bahsini ettiğimiz devletçi bir dinselliktir.²²² Buradan devletin çizdiği çerçeve içinde bir dini kültürün oluştuğunu söyleyebiliriz. Siyasi olarak Osmanlı ideolojisi dışında hareket eden grupların zındık ya da mülhid damgası ile dışlanmış hatta yasaklanmışlardır. Bu grupların Rafizi (heretik) şeklinde ifade edildiğini

²²⁰ Covel, 2009, s.149-150

²²¹ Selami Şimşek, *Osmanlı’nın İkinci Başkenti Edirne’de Tasavvuf Kültürü*, Buhara Yayınları, İstanbul, 2008 [Bundan böyle: Şimşek, 2008]

²²² Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler 15-17. Yüzyıllar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013, s.122 [Bundan böyle: Ocak, 2013]

görüyoruz.²²³ Özellikle 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'ne rakip olarak ortaya çıkan Safevi Devleti'nin Anadolu halkı üzerinde oluşturduğu dini ve siyasi etki ile birlikte, Osmanlı Devleti, kendisini Sünni dünyanın koruyucusu olarak konumlandırma yoluna gitmiştir. Neticesinde Şii inancına yakın toplumsal gruplar takibata ya da kıyım uğradıkları gibi birçok tarikat da yasaklanmıştır. Buna rağmen yukarıda adlarını telaffuz ettiğimiz bazı tarikatların köklerini ehl-i sünnet çizgisi dışından aldığını söylemeliyiz. Bu vesile ile de bu tarikatlar resmi ideoloji karşıtı ve toplumsal muhalefetin taban bulduğu örgütlenmeler şeklinde görülmüştür. Örnek vermek gerekirse Osmanlı toplumunda geniş bir takipçisi olan Melamilik hareketi, Bayramilikten dönüşen ve düzene ve resmi ideolojiye karşı çıkan en önemli dinsel organizasyondur. Bayramilik kökeni itibariyle Safeviyye tarikatına bağlıdır. Kurucusu Hacı Bayram-ı Veli'dir.²²⁴ Hacı Bayram-ı Veli, II. Murad tarafından başkent Edirne'ye davet edilen bir zatdır. Hacı Bayram'a, II. Murad tarafından özel bir ilgi gösterilmiştir. Kendisi adına mahalleler ve zaviyeler kurulmuştur.²²⁵ Bununla birlikte Ahmet Yaşar Ocak'a göre Hacı Bayram göz hapsinde tutulmak için II. Murad tarafından Edirne'ye getirilmiştir. Bayramilik içinden çıkan Melamilik de 16. yüzyıl ile birlikte devlet için bir tehlikeye dönüşmüştür. Bu tehlike, Melamilik'in yanında Halvetiliğin bazı kolları (özellikle Gülşenilik) ve Kalenderileri de vurmuştur. Onlar da devletin takibatına, kontrol ve baskısına maruz kalmışlardır.²²⁶ 16. yüzyıl Edirnesinde iki Gülşeni temsilcisine rastlıyoruz. Bunlar, Aşık Musa Efendi ve Abdülkerim Efendi'dir. Melamilik'in temsilcileri ise 16. yüzyılda sırasıyla Bahri Dede ve Pir Ahmed Edirnevi'dir. Pir Ahmed Edirnevi, melamilik'in bu bölgedeki asıl temsilcisi olup yetiştirdiği müridleri de melamilik'i daha sonra Rumelinin çeşitli yörelerinde yayma faaliyetinde bulunmuşlardır.²²⁷ Edirne'de yaşamış ve ölümünden sonra da etkisi azalsa bile kaybolmamış, Osmanlı tarihinin en tartışmalı isimlerinden biri de Simavnalı Şeyh Bedreddin'dir. Bedreddin, Fetret devri sırasında şehzadelerden Musa'nın kazaskerliğini yapmıştır. Musa Çelebi'nin mücadeleyi kaybetmesi ile İznik'e sürgüne gönderilmiştir. Fakat o geri dönüp büyük bir isyan hareketi başlatmıştır. Dolayısıyla da hareketi devlet nezdinde sapkın bir harekete dönüşmüştür. Kendisinin idamından sonra Rumeli'de takipçilerinin devam ettiklerini

---

²²³ Ocak, 2013, s. 119

²²⁴ Ocak, 2013, s.146

²²⁵ Gökbilgin, 1952, s.36

²²⁶ Ocak, 2013k, s. 148-149

²²⁷ Şimşek, 2008, s.242

görüyoruz. Edirne’de Simavna Zaviyesi olarak da bilinen Bedreddin Zaviyesi Kilise Camii mahallesinde kaleiçi semtindedir. XVI. yya ait tahrir kaydında Bedreddin’in soyundan gelenlere ait vakıflar bulunmaktadır. 1519 tarihli bir tahrir defterine göre Bedreddin zaviyesi dervişleri arasında sekiz kişinin isimleri verilmektedir. Bu isimler; Baba Ali Acem, Derviş Ali Acem, Ali Acem, Hasan Acem, Derviş Muhammed Acem, Hacı Muhammed Acem, Derviş Kulu Acem ve Kulu Acem’dir.²²⁸ İsimlere bakılırsa 16. yüzyılda Acem kökenli ve Bedreddin takipçisi bu kişilerin yoğun takibat altında tutulmuş olması gerekir.

Edirne’de etkinliği olan bir diğer önemli tarikat da Bektaşilik’tir. Bektaşilik Osmanlı topraklarında 1826’da yeniçeri ocağının kapatılmasına kadar varlığını resmi olarak devam ettiren bir tarikattır. II. Mahmud Yeniçeri ocağı ile birlikte bu tarikatın da kapanmasını istemişse de, tarikat faaliyetlerine devam etmiştir. Tarikatın kurucusu Hacı Bektaş-ı Veli, yeniçeri ocağının da piri sayılmaktadır. Kuruluş yıllarında Rumeli ve Balkanlarda yoğun bir faaliyette bulunan tarikatın aynı dönemlerde Edirne’de de etkin olduğunu görüyoruz. Bu etkinlik 16. yüzyıla kadar devam etmiş sonrasında da azalma göstermiştir. 16. yüzyılın son döneminde tarikatın Edirne’deki en önemli ismi Şeyh Murtaza Çelebi’dir. Edirne merkezde yer alan Bektaşi tekkelerinin isimleri ise şöyledir: Hıdırlık Tekkesi, Mehmed Halife Tekkesi, Yatağan Baba Tekkesi, Kızıldeli Tekkesi, Kıdemli Baba Tekkesi, Karaca Ahmed Sultan Tekkeleridir.²²⁹ Şehri ziyaret eden bazı seyyahların notlarında da şehrin hareketli dini yaşamına dair izleri görürüz. Gerlach katıldığı bir tarikatın ayinini aktarır;

“Bugün ziyaret ettiğimiz bir camide çoğu yaşlı olan en az 16 adam el ele tutuşup bir daire oluşturmuşlar, birlikte hareket edip sıçrayarak var kuvvetleriyle hu hu hu diye bağırıyorlardı. Ortada göbeğine kadar soyunmuş olan genç bir adam durmadan dolaşmaktaydı. Böyle çılgınlar gibi ortalıkta zıplayarak bağrıışmaları iğrenç bir manzaraydı. Zaman zaman bazıları bir müddet dinlenip gene aralarına karışıyordu. Bu zıplamalar öğle namazından ikinci namazına kadar üç dört saat sürdü. Tercümanımızın anlattığına göre iki hafta önce böyle zıplayıp bağırarlardan biri ansızın yere yığılıp ölmüş.”²³⁰

Aynı şekilde bir ayini takip eden Chishull da bize gördüklerini aktarır;

---

²²⁸ Şimşek, 2008, s. 304-305

²²⁹ Şimşek, 2008, s.267-283

²³⁰ Gerlach, 2010, s.823

“Heyecanlı bir Türk tarikatının, seyri herkese açık olan zikirlerini gördüm. Kentin küçük bir camiinin bitişiğindeki tekkede zikir edecek olan müritler, bir daire çevresine konulmuş olan minderlere rütbeleri sırasına göre oturarak şeyhin gelmesini beklerlerken muhtelif seviyedeki meraklı kişiler de gösteriyi seyre gelmişlerdi. Şeyhin içeriye girişi müritleri tarafından ayakta eğlenilerek selamlandı ve o da bir köşedeki yerine giderek oturdu. Arkasından müritlerin uygun vakur ve temiz ilahileri başladı. İlahilerin okunmaları bittikten sonra takriben altmış kişi kadar olan müritler hep birden ayağa kalkarak ellerini önlerindeki ense ve göğüslerine koyarak kapalı bir halka teşkil ettiler. Derin ve kuvvetle tekrarlanan Hu Hu sesleriyle ayaklarını şiddetle yere vurdular, daire içinde iki adım attıktan sonra topukları üzerinde hızla dönmeğe başladılar. Sonra hareketlerini hayranlık yaratan içten gelen bir coşkuyla çabuklaştırdılar. Hu Hey Allah Hullah, Alla Hu, yahut Alla Hey diye bağırarak kafalarını birbirlerine tosladılar, ellerini etrafa savurarak ve bir daire içinde devamlı dönerek bazen de birbirleri üzerine yığılarak, iki buçuk saat boyunca tükenmez bir coşkuyla sesleri kısılıp köpek havlamasına dönüşüncüye ve tere batıncaya kadar uğraştılar, şeyhin ağzından bazı ayetleri tekrarlayarak ayine son verdiler ve böylece bize de yol göründü.”²³¹

Lubenau da Edirne’ye gelirken şehrin girişinde geçtikleri köprünün yakınında Türkler için kutsal birinin mezarına rastlıyor. Mezarın çevresinde koyun postları üzerinde uyuyan dervişler görür. Mezarın çevresinde bulunanlar gelen geçenlere su veriyorlar ve ayrıca mezarda çok sayıda geyik boynuzunun asılı olduğunu belirtiyor.²³²

4.5 GAYRİMÜSLİMLERİN YAŞAMLARINA DAİR

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren yayılma alanı olarak kendisine Balkanlar ve batı yönlü istikameti seçmiştir. Bunun neticesi olarak, Yavuz Sultan Selim döneminde ortadoğu eksenli fetihlere kadar, devletin nüfusunun büyük bir kısmını gayrimüslimler oluşturmuştur. Nüfusun büyük kısmını oluşturan gayrimüslimlere, Osmanlı sistemi içerisinde kendilerine ait dinsel ve toplumsal yaşamlarını devam ettirme fırsatı verilmiştir. Bu fırsat dini ve örfi kanunlarla da desteklenmiştir. Osmanlının “mecburi” istimalet politikası da gayrimüslimlerin toplumsal yaşamlarının canlı kalmasına olanak sağlamıştır. Onaltıncı yüzyıla geldiğimizde Yavuz’un Müslüman dünyayı fethi ile bu politikada olumsuz yönde bir esneme olduğu düşünülebilir. Fakat yine de onaltıncı yüzyıl boyunca gayrimüslimlerin sistem içerisindeki bir nevi “özerkliği” devam etmiştir.

²³¹ Chishull, 1993, s.91-92

²³² Lubenau, 2012, s.21

Bu dönemde İstanbul, Bursa, Selanik ve Edirne farklı toplumsal grupları içinde barındıran kozmopolit şehirler olarak ön plana çıktılar. Konumuz üzere üzerinde durduğumuz Edirne şehrinde, fetihden bu yana var olan Rumlar, yoğun olarak sonradan şehre geldikleri düşünülen Yahudi ve Ermeniler ile az da olsa Bulgarlar, Raguzalı, Cenevizli tüccar kolonilerinin varlığı²³³ ve tabiki Türk-Müslüman ağırlıklı nüfus, şehri toplumsal bir mozaik haline getirmiştir. Bu mozaik içinde her gayrimüslim topluluğun kendine ait özel bir durumu vardı. Bunlardan ilki şehrin kadim halkı olan Rumlardır.

Rumlar tüm Osmanlı topraklarında olduğu gibi Edirne’de de Hıristiyan nüfusun çoğunluğunu oluştururlardı. Daha önce de belirttiğimiz üzere on altıncı yüzyıla geldiğimizde şehirde Rumların yaşadığı on dokuz mahalle vardır. Bu mahallelerin dışında kırk altı hane Rum da Müslüman mahallelerinde yaşarlardı.²³⁴ Bu resmi bilgiye rağmen Gerlach bize on altıncı yüzyıl ortalarında şehrin nüfusunun çoğunluğu Rumlar’dan oluşuyor derken,²³⁵ şehirde onbeş de Rumlar’a ait kilise olduğunu belirtir.²³⁶ Buradaki Rumların daha çok sur içi denilen eski şehir merkezi alanında yaşadıklarını görüyoruz. Buradaki Rumlar da diğer bölgelerdeki Rumlar gibi İstanbul’daki Fener Rum Patriğine bağlıydılar.

Şehrin bir diğer Hıristiyan unsuru olan Ermeniler’in ise Edirne’ye on altıncı yüzyılın sonlarında, yoğun olarak, getirildikleri düşünülmektedir.²³⁷ Kanuni ve II. Selim dönemlerine denk gelen bu zamanda zanaatkar Ermeniler, Anadolu’dan getirilmiş ve Edirne’deki Kaleiçi semti ile Hacı İvaz mahallesine yerleştirilmişlerdir.²³⁸ Ayrıca onyedinci yüzyılda Anadolu’daki Celali isyanları birçok Ermeninin bu bölgeden ülkenin batı ve güneyine göç etmesine neden oldu.²³⁹ Bu göçten nasibini Edirne de aldı. Edirne’den Boğdan’a kadar olan alanlarda Ermeniler yerleşmeye başladılar.²⁴⁰ Bununla birlikte Polonyalı Simeon abartılı bir şekilde Edirne’de yaşayan Ermeni hane sayısının 200-300 civarında olduğunu ifade eder.²⁴¹ İnciciyan da on sekizinci yüzyılda şehirde altı

---

²³³ Polonyalı Simeon, 2007, s.203

²³⁴ TD 370, S.45

²³⁵ Gerlach, 2010, s.821

²³⁶ Gerlach, 2010, s.823

²³⁷ Oral Onur, *Edirne Ermeni Kolonisi*, Sonhaber Yayınevi, 1998, s.3 [Bundan böyle: Onur, 1998]

²³⁸ Onur, 1998, s.7

²³⁹ Üçel-Aybet, 2010, s.197

²⁴⁰ Üçel-Aybet, 2010, s.198

²⁴¹ Polonyalı Simeon, 2007, s.38

yüz hane Ermeni yaşadığını söylerken, Edirne'nin nüfusunu da yüz bin civarında verir ki Edirne nüfusu bu rakama o dönemlerde hiç ulaşmamıştır.²⁴²

Şehrin üçüncü gayrimüslim grubu Yahudiler'dir. Osmanlılar Balkanlar'a geçtikten sonra Edirne'deki yahudi kolonisi genişlemeye başladı. Birsüre sonra Balkanlar'da oturan bütün Yahudi toplulukları Edirne'deki "Rabbi" (hahambaşının) yönetimi altına girdi. İstanbul'un fethinden sonra burası önem kazanmaya başladı.²⁴³ Özellikle 1492 sonrası İber yarımadasından yönelen büyük göç hareketi Osmanlı nüfusu içerisindeki Yahudi sayısında büyük bir artışa neden oldu. Bu göç hareketi Edirne'nin konumunda zaman içerisinde bir değişikliğe yol açtı. Önceleri Osmanlı Balkanlarında Edirne Yahudiler için bir merkez iken bu göç sonrası onun yerini Selanik almaya başladı. Yine de onaltıncı yüzyıl boyunca Edirne, Yahudiler için önemli bir merkez olma konumunu devam ettirdi. Yahudi cemaati bu göç hareketinden sonra Osmanlı sistemi içerisinde önemli görevler üstlendiler. Kurdukları ticari bağlar sayesinde Osmanlı ekonomisine büyük katkılar sağlarken, bir çok Yahudi de Osmanlı Devleti'nin önemli noktalarında görevler aldılar. II.Murad'ın İshak Paşa adlı doktoru Osmanlı tarihinde bilinen ilk Yahudi devlet görevlisidir.²⁴⁴ Yine onbeşinci yüzyılda Mordehay Komtino isimli Yahudi, İstanbul'da doğmuş sonra, Edirne'ye yerleşmiş, ünlü hahamlara hocalık yapmış birisidir. Ayrıca burada Kırım ve Polonya'dan gelen Karai Yahudilerine eğitim de vermiştir. Komtino aynı zamanda büyük sefarad göçünde katkısı olan haham ishak sarfatinin de hocasıdır.²⁴⁵

Kanuni döneminde ise Yasef Nasi saray çevrelerinde büyük bir itibara sahipti. II. Selim döneminde de itibarı iyice artmış Osmanlı'nın dış politikasında da etkin bir konuma gelmiştir.²⁴⁶ Osmanlı sarayında etkin bir diğer Yahudi de Salamon ben Natan Eşkenazi'dir. Bu şahıs da 16. yüzyılda Sokullu'nun saray çevresinde politik alanda meydana getirdiği gruptan önemli bir isimdir.²⁴⁷ Yahudiler Osmanlı kültür dünyasında da önemli bir yere sahiptiler. Yahudiler'e ait ilk matbaa İstanbul'da 1493, Edirne'de de

---

²⁴² Polonyalı Simeon, 2007, s.205

²⁴³ Yavuz Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler: Kuruluştan Tanzimata Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2001, s.65

²⁴⁴ Ahmet Hikmet Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Yahudiler*, Berikan Yayınları, İstanbul, 2013, s.107

[Bundan böyle: Eroğlu, 2013]

²⁴⁵ Eroğlu, 2013, s. 115-116

²⁴⁶ Eroğlu, 2013, s. 130-132

²⁴⁷ Eroğlu, 2013, s. 142-143

1554'de kuruldu.²⁴⁸ Edirne Yahudilerinin tahrir defterlerindeki kayıtlarından anlaşılacağı üzere geldikleri yerlerin isimlerine göre cemaatler oluşturmuşlardır. 1530'da sekiz cemaatin varlığının yanında²⁴⁹ Kanuni'nin Macaristan'dan getirdiği Yahudiler de Edirne'de yer tutmuşlardır. Tüccarlık, doktorluk, mültezimlik, mücevhencilik işleri en çok yaptıkları işlerdir. Özellikle onaltıncı yüzyıl sonlarında birçok Yahudi Mültezimlik işine girmiştir.²⁵⁰ 16-17.yüzyıllarda kumaş dokumacılığı neredeyse Yahudiler'in Gedik'i haline geldi. Hatta gerekli hammadde temininde kolaylıklar sağlanması amacıyla hükümler yayınlandı.²⁵¹ O dönemde Edirne de kumaş dokumacılığının yapıldığı önemli birkaç şehirden birisi olmuştur. Edirne, genel Yahudi tarihi açısından da önemli bir olaya sahne olmuştur. Sebatay Sevi 17. yyda Mesih iddiası ile ortaya çıkmıştır. Onun faaliyetleri hem devlet hem de Yahudi toplumu nezdinde olumsuz karşılanınca Edirne'de divanda yargılandı. Bu yargılama sırasında İslamiyet'i kabul etti ve Aziz Mehmed Efendi ismini almış, İstanbul'a dönmüştür. Fakat faaliyetleri devam edince tekrar Edirne'de mahkeme edilip Mora'ya sürgüne yollanmıştır.²⁵² Sebatay Sevi'nin etkisi hem Türk-İslam toplumunda hem de Yahudi cemaatinin bir kısmı üzerinde uzun yıllar devam etmiştir. 1665 yılında Edirne'de bulunan De Dreux, Sevi'nin şehre geldiği günü nakledeken Yahudilerin kendisine çok saygı duyduğunu, şehirde geçeceği yolları temizlediklerini fakat padişah huzurunda İslamiyet'i kabulü ile büyük bir hayal kırıklığı yaşadıklarını ifade eder.²⁵³ De Dreux, Sebatay Sevi olayına yer vermesinin dışında Edirne Yahudilerinin ibadetleri hakkında da bilgiler verir:

“Edirne'de Yahudi'ye ait olan bir malikâneye yerleştik. Şehrin en güzel evlerinden birine sahip olan Yahudi, büyükelçi tarafından küçük bir evde oturmaya zorunlu kılındı. Yahudilerin sinagoguna çok yakın olan bu ev sayesinde sinagoga giderek ibadet şekillerini gözlemleme fırsatı buldum. Bu yer kalvinistlerin ibadethanesine benziyordu, fakat içeride tedbir amaçlı olsa gerek, devamlı yanan bir lamba bulunuyordu. İçeride kalvinistlerin kürsüsü yerine hahamın vaaz verdiği bir vaaz kürsüsü bulunmaktadır. Haham ayakta Zebur'dan ayetleri makamla okurken aynen kalvinistlerin yaptığı gibi içeride burada burada oturan insanlar da okunan ayetlere eşlik ederek dinsel

²⁴⁸ Benbassa-Rodrigue, 2001, s.155

²⁴⁹ BOA TD 370, S.4

²⁵⁰ Eroğlu, 2013, s.158-159

²⁵¹ Eroğlu, 2013, s.161

²⁵² Üçel-Aybet, 2010, s.211 (Galland Seyahatnamesi, s.171-183)

²⁵³ R.P. Robert De Dreux, *Voyage En Turquie*, Les Belles Lettres, Paris, 1925, s.33-41 [Bundan böyle: De Dreux, 1925]

bağlılıklarını tüm vücutlarını titretip başlarını sağa sola sallayarak yerden ayağını kesmeden seke seke yürüyen insan görünümünde ifade ediyorlardı. Bu ayın sırasında başı örtülü kadınlar sinagogdaki yerlerini her zamanki gibi almışlardı.²⁵⁴

Edirne çarşısını gezen Lady Montagu buradaki zengin tüccarların çoğunun Yahudi olduğunu söylüyor. Osmanlı topraklarında adeta kendilerine ait bir cumhuriyet kurmuşlar. Her paşanın ticari işlerini gören bir Yahudi var ve bu Yahudi'den izinsiz Paşa, hediye bile kabul etmiyor, adım atmıyor.²⁵⁵

4.6 EĞLENCE KÜLTÜRÜ, TÖRENLER VE ŞENLİKLER

Osmanlı tarihi yazılırken muhtemelen bütünün parçaları içerisinde en eksik kalan yanlardan birisi toplumsal eğlence kültürü üzerine yeterli belge, kaynak bulunmayışı ve dolayısıyla bu yazımın büyük oranda eksik kalmasıdır. Osmanlı toplumunun özellikle on altıncı yüzyıl öncesi dinsel ve ticari mekanlar dışında biraraya gelme olasılığının azlığı, biraraya gelseler bile gelme amaçlarının tarihsel bir niteliğe dönüşmemesi nedeniyle toplumsal tarih incelemelerinde tarihçileri bir boşlukla karşı karşıya bırakıyor. Onaltıncı yüzyıla beraber büyük şehirlerde hızla yayılan ve uzun süreli toplumsal rolleri belirlemesi açısından önemli bir noktada duran kahvehane kültürü ve getirilerine dair söyleyebileceğimiz kelime sayısı muhtemeldir ki daha fazladır. Fakat, şehirleşme hızının düşük ve nüfusun az olduğu daha önceki dönem için ise birarada olmayı, topluluğu cemaat türü yapılanma ve dinsel gruplar şeklinde ifade etmek zorunda kalıyoruz. Yine de hertürlü toplumsal hareketliliği, birarada eğlenebilme çabalarını yeteri derecede takip edemesek de, devlet kontrolü altında yapılan halk katılımlı şenlikler ve törenler Osmanlı toplumu eğlence kültürünü anlama noktasında önemli yer tutan unsurlar olmuşlardır. Bu şenliklerde halk yalnızca izleyici olmuyor aynı zamanda eğlencenin bizzat parçası haline de geliyordu. Esnaf alayları, dervişler, yüzlerce oyuncunun yanı sıra halk arasından hüneri olanlar da gösterilere katkı sunuyorlardı.²⁵⁶ Bu şenlikler genellikle hanedan üyelerinin düğünleri ya da şehzadelerinin sünnet düğünleri sırasında yapılırdı. Günlerce sürer ve yapıldığı şehirdeki bu şenliklere yoğun

---

²⁵⁴ De Dreux, 1925, s. 33-41

²⁵⁵ Lady Mary Montague, *Şark Mektupları*, Çev: Ahmet Refik, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul, 1933, s.79

²⁵⁶ Özdemir Nutku, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s.(i) [Bundan böyle: Nutku, 1987]

bir şekilde katılırdı. Düğünlerin yanında gösterişli yapıların açılışında, kazanılan zaferler sonrasında ve bayramlarda da şenlikler düzenlenebilirdi.

Osmanlı dönemi şenliklerine ve törenlerine geçmeden önce öncelikle, şenliklerin toplumda ne gibi işlevleri olabileceğini ifade etmemiz gerekiyor. Şenlikler ekonomik, dinamik ve bütünleştirici işlevlere sahiptirler.²⁵⁷ Şenliklerin gösterişli olması adına yapılan harcamaların toplum algısında yarattığı ekonomik işlev, dini ve sosyal baskıdan kişiyi özgür bir alana kaçırabilmesi adına dinamik işlev ve toplumsal yaşamın gerekliliği olan sosyal bağların sürmesi, geleneklerin devamı ve bireye toplumun bir parçası olabilme şansını yaratması açısından da bütünleştirici işlev sınıflandırması yapabiliriz.²⁵⁸

Osmanlı devletinde şenliklerin düzenlendiği dönemler açısından konuyu ele alırsak her şenliğin yapıldığı dönem itibariyle toplumsal bir işlevi olduğu aşikardır. Bu şenlikler genellikle Bursa, Edirne ve İstanbul gibi kentlerde padişahın himayesinde gerçekleşirdi. Edirne başkent olduğu günlerden itibaren birçok şenliğe ev sahipliği yapmıştır. Başkent niteliğini kaybettikten sonra da, gösterişli eğlence ve törenlerin yapıldığı bir şehir olma niteliğini devam ettirmiştir. 1422 yılında Edirne’de yapılan ilk şenlik, II. Murad’ın Düzmece Mustafa’yı yakalayıp öldürttüktan sonra kutlama yapma adına düzenlediği eğlencelerdir. Başka bir şenlik de yine II. Murad’ın çocukları Mehmed ve Alaaddin Ali’nin sünnet düğünüdür. Yine Edirne’de geçen bu şenlik aslında II. Murad’ın arka arkaya kazandığı zaferleri de kutlama amacıyla yapılmıştır. Edirne’deki ilk büyük şenlik Fatih döneminde çocukları Bayezit ve Mustafa’nın sünnet törenleri dolayısıyla 1477’de yapılan eğlencelerdir.²⁵⁹ Daha sonraları da birçok eğlence ve şenliğin düzenlendiği Edirne’de bilinen en görkemli tören 1582 yılında III.Murad’ın oğlu, III.Mehmed için yaptırdığı sünnet düğünüdür. Bu düğün yaklaşık iki ay sürmüş, birçok yabancı elçi ve konuk da bu eğlenceye katılmıştır. Bunun dışında Edirne’de bilinen bir diğer büyük şenlik de IV. Mehmed’in 1675 tarihinde Edirne’de düzenlediği şenliklerdir. Şenliklerde, öncelikle geçit töreni gösterileri yapılırdı. Burada esnaf alayları ayrı ayrı şenlik alanından geçerlerdi. Bundan önce de düğünü yapanın toplumdaki yerini ve mali gücünü gösteren nahıllar geçirilirdi. Daha sonra seyirlik oyunlar yapılırdı. Bu oyunlarda

---

²⁵⁷ Derya Ocak , *XVI. YY Osmanlı Şenliklerinin Siyasal Boyutları ve Gündelik Hayata Etkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 2006, s.32 [Bundan böyle: Derya Ocak, 2006]

²⁵⁸ Derya Ocak, 2006, s. 32-34

²⁵⁹ Nutku, 1987, s. 31-32

canbazlar, zorbazlar, şemşirbazlar, küzebazlar, gözbağcı ve yılanbazlar ile hayvan oynaticılar hünerlerini gösterirlerdi. Gölge oyunu ve kuklalar da Osmanlı şenliklerinin vazgeçilmezlerindendi. Okçuluk, binicilik ve güreş yarışmaları yapılır, geceleri de fişek gösterileri düzenlenirdi. Bunların yanında, danslar ve dramatik oyunlar da gösterilere renk katarı.²⁶⁰ John Covel, tüm bu gösterileri detaylı bir şekilde aktarmaktadır. Covel 10 Mayıs 1675'te Edirne'ye gelmiş, 25 Mayıs'ta da sünnet merasimini izlemeye gitmiştir. İlk gün yapılan geçit törenlerini tasvir etmiştir. O gün şehzade bugüne özel kıyafetleri içinde ve yanında onunla beraber sünnet edilecek olan fakir çocuklar olduğu halde şehirde at üstünde gezdirilmiştir. Önlerinde de büyük bir kalabalık şarkılar söyleyerek şehzadeye eşlik etmiştir. Saray erkan, devlet adamları ve diğer üst düzey görevlilerin katıldığı bir geçit töreni de yapılmıştır. Sonra büyük bir direğin etrafında telden yapılmış huninin üstüne çıtalarla tutturulmuş oyuncaklar, renkli kağıtlar, çiçekler ve balmumundan meyvelerolan kırk tane nahılın geçtiğini söyler. Daha sonra da hepsinden büyük iki nahıl daha geçmiştir. 27 Mayıs gününe gelindiğinde ise mevlid kandiline denk gelmiştir ve o gün padişah, şehzade ve diğerleri Selimiye camiine gitmişlerdir.²⁶¹ Covel, 10 Haziran'da başlayan bir de saray düğününe şahitlik etmiştir. Padişahın kızı Hatice Sultan ile Musahip Mustafa Paşa'nın düğünü ile devam eden eğlenceler hem Edirne hem de Osmanlı tarihinin en görkemli eğlencelerinin sürdüğü dönemler olmuştur. Tüm bu gösteriler nizam ve intizam içinde yapılırdı. Batılı seyyahların bu planlanmış ve büyük bir düzen içinde günlerce süren şenliklere olan hayranlıkları ya da şaşkınlıkları notlarına yansımıştır.²⁶²

---

²⁶⁰ Nutku, 1987, s.65-130

²⁶¹ Covel, 2009, s.122-130

²⁶² Covel, 2009, s.127

5.MİMARİ YAPILAR

Osmanlı mimarisi gelişim evreleri ve üslup farklılıkları açısından dört döneme ayrılabilir. Kuruluşundan 1447'ye kadar geçen evre, Erken Osmanlı Dönemi, bu tarihten XVII. yy sonuna kadar olan evre Klasik Osmanlı Dönemi, XIX. yya kadar olan süre Yabancı Etkiler Dönemi ve son olarak da 1890 sonrası ortaya çıkan Yeni Klasik Dönem olarak adlandırılır.²⁶³

Erken Osmanlı Döneminde ilk planda fetihlerle beraber ortaya çıkan zaviye-imaretlerin varlığı dikkat çekicidir. Bu yapılar genellikle fethedilen şehrin dışında, şeyhlere, dervişlere vakfedilen arazilerde inşa edilirdi. Bir tür sosyal örgütlenme biçimi olarak uygulanan bu yöntem neticesinde zaviyeli camiler, Ters T tipi Cami ya da zaviye-imaret diyebileceğimiz yapı türü ortaya çıkmıştır. Ters T plana sahip bu yapıların ortasında bir kubbe, ana gövdesinde ibadethane, iki yanında ise iki ayrı hücre bulunmaktadır. Osmanlı'nın ilk döneminde ortaya çıkan bu yapı türünde çoğu kez camiye dönüşüm sürecine girildiği görülür. Bu dönem ait en iyi örneklerden birisi İznik Şehri'dir. İznik'te Orhan Gazi, Nilüfer Hatun ve Yakup Çelebi örneklerinde olduğu gibi birçok zaviye-imaret örneğine rastlayabiliyoruz.²⁶⁴ Daha sonraki süreçte özellikle Balkanlarda fethedilen bölgelerde bu tip yapılara sıklıkla rastlar olacağız. Bu yapıların bazıları yeni inşa edilen kesme taş yapılar olabildiği gibi, eski bir kilise ya da şapelin dönüştürülmesiyle de yapıldığı oluyordu. Bu dönem, mimari özellikler açısından özgün bir dönemdir. Diğer beyliklerde ortaya çıkan Selçuklu esintisi taşıyan mimari unsurlar

---

²⁶³ Ahmet Vefa Çobanoğlu, “*Osmanlılar Maddesi*”, İslam Ansiklopedisi, C.33, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s.580

²⁶⁴ Füsun Alioğlu, “Erken Osmanlı Döneminde İznik Kentinin Fiziksel Gelişimi”, *Aptullah Kuran İçin Yazılar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 89-90

yerine ihtiyaca göre ortaya çıkmış yapılarıyla erken Osmanlı mimarisi kendine has bir üsluba sahiptir.

Osmanlı mimarisinin ilk önemli yapılarının beşiği İznik olmuştur. Tek kubbeli yapılar, bir sıra kesme taş, üç veya dört sıra tuğla olarak değişen duvar örgüsü, İznik'te ve hatta Bursa Edirne ve İstanbul'daki ilk eserlerin bazılarında devam etmiştir. Tek kubbeli klasik camilerde mekanı geliştirmek yolunda ilk araştırmalara işaret eden İznik Yeşil Camiidir. İznikte başlayan Osmanlı mimarisi Bursa'da parlak bir gelişme göstermiştir.²⁶⁵

Osmanlı Devleti'nin, sınırlarının genişlemesi, ekonomik açıdan güçlenmesi, güçlü ve merkeziyetçi bir yapıya evrilmesi neticesinde 15.yy ortalarından itibaren mimaride Klasik Osmanlı Dönemi olarak adlandırdığımız döneme girdiğini görüyoruz. Bu dönem içinde merkezde yer alan kubbe ve yanında ona destek niteliğindeki birçok kubbenin varlığı, zaman içinde Sinan Devri'nin etkisi ile merkezde gittikçe büyüyen yüksek ve neredeyse bütün alanı kaplayan kubbeli yapılara yerini bırakmaya başlamıştır. Osmanlı tarihi boyunca en özgün ve en yoğun yapılaşmanın bu dönemde olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönem ortaya çıkan heybetli ve görkemli yapıların imparatorluk imajı neticesinde oluştuğunu da söyleyebiliriz. Bu dönemin en önemli özelliğinin Mimar Sinan'ın yarattığı Süleymaniye ve Selimiye gibi görkemli, dev yapıların ortaya çıkmasıdır. Bu yapılarda en belirgin durumun merkezdeki kubbenin mümkün olduğunca genişlemesi, daha önce var olan merkez kubbeyi tutan yan kubbecilerin ortadan kalkmasıdır.

Osmanlı'nın beylik dönemi mimarisinde İznik ve Bursa'nın yerinin ayrı olduğunu daha önce belirtmiştik. İlk döneme ait önemli ve özgün yapılar bu kentlerde inşa edilmiştir. Edirne'nin fethinden sonra, özellikle on beşinci yüzyılda bu şehirde ortaya konan eserlerin Osmanlı mimarisinde, üslup ve yapı açısından ilk dönemden farklı olarak bir değişimin başladığını görüyoruz. Klasik dönem olarak adlandırdığımız bu dönemin en belirgin özelliklerinden biri olan merkez planlı selatin camilerinin ilk örneğini Edirne'de 1447'de tamamlanan Üç Şerefeli Camiinde görüyoruz. Yine bu dönemin en önemli ve

---

²⁶⁵ Oktay Aslanapa, *Osmanlı Mimarisi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1986, s.1-12 [Bundan böyle: Aslanapa, 1986]

nokta eseri Selimiye Camii de bu şehirde inşa edilmiştir.²⁶⁶ On dördüncü yüzyılın ikinci yarısında fethedilen Edirne, her ne kadar iskan faaliyetleri yoğun olsa da, imar faaliyetleri açısından bir durgunluk yaşamıştır. Bu durgunluk on beşinci yüzyılda fetret devrinin bitimine kadar da sürmüştür. Bu süre zarfında bazı eserler inşa edilmiştir. Fakat görkemli yapıların on beşinci yüzyıla birlikte ortaya çıktığını söylemek yanlış olmaz. I. Murat şehri fethettikten sonra bazı kaynaklara göre kale içi semtindeki bir kiliseyi Kilisa-Kilise adıyla camiye çevirmiştir ve ilk Cuma namazını burada kılmıştır. Bunun yanında I. Murat, Kaleiçi semtinde yer alan Ayasofya kilisesini de Halebi (Çelebi) Camii'ne çevirmiştir.²⁶⁷ Bu iki cami de günümüzde bulunmamaktadır. Bunların yanında Edirne'deki ilk caminin Evliya Çelebi'ye göre Cami-i Sagir adlı bir cami olması gerekiyor. Bu cami, Evliya'nın anlatımına göre şehrin dışında yer almaktadır.²⁶⁸ Bahsi geçen bu caminin zaviye-imaret, tekke ya da küçük bir mescit olma ihtimali daha yüksektir. Bununla birlikte Edirne'de bugüne kadar kalan eserlerden ilki olan Yıldırım Bayezid Camii önemlidir. Eser, şekli açısından bir haçı andırdığından bir kiliseden çevrilmiş olma ihtimali yüksektir. Rıfat Osman'a göre de bu cami Tiris İye Hares Kilisesi harabesi üzerine inşa edilmiştir.²⁶⁹ Her ne kadar caminin Yıldırım Bayezid tarafından yaptırıldığı düşünülse de, I. Murat döneminin sonlarında yapılmış olma ihtimali yüksektir.²⁷⁰ Görüldüğü üzere ilk Osmanlı yapıları genel olarak Bizans devrine ait yapıların dönüştürülmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu noktada Edirne'de Osmanlı fethettiği sırada Bizans dönemine ait yapılara bakmak gerekiyor. Buna göre, Edirne'de Bizans döneminden kalma en önemli yapılar, Edirne şehri sınırlarını belirleyen surlar ve bu surların arasında yer alan kapı ve burçlardır. Bunun dışında şehrin gayrimüslim unsurları olan Hıristiyan ve Yahudilere ait ibadethanelerin varlığı da bilinmektedir. Nitekim daha önce bahsini ettiğimiz Edirne'nin Hıristiyan mahalleleri genellikle o mahalledeki kilisenin adına göre ayrılmışlardır. Bu durum da bize şehirde onaltıncı yüzyıla geldiğimizde en azından 19 kilisenin varlığını gösterir. Tabii bunun dışında Yahudi cemaatine ait Havra ve Sinagoglar da bulunmaktadır. Polonyalı Simeon

---

²⁶⁶ Eriş, 2013, s.70

²⁶⁷ Peremeci, 1939, s.12

²⁶⁸ Eriş, 2013, s.70

²⁶⁹ Aptullah Kuran, *Selçuklu'lardan Cumhuriyet'e Türkiye'de Mimarlık*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012, s.269 [Bundan böyle: Kuran, 2012]

²⁷⁰ Kuran, 2012, s.283

onyedinci yüzyılda Ermenilere ait bir de kilisenin varlığını bildirir. Gerlach, 1577’de şehirdeki Hıristiyan kiliselerini listeler;

- 1- Kutsal Bakire Meryem Kilisesi
- 2- Aziz Demetrius
- 3- Aziz Georgious
- 4- Aziz Johann
- 5- Aziz Nicolaus
- 6- (Bir tane daha) Aziz Georgius
- 7- Aziz Demetrius
- 8- Aziz Athanasius
- 9- Taksiarhis
- 10- Aziz Havariler Kilisesi
- 11- Bir tane daha Kutsal Bakire Meryem Kilisesi
- 12- İsa Efendimiz Kilisesi
- 13- Üçüncü Kutsal Bakire Meryem Kilisesi
- 14- Aziz Stefanus
- 15- Aziz Johann Kilisesi²⁷¹

Edirne’de Osmanlılara ait ilk önemli eser Eski Cami’dir. Bu caminin yapılışı fetret devri yıllarına tekabül eder. Yapımına fetret devrinde Süleyman Çelebi’nin taht kavgaları sırasında Edirne’yi ele geçirdiği dönemde başlanmış, sonra kardeşi Musa Çelebi yapımını devam ettirmiş ve nihayet Çelebi Mehmet döneminde 1414 yılında tamamlanmıştır. Caminin yapımında mimari açıdan Bursa Ulu Cami’nin örnek alındığı açıkça görülmektedir.²⁷² Yanında yaptırılan bedesteni ve yakınındaki çarşıları ile Edirne’nin merkezinde konumlanmış ve konumunu da bugüne kadar korumuştur. Eski Cami’nin, şehri 17.yyda ziyaret eden Chishull tarafından bir kilisenin üzerine inşa edildiği ifade edilmekle birlikte kendisinin ziyaret ettiği sırada Hıristiyanlığa ait figürlerin hala camide yer aldığını belirtir.²⁷³

Eski Cami’den sonra yapılmış en önemli cami II. Murat döneminde yaptırılan Üç Şerefeli Camii’dir. Bu cami Peremeci’nin söylediğine göre II.Murat’ın İzmir’i fethinden sonra oradan ele geçirdiği ganimetler ile yaptırmıştır. Nakkaş ve boyacılarını da İran’dan getirtmiştir.²⁷⁴ İsmi dört minaresinden en uzun olanının üç şerefeli olmasından alır. Ana girişinde yer alan büyük kapıdan girişte geniş bir avlu ve ortasında yer alan şadırvanı o dönem için ilginç bir özellik gösterir. Birçok özelliği ile beraber Üç

---

²⁷¹ Gerlach, 2010, s.823

²⁷² Eriş, 2013, s. 72-74

²⁷³ Chishull, 1993, s.85

²⁷⁴ Peremeci, 1939, s.58

Şerefeli Cami, Osmanlı Mimarisinde bir dönüm noktası olmuştur ve Selatin Camii geleneğini başlatmıştır. Üç Şerefeli için Chishull, “Üç Şerefli Sultan Beyazıt camiinin yapısında bol miktarda porfir görülmekte, revak alanıysa, serpantin mermerinden sütunlarla taşınmaktadır” demektedir.²⁷⁵

II.Murat'ın yaptırdığı bir diğer önemli cami de Muradiye Camii'dir. Muradiye Camii, ilk olarak II. Murat tarafından Mevlevihane olarak inşa ettirilmiştir. Sultan bir gece rüyasında Mevlana Celaleddin'i Rumi'yi caminin şimdiki bulunduğu yerde gördüğünden oraya bir mevlevihane yaptırmıştır.(1435) Hatta sema sırasında şerbet akıtılması için musluklar yaptırmış, bir süre sonra camiye döndürülünce de yanına yeni bir mevlevihane yaptırmıştır.²⁷⁶ Hibri'nin yazdığına göre yemekleri lezzetli ve bol olan, mevlevilerin, hizmetlilerin ve medrese öğrencilerinden başka etraftaki evlerin de faydalandığı bir de aşevi bulunmaktaydı.²⁷⁷ Cami, dört kubbeli olup her kapısının üzerindeki kubbe merkezi üzerinde küçük kubbeli bir de baca bulunmaktadır. Enisü'l Müsamirin'de iki kubbeli olduğu geçtiğinden muhtemeldir ki, mevlevihane iken iki kubbeli olması mümkündür.

Hem Edirne'nin hem de Osmanlı klasik dönem mimarisinin uç noktası olan Selimiye Camii Mimar Sinan tarafından II. Selim döneminde inşa edilmiştir. Yapımı yaklaşık altı yıl sürmüştür. (1569-1575) Selimiye, Edirne'nin Kavak Meydanı adıyla anılan alanında yer almaktadır. Bu bölge tüm Edirne'den rahatlıkla görülebilecek hafif tepelik bir arazidir. Caminin mimari anıtsallığının yanında bu şekilde konumlanması da onu görünüş olarak özel kılan yanlarından birisidir. Caminin dört köşesinde üçer şerefeli yükseklikleri 70.89 metre olan dört minare bulunmaktadır.²⁷⁸ Minareler aynı zamanda 31.30 m. çapındaki kubeyyi de destekleme vazifesi görmektedirler. Bunun yanında kubbe, sekiz payeye oturmakta ve bunların devamı olan sekiz takviye kulesi ile çevrelenmektedir.²⁷⁹ Selimiye Camii birçok Osmanlı cami örneğinde görüldüğü şekilde Külliye olarak inşa edilmiştir. Taş duvarlarla çevrili geniş dış avlu içerisinde yer alan Darü'l-Subyan, Darü'l-Kurra ve Darü'l- Hadis kısımları bulunmakta olup bugün müze

---

²⁷⁵ Chishull, 1993, s.85

²⁷⁶ Hibri, 1996, s.24

²⁷⁷ Hibri, 1996, s.24

²⁷⁸ John Freely, *A History of Ottoman Architecture*, WIT Press, Southampton, 2011, s.75, [Bundan böyle: Freely, 2011]

²⁷⁹ Aslanapa, 1986, s.256s

olarak kullanılmaktadırlar. Selimiye Medresesi'nin zarif avlusu ortasındanki şadırvanı da müze olarak kullanılmaktadır. Caminin terasının altında uzanan Arasta, III.Murat zamanında yaptırılmıştır.²⁸⁰ Seyyah Gerlach camiye şu şekilde tasvir eder;

“14 Haziranda Türkler'in en önemli camilerinden biri olan Sultan Selim Camii'ni gezdik. Ortada bir çeşme ve minarelerinde üst üste üç kat şerefesi var. Caminin ortasındaki kubbenin içinde üç sıra halinde 1000 kandil asılı. Biz dört minareden birinin tepesine çıktık. Her minarenin 259 basamağı ve üç şerefesi var. buradan tüm şehir görünebiliyor. Cami olağanüstü güzellikte muhteşem bir yapı, içi çeşitli renkte mermerle ve serpentin taşı ile kaplı. Binanın yapımında italyan köleler çalıştırılmış ve tüm harcamalarını Sultan Selim karşılamış.”²⁸¹

Chishull da camiye ziyaretinde notlar alır, içine girip minarelerinden birine çıktığı camiden şehri görme fırsatını yakalar;

“İmparatorluktaki bazı kişilerin düşündükleri gibi kente en büyük güzelliği veren ikinci Sultan Selim Camii'dir. Bu caminin alanını sarmış olan serpantin sütunları, dökme duygusunu veren kesik damarlarda bezenmiş nadir malzemedeki yapılmışlardır. Bu camiye ikinci Sultan Selim Kıbrıs adasındaki Famagusta harabelerinden getirdiği özel malzemeye yaptırdı. Caminin cephesi diğerleri gibi çok sayıda sütunlara desteklenme yerine, dört sütunla süslenmekte olup dörtgen değildi. Büyük bir alanı kubbeyle örtülmüş görkemli bir tiyatro binasına benzeyen cami, dört adet muntazam ve güzel minareyle süslenmiştir. Minarelerden her birisinde üst şerefeye kadar 244 merdiven vardır. Minarelerin her birinde üç şerefe olduğundan, minarenin gövdesi, şerefe aralarında sütun başlarına kadar olukludur. Minarelerde ünlü olan şeylerden birisi, birbirlerine dolanık merdivenlerdir. Bu merdivenlerden her birisi ayrı bir şerefe açılmaktadır. Kentin sınırını ve çeşitli bölgelerini bu minarelerden bir kere seyretme imkânını bulduk.”²⁸²

Schweigier şehri ziyaretinde Selimiye Camii hakkında bilgiler verir. Caminin Kıbrıs Adası'nın fethine binaen yapıldığını ifade ederken, Sultan'ın Kıbrıs adasından elde ettiği tüm ganimetleri bu camiye yaparken harcadığını söyler.²⁸³

La Motraye de Selimiye'yi diğer seyyahlara benzer ifadelerle tarif eder;

²⁸⁰ Oktay Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, Üçler Basımevi, İstanbul,1949, s.60-61 [Bundan böyle: Aslanapa, 1949]

²⁸¹ Gerlach, 2010, s.283

²⁸² Chishull, 1993, s.85

²⁸³ Salomon Schweigier, *Sultanlar Kentine Yolculuk (1578-1581)*, Çev: Türkis Noyan, Kitap Yayımevi, İstanbul, 2004, s.51

“Caminin çok büyük ve çok güzel bir bahçesi var. Bahçeyi çevreleyen muhteşem revak, nadir mermerlerden yapılmış antik sütunlardan oluşuyor ve bahçeye çok farklı bir hava katıyor. Bahçenin tam ortasında da, abdest almak için çok güzel bir çeşme bulunuyor. Caminin dört girişi var. Bunlardan ikisi Sultan'a özgü kapılar. Sultan bu kapılardan kendisine ayrılmış, kafesli alana geçiyor. Halk diğer iki girişi kullanıyor. Bu güzel yapı, porfir (Pavos mermeri), granit ve serpantin sütunlar üzerinde yükseliyor. Caminin iç süslemeleri ise, asma lambalar ve Arap harfleriyle resim gibi işlenmiş ve tablo büyüklüğünde yazılmış kutsal sözlerden oluşuyor. Caminin çatısı 12 kurşun kaplı kubbeye kaplı.”²⁸⁴

Lubeanu da Edirne’yi ziyaretinde Selimiye Camii hakkında bilgiler verir. Lubeanu da caminin Kıbrıs adasının fethine nazaran inşa edildiğini belirtir. Fetih sırasında elde edilen tüm ganimetlerin burada harcandığını ifade ederken, kendisi Edirne’de olduğu sıralardayken cami etrafındaki yapıların tamamının henüz bitmediğini söyler. Lubeanu külliye yapım aşamasındayken burada Hıristiyan kölelerin çalıştırıldığını belirterek, caminin iç yapısı ile ilgili diğer seyyahların vermediği bazı bilgileri de verir;

“Dört minareden birine yakın zamanda yıldırım düşmüş, ama zavallı hıristiyan köleler onu yeniden onarmışlar. Binanın içi, altı, üstü ve çevresi tamamen beyaz, kırmızı ve yeşil mermerle kaplanmış, kubbesi de Türklerin yapı tarzında yuvarlak inşa edilmiş. Gün doğusu yönünde duran iki muazzam şamdanda beyaz mumlar dikiliydi. Tıpkı bizim kiliselerimizdeki sunaklarda olduğu gibi. Camide daha pek çok başka süslemeler vardı, örneğin kandillerin arkasına konmuş olan yaklaşık 5000 adet Şam çileğinden yapılmış küre biçimindeki ayna, kandillerin arkasına konmuş olan yaklaşık 5000 adet Şam çileğinden yapılmış küre biçimindeki ayna, kandillerin ışığını yansıtmakla ve caminin içinde sanki büyük bir ateş yanıyormuş izlenimini yaratmaktadır. Ayrıca caminin her tarafında birkaç yüz adet devekuşu yumurtası asılı. Kapı pervazları çok değerli mermerden yapılmış ve üzeri yıldızlı gül motifleriyle süslenmiş. Sedir ağacından yapılmış kapılar sanatkarane biçimde işlenmiş. Kapıdaki tüm sürgüler, menteşeler, tutacaklar, kilitler altınla kaplanmış. Avluya bakan ve camiye çepeçevre dolanan revakların sütunları yekpare mermerden yapılmış, her biri on kulaç yüksekliğinde ve çevresi iki kulaç genişliğinde. Sütunların yapımında çalıştırılan esirlerin bize söylediklerine göre her biri bir ton altından daha değerliymiş. Caminin birçok yerindeki pirinç borulardan sürekli su akmaktadır. Türkler bu sularla yıkanıyorlar. Bu kadar yüksek bir yerde suyun hiç eksilmeden akması bir mucize. Ayrıca güzel bahçeler,

---

²⁸⁴ La Motraye, 2007, s.449-450

hamamlar ve yoksulların düşkünlerin barınabileceği, Türklerin kutsal saydıkları dervişlerin yaşadıkları binalar da inşa edilmiş.”²⁸⁵

Edirne’de Selimiye Külliyesi dışında, II. Bayezid’in yaptırdığı kompleks bir yapı olan II.Bayezid Külliyesi bulunmaktadır. Bu yapı 1484-88 yılları arasında yaptırılmıştır. Bir cami, bir tıp medresesi, imaret, daruüşifa, hamam, matbah, erzak depoları ve diğer kısımlardan ibaret bir yapı olan II.Bayezid Külliyesi çok geniş bir sahaya yayılmıştır.²⁸⁶ Külliye irili ufaklı yüz kadar kubbe ile örtülüdür. Tunca nehri kıyısında inşa edilmiştir. Çatıları dokuz kubbe ile örtülmüş ve caminin sağ-sol yanlarında olmak üzere tabhaneleri bulunmaktadır. Bu tabhaneler köylerden şehre geçici olarak gelenlerin konaklamaları için yaptırılmıştır. Tabhanelerin köşelerine de iki yüze yakın basamaklı yüksek, düzenli ve birer şerefeli iki minare yerleştirilmiştir.²⁸⁷ Külliye yer alan daruüşifanın en önemli kısmı otuz metre çapında bir daire içinde yapılmış, altı köşeli bir bina olup, çatıları kubbeli altı oda ve sedirli beş sofadan ibarettir. Bunların ortasındaki taşlığın üzeri prizmayı andıran bir kubbe ile örtülmüştür. Daruüşifanın dış bahçesinde de akıl hastalarının kalmaları için yapılan altı aded kubbeli oda bulunmaktadır.²⁸⁸

5.1 CAMİLER

1434 yılında II.Murat döneminde şehrin biraz metruk olan bir bölümünde Daru’l Hadis Camii yaptırılmıştır. Cami dikdörtgen olup, bir büyük, bir orta ve iki küçük kubbe ile örtülüdür. Dış kapısından bahçeye girildiğinde sağ ve sol tarafta da medreseleri bulunmaktadır.²⁸⁹ Bunun yanında 1482’de Sitti Hatun Camii, 1468 yılında Ayşe Kadın Camii,1535 tarihinde Şeyh Şucaaddin Camii, 1543 tarihli İsmail Ağa Camii, tarihi bilinmemekle birlikte günümüze kadar ulaşan yapılardan olan Alaca Camii, 1428 tarihinde yapılmış olma ihtimali yüksek olan Beylerbeyi Camii, Şeyh Sadık Dede Camii, Süleymaniye Camii, İbrahim Paşa Camii, Süle Çelebi Camii, Defterdar Camii, Defterdar Mustafa Paşa Camii, Lari Camii, Hacı Alemüddin Camii, Kuş Doğan Camii,

²⁸⁵ Lubeanu,2012, s.153-154

²⁸⁶ Aslanapa, 1949, s.62

²⁸⁷ Rıfat Osman, *Edirne Evkaf-ı İslamiyye Tarihi: Camiler ve Mescidler*, C.I, Sadeleştiren: Ülkü Ayan Özsoy, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1999 s.71 [Bundan böyle: Osman, 1999]

²⁸⁸ Osman, 1999, s.72

²⁸⁹ Osman, 1999, s.81-82

Balaban Paşa Camii, Çukalca Mahallesinde yer alan Çukalca Camii, Saraçlar Camii, Hacı İvaz Camii, Hoca İlyas Camii, Hadım Şehabeddin Paşa Camii, Daye Hatun Camii, Selçuk Hatun Camii, Şah Melek Paşa Camii, Şeyhi Çelebi Camii, Taşlık Camii, Lari Abdülhamid Çelebi Camii, Mezid Bey Camii, Noktacı Camii, Ali Paşa Camii, Gazi Mihal Bey Camii, Ferruh Ağa Camii, Kum Mahalle Camii, Firuz Ağa Camii, Koğacılar Camii, Hızır Ağa Camii, Tahtakale Camii, Timurtaş Camii, Kadı Bedreddin Camii, Yahya Bey Camii, Sarıca Paşa Camii, Kasım Paşa Camii²⁹⁰ Edirne'nin onaltıncı yüzyılda var olan diğer camileridir.

5.2 TEKKE VE ZAVİYELER

Daha önce de değinme gereği duyduğumuz zaviyeler, erken dönem Osmanlı mimarisinin kendine has öğelerinden birisidir. Her ne kadar Osmanlı öncesi dönemde örnekleri görülse de Osmanlı ile birlikte başka bir forma bürünmüşlerdir. İslam dünyasında rastlanılan ilk örneklerinde tarikat ehlinin, dervişlerin kaldıkları, ibadet ettikleri yerler olarak işlev görürken, Osmanlı topraklarında ise fethedilen yerlerde geniş alanları imara açmak, yollarda güvenliği sağlamak ve fethedilen topraklardaki sosyal etkileşimi ve uyumu sağlama gibi roller yüklenilmiştir. Bunun yanında yeni tarım alanları yaratmak bunun neticesinde de hem üretimi hem de vergi gelirlerini arttırma işlevleri olduğunu da söylemeliyiz. Bu rolleri gereği Balkanlarda fethedilen yerlerde birçok yeni mahalle ya da yerleşim birimin doğmasını tekke zaviyelerin rolü ile açıklayabiliriz. Zaviyeler, özellikle Hıristiyan nüfusun yoğun olduğu bölgelerde yerli unsurla iletişimi sağlama ve iyi ilişkiler kurma rolünü de benimsemişlerdir. Zaviyelerin arazileri hünkar tarafından genellikle baba, şeyh ya da dede gibi ünvanlar taşıyan kişilere bağışlanmış, onlar da bu bölgeleri derviş ve müridleri ile beraber ihya etmişlerdir.²⁹¹ Edirne şehrinde bu türden zaviye ve tekkelerde yetişmiş önemli mutasavvıfların izine rastlamaktayız. Bunlardan birkaçı, Şeyh Bedreddin, Şücaeddin Karami, Yazıcızade Muhammed Çelebi ve Şeyh Mesud'tur. Her tekke ve zaviye müridlerine eğitimini kendi mensup olduğu tasavvuf sistemine göre verir ve

---

²⁹⁰ Osman, 1999, s. 86-143

²⁹¹ Şakir-Taş, 2009, s.112

medreselerin ulaşamadığı yerlerde insanlara dini tasavvuf eğitimi sağlardı.²⁹² Bu noktada Osmanlı Devleti, bu zaviyelerin kendi resmi din ideolojisine ters düşmemesine özen gösterirdi. Bu konuya güzel bir örnek teşkil eden bir olay Edirne’de Sultan Çelebi Mehmed döneminde yaşanmıştır. 14.yy sonlarında kurulan bir Hurufi tarikat Sultan’ı etkilemiş ve saraya yerleşme imkanı bulmuştur. Bu durum sadrazamı rahatsız etmiş ve dönemin en önemli müftüsü, Fahreddin Acemi’nin çabaları neticesinde, bu tarikatın üyeleri, zındık olduklarına karar verilip öldürülmüş, cesetleri de yakılmıştır.²⁹³ Edirne fethedilişinden itibaren tarikatların aktif olduğu, farklı tarikatların birçok yerde tekke ve zaviyeler oluşturduğu bir şehir olmuştur. Edirne’de en aktif tarikat mensuplarının Halvetiye (Özellikle Gülşeni Kolu), Kadiriyye, Rifaiyye, Celvetiyye, Bayramiyye ve Bektaşî Tarikatları ve bunların kollarına bağlı kişiler olduklarını söyleyebiliriz. Bunun yanında Şeyh Bedreddin’in takipçilerinin de Edirne’de aktif olduklarını not düşelim. Bu tarikatlar şu tekke ve zaviyelerde fonksiyonlarını ifa ediyorlardı:

Aksancı Zaviyesi, Hacı Alamüddin Zaviyesi, Ali Paşa Zaviyesi, Arslanhane Zaviyesi, Baba Küçük Zaviyesi, Baba Hıdır Bin İbrahim Zaviyesi, Balabaniye Zaviyesi, Beşselh zaviyesi, Daru’s-sade Zaviyesi, Derviş Mübarek Zaviyesi, Ethemi Zaviyesi, Elvan Zaviyesi, Fazlullah bin Ramazan Halife Zaviyesi, Firuz Zaviyesi, Gitti giran Zaviyesi, Gülşeni Zaviyesi, Gülbaba Zaviyesi, Güreşçiler Tekkesi, Güzelce Baba Zaviyesi, Hacı Memi Zaviyesi, Hacı Hüseyin Zaviyesi, Hasan Dede Zaviyesi, Haydarhane Zaviyesi, Hoca Devletşeh Zaviyesi, Kalender Memi Zaviyesi, Kara Ahmed Çelebi Zaviyesi, Karaca Ahmed Zaviyesi, Kemal Zaviyesi, Kıyık Baba Zaviyesi, Koyun Baba Zaviyesi, Kulak Hacı Zaviyesi, Kurdçu Doğan Zaviyesi, Mahmud Çavuş Zaviyesi, Mehmed bin İsfendiyar Zaviyesi, Mesudiye Zaviyesi, Mevlahane-i Köhne Zaviyesi, Nakkaş Baba Zaviyesi, Noktacı Zaviyesi, Pirinççi Sinan Zaviyesi, Sadık Dede Zaviyesi, Sarmaşık Zaviyesi, Saruşeyh Zaviyesi, Seydi Ali Zaviyesi, Sultan Hacı Bayezid Zaviyesi, Şahmelik Zaviyesi, Şarabdar Ahmed Bey Zaviyesi, Şeyh İsmail Zaviyesi, Şeyh Sinan Dede Zaviyesi, Şeyh Hızır Süleyman Zaviyesi, Şeyh Piri Zaviyesi, Şeyh Ramazan Zaviyesi, Şeyh Şuca Zaviyesi, Şeyh Bedreddin Zaviyesi, Timurtaş Zaviyesi, Toprak Baba Zaviyesi, Toylu Baba Zaviyesi, Turgud Bali Zaviyesi, Topçu Baba Tekkesi, Hıdırlık Tekkesi, Muradiye Tekkesi, Fahri Fatma Hatun Tekkesi, Şeyh Ömer Tekkesi,

---

²⁹² Şakir-Taş,2009, s.116

²⁹³ Şakir-Taş,2009, s.116-117

Hasan Sezai Tekkesi, Kızıl Deli Tekkesi, Karaca Ahmet Sultan Tekkesi, Bahri Baba Tekkesi, Beylerbeyi Tekkesi, Mezid Bey Tekkesi, İshak Paşa Tekkesi, Atik Ali Paşa Tekkesi, Şeyh Ömer Tekkesi, Veli Dede Tekkesi, Üçler ve Yediler Tekkeleri Edirne’de 16. yüzyılda bulunan tekke ve zaviyelerdir.

Hibri, Edirne’de kendi yaşadığı dönemde, Mahmud Efendi, Rıdvan Efendi, Şeyh Muslihiddin, Şeyh Bayezid, Zindani Mehmet Efendi, Şeyh Sinan, Halebi Şeyh, Araplar Zaviyesi, Veli Dede, İbrahim Paşa, Çelebi Hacı Mehmet, Hacı Alamüddin, Şinasi Efendi, Ali Dede, Şah Melek Zaviyeleri dışında isimlerini vermediği iki zaviye bulunduğunu belirtmektedir. Bunların yanında Karacaahmet Sultan, Nakkaş Baba, Çirkince Dede, Toprak Baba, Toplu Baba ve Koyun Baba adlarında ziyaretgah ve türbelerden söz eder.²⁹⁴

5.3 SOSYAL VE KÜLTÜREL YAPILAR

İmaretler: İmaretler Osmanlı toplum yaşamının en önemli kurumlarından birisidir. İmaret yapıları genellikle Sultan, hanedan üyeleri ve de devlet adamları tarafından yaptırılırdı. İlk dönem Osmanlı sisteminin şekillenmesi sürecinde çok önemli yer tutan imaretleri zaviyeler ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. İlk imaretler, zaviye konusunda bahsini ettiğimiz ters t planlı yapıların bazılarında yer almıştır. Daha sonraki aşamada külliyeler içerisinde yer verilen imaretlerin Osmanlı Devleti’nde sosyal dengenin sağlanması, toplumsal ihtiyaçların karşılanması amacıyla varlıklarının sürdürülmesine önem verilmiştir. Osmanlı topraklarında ilk imaret Orhan Bey zamanında kendisi tarafından İznik’in fethi sonrası burada açılmış ve ilk yemeği de Orhan Bey kendisi bizzat dağıtmıştır.²⁹⁵ İlk andan itibaren Osmanlı aklının merkezinde yer alan bir kurum olduğu anlaşılan imaretlerin, Balkanların kapısı ve Osmanlıların İstanbul’a kadar payitahtı olan Edirne’de de yer alması kaçınılmazdır. Peremeci’nin çalışmasında yer verdiği Edirne imaretlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

---

²⁹⁴ Hibri, 1996, s.37-39

²⁹⁵ Aşıkpaşaoğlu, *Tevarih-i Ali Osman*, Haz: Nihal Atsız, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1949, s.120

Gazi Mihail Bey İmaretı: Tunca köprüsünün sağ tarafında Mihail Bey tarafından yaptırılmıştır. Gelip geçene ve Ortaimaret Mahallesi ahalisine de açık bir imaret olmuştur.

Yıldırım Bayezid İmaretı: Yıldırım Bayezid tarafından yaptırılan caminin avlusunda yer alır. Rus işgali sırasında tahrib olmuştur.

Muradiye İmaretı: Edirne'deki en büyük imaretlerden biridir. İkinci Murat tarafından yaptırılmıştır. Mevlevihane dervişleri, medrese öğrencilerinin kullandığı gibi çevre ahaliye de hizmet vermiştir.

Mezitbey İmaretı: Kirişhane semtinde II. Murat dönemi önemli kumandanlarından olan Mezit Bey tarafından yaptırılmıştır.

Balaban Paşa İmaretı: Tunca nehri civarında II. Murat dönemi önemli şahsiyetlerinden olan Balaban Paşa tarafından yaptırılmıştır.

İbrahim Paşa İmaretı: Fatih Sultan Mehmet'in vezirlerinden birisidir. İmaretin yeri belli değildir.

Evliya Kasım Paşa İmaretı: Yine Fatih dönemi vezirlerinden birisidir. Tunca boyunda kendi adıyla yaptırdığı caminin avlusunda bir de imaret yaptırmıştır.

Seyitler İmaretı: Fatih dönemi vezirlerinden Fadlullah Paşa tarafından Uzunkaldırım semtinde yaptırılmıştır.

Sultan Bayezid Han İmaretı: Bir diğer adı Yeni İmaret'tir. II. Bayezid tarafından yaptırılan külliye içerisinde yer almaktadır.²⁹⁶

Sultan Selim Han İmaretı: Selimiye Külliyesi bünyesinde II. Selim tarafından yaptırılmıştır.²⁹⁷ Muradiye İmaretı, Sultan Bayezid İmaretı, Darü's-siyade İmaretı, Mezit Bey İmaretı, Kasım Paşa İmaretı, İbrahim Paşa İmaretı, Mihail Bey İmaretı,

---

²⁹⁶ Peremeci, 1939, s.108-110

²⁹⁷ Arzu Diktaş, *XVI. Yüzyılın Son Çeyreğinde Edirne'de Sosyal Hayat*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008 s.68, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

Balaban Paşa İmareti, Selim II. Bayezid Han İmareti de Abdurrahman Hibri'nin Enisü'l Müsamirin'de yer verdiği imaretlerdir.²⁹⁸

Medreseler: İlk Osmanlı medresesi Orhan Bey zamanında İznik'te kurulmuştur. Daha sonra medreseler Bursa'da yoğunlaşmıştır. Edirne'nin fethiyle birlikte şehir yoğun bir şekilde imara açılmış ve birçok medrese inşa edilmiştir. Edirne'de kurulan ilk medrese olarak Edirne Eski Cami Medresesi kabul edilir. Yapımı ilk olarak Musa Çelebi tarafından başlatılsa da bitişi Çelebi Mehmet dönemine denk gelir. Bu camiye Cami-i Atik medresesi de denir.²⁹⁹ II.Bayezid devri sonuna kadar Edirne'de toplamda 106 medrese faaliyet göstermiştir.³⁰⁰

Daru'l-Kurra Medresesi: II.Selim'in yaptırdığı külliye içinde yer alır. Selimiye Camii'nin önünde ve sağ tarafında yer alır.

Daru'l-Hadis Medresesi: Yine Selimiye Camii içinde yer alan bugün müze olarak kullanılan medresedir.

Ali Bey Medresesi: Taşlık Camii yanındadır.

Sarıca Paşa Medresesi: Sarıca Paşa Camii karşısındadır. Emineye adıyla da anılır.

Saatli Medrese: Üç Şerefeli Camisi yakınındadır.

Peykler Medresesi: Üç Şerefeli yanında olup Fatih tarafından yaptırılmıştır.

Beylerbeyi Medresesi: İkinci Murat dönemi devlet adamlarından Yusuf paşa tarafından yaptırılmıştır.

Şeyhi Çelebi Medresesi: Şeyhi Çelebi Camii yakınındadır.

Daru'l-Hadis Medresesi: Daru'l Hadis Cami avlusundadır.

Şah Melek Paşa Medresesi: Şah Melek Camii yakınındadır.

Bayezid Medresesi: II. Bayezid Külliyesi içerisinde yer alır.

---

²⁹⁸ Hibri,1996, s.32

²⁹⁹ Şakir-Taş,2009, s.77

³⁰⁰ Şakir-Taş,2009, s.95

Ali Kuşçu Medresesi: Fatih zamanında Edirne'ye gelen Ali Kuşçu adına yapılmıştır. Yeri bugün belli değildir.

Halebiye Medresesi: Çelebi Medresesi de denir. II. Murat tarafından yaptırılmıştır.

Peremeci bu medreselerin dışında İbrahim Paşa, Hacı Doğan, Defterdar, Hacı Alamüddin medreselerinin ve de irili ufaklı birçok medresenin ismini verir.³⁰¹ Bu medreselerde dönemlerine damga vuran önemli fikir ve ilim adamları yetişmiş, bu kişiler eliyle de birçok kişi yetiştirilmiştir. Şeyh Bedreddin, Şeyh Şücaeddin Karamani, Molla Hüsrev, Fatih'in hocalarından olan Molla Siraceddin, Sinan Paşa, Molla Fenari, Hacı Bayram-ı Veli'nin oğlu Molla Bahaeddin, Zenbilli Ali Efendi gibi önemli ilim adamlarının yolu Edirne'den geçmiştir.³⁰²

Bunların yanında Edirne şehrine eğitim, kültür ve ilim açısından özellikle Yahudiler büyük katkı sağlamışlardır. 1492 sonrası yaşanan büyük göç neticesinde birçok Yahudi bilim insanı Edirne'ye gelmiştir. Hanokh Saporta, Komtino Mordehai ve Yosef Ben Efraim bunların en önemlileridir. Tıp, felsefe, din, hukuk, matematik, astronomi alanında kendini ispatlamış bu ve benzeri birçok Yahudi'nin şehre gelişi Edirne'ye büyük bir değişim yaşatmıştır. Hatta Osmanlı topraklarında ilk matbaa 1544 tarihinde bu Yahudiler tarafından Edirne'de kurulmuştur.³⁰³

Hamamlar: Mezitbey Hamamı, Saray Hamamı, Çifte Hamam, Şifa Hamamı, Tahtalı Hamam, Abdullah Hamamı, Üç Şerefeli Hamamı, Tahtakale, Topkapı, Beylerbeyi, Ahi Çelebi, Gazimihal, Yeniçeri, Çuhacılar Sultan Selim, Muradiye, Kasımpaşa, Küçük Hamam, Tahmis ve Çubukçular Hamamları, Edirne'de bahsedilmesi gereken hamamlardır.³⁰⁴ Bunlardan en önemlisi Sokullu Mehmed Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan Çifte Hamam olarak da geçen Sokullu Mehmed Paşa Hamamı'dır.³⁰⁵ Bu hamam Üç Şerefeli Camii'nin tam karşısında yer alır. Hibri, Edirne'de eskiden otuzüç hamam bulunduğunu, kendi döneminde ise bunların yirmi ikisinin kullanılabilir durumda olduğu belirterek, yukarıdaki hamamlara ek olarak işler durumda olan

---

³⁰¹ Peremeci,1939, s.113-115

³⁰² Şakir-Taş,2009, s.141-195

³⁰³ Şakir-Taş, 2009, s.196-197

³⁰⁴ Peremeci,1939, s.94-98, *Rıfat Osman, Edirne Rehnüması*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi, Edirne, 1994, s.89 [Bundan böyle: Osman, 1994], s.83-84

³⁰⁵ Eriş, 2013, s.99

II.Bayezid Hamamı, İshak Paşa Hamamı, Hıdırağa Hamamı, Kaleiçi semtinde Alaca Hamam, yine Kaleiçi semtinde Çukur Hamam, İbrahim Paşa Hamamı ve Boyacılar Hamamı'nın isimlerini verir. Bunların yanında Mahmut Paşa, Saraçhane, Rehan Hamamı, Delikli Kaya Hamamı, Dere Hamamı, Kilimli Hamam ki Candarlı İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır,³⁰⁶ Sarıcapaşa Hamamı, Taşlık Hamamı ile Yıldırım mahallesinde mezarlık yakınında bir hamam, Alaca Hamama yakın hamam ve Ağaç Çeşmesi yakınında bir hamamın artık kullanılmayacak halde hamamlar olduğunu beyan eder.

Şifahaneler: Edirne'deki en önemli yapılardan biri de II. Bayezid tarafından yaptırılan külliye içerisinde yer alan Şifahanedir. Bu şifahanede akıl hastaları da tedavi edilmekteydi. Ayrıca müessesede, biri baş hekim olmak üzere üç hekim, iki göz doktoru, iki cerrah, bir eczacı, bir katip, dört hastabakıcı, bir kilerci, iki aşçı, bir temizlikçi, bir gassal, bir bevvab, bir de süpürgeci bulunurdu.³⁰⁷ Evliya Çelebi, seyahatnamesinde bu şifahane için şunları söylemektedir;

“Bayezit Han buraya hastalara deva, dertlilere şifa, divanelerin ruhuna gıda ve defî sevda olmak üzere on adet hanende ve sazende gulam tahsis ettirmiştir ki, üçü hanende, biri neyzen biri kemani, biri musikari, biri çengi, biri çengistari, biri udi olup haftada üç kere gelerek hastalara ve delilere musiki faslı verirler.”³⁰⁸

Buradan da anlaşılacağı üzere akıl hastaları için bir çeşit müzikle tedavi yöntemi uygulanmaktaydı.

5.4 EKONOMİK YAPILAR

Çarşılar, Hanlar ve Kervansaraylar: Edirne Osmanlı şehirleri içinde ekonomik hacim açısından önemli bir yere sahiptir. Şehirdeki hanlar, çarşılar, kervansaray ve pazarlar kente büyük bir canlılık katmaktadır. Bunların birçoğu günümüzde bile Edirne'nin ekonomik manada en hareketli mekanları olmak suretiyle işlev görmeye devam

³⁰⁶ Rıfkı Melül Meriç, *Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında*, Berksoy Matbaası, 1963, s.19

³⁰⁷ Peremeci, 1939, s.111

³⁰⁸ Evliya Çelebi, 2012, s.344

ediyorlar. Ali Paşa Çarşısı, Bedesten, Rüstem Paşa Kervansarayı, Ayşe Kadın Hanı (Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Hanı-17.yy eseridir), Arasta, Yemişkapanı(1609), Araplar Hanı, Taş Han, Kiracı Han, Katır Hanı, Halil Paşa Hanı, Hacı Alamüddin Hanı, Mezitbey Hanı, Havlucular Hanı(17.yy), Unkapanı, İki Kapılı Han ile Hibri'nin bahsini ettiği Ketenciler, Keçeciler ve Kazancılar ve Saraçlar Çarşıları Edirne'de izine rastladığımız ya da hala ayakta olan ticari yapılardır.³⁰⁹

Ali Paşa Çarşısı: Kanuni Sultan Süleyman dönemi sadrazamlarından Hersekli Semiz Ali Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan (1569) çarşı İstanbul Kapalıçarşının küçük bir örneği gibidir.³¹⁰ Çarşı yaklaşık 300 metre uzunluğundadır ve içerisinde 126 dükkan bulunmaktadır.³¹¹

Bedesten: Bedesten Edirne'deki ilk ticari yapıdır. Çelebi Mehmet döneminde yaptırılmış ve Eski Cami'ye vakfedilmiştir.³¹² Şehrin yerleşim planının oluşmasında en fazla etkisi olan yapılardan birisidir. Bedesten 14 kubbeli, 36 dükkan ile dört tarafında kapıları ve altı payanda ile desteklenen bir yapıdır. Şehrin ticari merkezi olarak düşünebileceğimiz Bedesten, bugün de kullanılmaktadır. La Motraye bedestenin, camiye ait olup cami gelirlerinin bir kısmı bu bedestenden gelir.Büyük duvar ayaklarının desteğindeki bedestende iki yüzden fazla dükkan yer almakta olup, her tür değerli eşya satışıyla uğraştıklarını ifade eder.³¹³ Edirne'de bir de daha küçük bir bedesten vardır. Hibri'nin aktardığına göre bu bedesten II.Murat tarafından yaptırılmış ve Hibri'nin zamanında Eski araç-gereç ve giysilerin satılmasından dolayı Eski Bedesten diye adlandırılmış. Bu Bedesten de Darulhadis Camii'ne vakfedilmiştir.³¹⁴

Arasta: Selimiye Külliyesi içerisinde yer alan ve III.Murat zamanında camiye gelir sağlaması amacıyla yaptırılan arasta 255 metre uzunluğunda,124 dükkandan oluşan bir yapıdır.³¹⁵ Hibri Arasta'dan Haffaflar Çarşısı olarak bahseder.³¹⁶ Aynı şekilde seyyah Chishul da arastayı anlatırken, yan duvarları taş ve tuğla, yangınlara mukavemet etmesi için de üstten kemerlerle emniyete alınmış iki uzun ve güzel savaktan ibaretti.

---

³⁰⁹ Hibri, 1996,s.15-16,Peremeci,1939, s.85-94

³¹⁰ Oktay Aslanapa, 1949, s.135

³¹¹ Freely, 2010, s.86

³¹² Aslanapa, 1949, s.131

³¹³ La Motraye, 2007, s.451

³¹⁴ Hibri, 1996, s.16

³¹⁵ Aslanapa, 1949, s.137

³¹⁶ Hibri, 1996, s.16

Savaklardan kısa olanı, Sultan Selim Cami'ine bitişik ve ayakkabılacılara tahsis edilmişti demektir.³¹⁷

Rüstem Paşa Kervansarayı: 1560-61 tarihlerinde Kanuni dönemi sadrazamlarından Rüstem Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmış olan bu gösterişli yapı, iki ana kısımdan oluşmaktadır. Büyük Han ve Küçük Han olarak adlandırılan bu yapılardan Büyük Han, tüccarların mallarını sattıkları alan iken küçük olanı ise şehri ziyaret edenlerin kaldıkları odaların bulunduğu kısımdır.³¹⁸ Peremeci'ye göre evvelinde büyük kısmının ortasında bir de mescid bulunuyormuş.³¹⁹ Edirne'ye geldiği zaman bu kervansarayda konaklayan Dernschwam yapı hakkında şunları aktarır;

“Bu kervansaray bir paşaya aitmiş. Hem kendisi hem de yabancı yolcular için yaptırmış. Taştan ve oldukça yüksek. İki katlı tam dörtgen şeklinde değil, büyük bir giriş kısmı var. İnsan icabında buraya sığınabilir. Ayrıca iki arabaya yer kalır. İç binanın duvarları dış kısmındakinden iki buçuk kulaç daha yüksek, dört büyük kapısı var. Ortasında dört köşeli uzun sütunlar üzerinde kötü kalaslardan bir geçit yapılmış. Bunların üstünden dolaşarak geçiliyor. Atlara mahsus birçok ahır mevcut. Ahırların pencereleri dar ve uzunca olup hepsi de iç avluya bakıyor. Avlunun ortasında tuğla duvarla çevrilmiş küçük bir havuz var. Üst kat ahşap. Burada rahip hücrelerini andıran birbirine bitişik 56 tane küçük oda var. Bunlar binanın dışarıya doğru olan kısmına duvar üzerine yapılmışlar. Her odada bir ocak ve yanında sokağa bakan uzunca fakat çok dar bir pencere var. Öyle ki bu pencerelerden insanın dışarıyı görmesi hiç de kolay değil. Her odada bir de avluya veya yine avluya bakan koridora açılan büyük bir pencere daha var.”³²⁰

İki Kapılı Han: 1524 tarihli bir handır. Eski Cami yakınındadır. 20. yy başlarında yıkılmıştır.³²¹

Taş Han: Üç Şerefeli'nin karşısında yer alan Sokullu Mehmet Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır.³²²

---

³¹⁷ Chishul, 1993, s.86

³¹⁸ Freely, 2010, s.85

³¹⁹ Peremeci, 1939, s.87

³²⁰ Dernschwam, 1987, s.45-46

³²¹ Peremeci, 1939, s.88

³²² Peremeci, 1939, s.93

5.5 SU YOLLARI VE SU YAPILARI

Osmanlı Devleti'nde, Edirne gibi büyük şehirlerin su sorunu büyük bir mesele olmuştur. Edirne'nin su meselesine öncelikle fetihten hemen sonra bir çare bulunmuştur. Fakat hızla büyüyen şehrin artan su ihtiyacı ise onaltıncı yüzyılda Kanuni döneminde Mimar Sinan tarafından hazırlanıp uygulanan büyük bir proje ile çözülmüştür. Bu projeye göre Edirne'nin suyu şehir merkezinden kuzey doğu yönündeki kaynaklar kullanılarak Edirne suyu tedarik edilmiştir. Buna göre Edirne'ye su getiren üç kaynak bulunmaktadır. Bunlardan ilki şehirden 40 km uzaklıktaki Taşlımüsellim köyünden getirilmektedir. Edirne'ye iki saat mesafedeki bir başka kaynak ise Hıdırağa Köyü yakınındadır. Bunlardan daha eski olanı ise Kurtalçağı Deresinden getirilen ve Pravadi yakınlarından geçirilen su yoludur.³²³ Mimar Sinan tarafından hazırlanan su mahzenleri, su maksimleri ve su terazileri ile bu su yükseklik alçaklık gözetilmeksizin tüm Edirne ahalisine ve Saray'a kadar ulaştırılmıştır.³²⁴ Su Taşlımüsellim köyünden getirilirken, bir kanal açılmıştır. Suyun çıktığı noktanın rakımı 160 metredir. Buradan çıkan su, Hançerli Kemer, Ortakçı Kemer ve Arap Kemerini geçtikten sonra bir tünele girer. Tünelden sonra Çiftlik Kemer'den geçirilip, sırasıyla Kurt Kemer, Yedigöz Kemer, Hıdırağa Kemer, Üçgöz Kemer ve Hıyarlık Kemerini geçtikten sonra Edirne'ye ulaştırılır.³²⁵ Bu su yolu Haseki Sultan Hürrem adına yaptırıldığı için Haseki Suyu olarak anılır.³²⁶ Bahsini ettiğimiz su bu kemerler vasıtasıyla gelip Edirne ahalisinin kullanımına sunulması için çeşme ve sebillerle dağıtılmıştır. Peremeci, Edirne'de izine rastladığı 11 sebil ve 300ün üzerinde çeşmenin varlığını zikreder. Bununla beraber, Ayşekadın Camii önündeki sebil, Ekmekçiöğlü Ahmet Paşa Sebili, Kuşçu Doğan Camii önündeki sebil, Eski Camii Sebili, Bitpazarı denilen yerde yaptırılan sebil ve Yıldırım semtinde Mustafa oğlu Hüseyin tarafından yaptırılan sebiller hakkında bilgiler verir.³²⁷ Bunların birçoğu 16. yüzyıl ya da daha öncesine aittir. Bazıları ise onyedinci yüzyıl başlarında yaptırılmıştır. Sebillerin yanında, onyedinci yüzyıla ait bir kitabesi olan Selimiye Camii karşısındaki çeşme, onsekizinci yüzyıla ait

³²³ Neriman Meriç Köyliüoğlu, *Edirne'de Osmanlıdan Günümüze Su yapıları*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları:33, Edirne, 2001, s.5-6

³²⁴ Oral Onur, *Edirne Su Kültürü*, Acar Basımevi, İstanbul, 1978, s.14 [Bundan böyle:Onur, 1978]

³²⁵ Onur, 1978, s.8 (Kroki)

³²⁶ Peremeci, 1939,s.100

³²⁷ Peremeci,1939, s.103-106

Amcazade Hüseyin Paşa'nın yaptırdığı çeşme, Sinan Ağa Çeşmesi, Yahya Bey Çeşmesi ve ismini vermediği 296 çeşmenin varlığını bildirir.³²⁸

Köprüler: Edirne fethedildiği sırada bugünkü adları ile Gazi Mihal ve Yıldırım köprüleri mevcuttu. Bu köprülerden Gazi Mihal Köprüsü, 750 m. uzunluğunda ve 6 metre genişliğinde 16 kemerli bir köprüdür. İlk olarak Mihael Paleologos tarafından yaptırılmış, Gazi Mihal tarafından onarıldığı için onun adıyla anılır. 20.yy başlarında yıkılıp Hamidiye Köprüsü adı ile yeniden yaptırılmıştır. Tunca üzerindeki bu köprünün devamında Yıldırım Köprüsü yer alır. O da Kanuni zamanında onarım geçirmiştir. Yıldırım Köprüsü on altı kemerlidir ve bu köprüye bitişik Sefer Şah Türbesi yakınında iki kemer daha bulunmaktadır.³²⁹ Bu iki köprünün arasına da 1602 tarihinde III. Mehmet tarafından bir köprü yaptırılmıştır. Bu köprülerden ilkinin Tunca'nın üzerinde, diğer ikisinin ise ancak Tunca taşığında altından su geçtiğini söylemeliyiz.³³⁰ Bunların dışında Saraçhane, Bayezid, Sultan Süleyman, Fatih, Tunca ve Yalnızgöz köprüleri bulunmaktadır.³³¹

5.6 EDİRNE SARAYI

Bizans döneminde Edirne'de saray olup olmadığından emin değiliz, fakat şehrin tekfurunun oturduğu gösterişli bir yapının olması muhtemeldir. Bu konu hakkında Evliya Çelebi bazı bilgiler verir. Evliya, eski Edirne krallarının Manyas kapısında oturduğunu ifade eder. Tekfurun da fetih sırasında nehir yoluyla Eneze kaçmış olması bu bilgiyi kuvvetlendiriyor. Hibri ise, Edirne'de tekfurun oturduğu yer olarak Üç Şerefeli Camii yakınında Tekfur Kalesi denilen yeri işaret eder. Ahmet Badi de Hibriyi referans alır ve Tekfur Kalesi ya da Kulesini gösterir. I. Murat fetihten sonra saray yapılanaya kadar Dimetoka'da kalmıştır.³³² Muhtemelen bu yapılar padişahın ve devlet erkanının barınabilmesi için uygun değildi. Şehirdeki ilk Osmanlı sarayı, I.Murat tarafından Kavak Meydanı denilen (Selimiye Camii'nin olduğu alan) yapılmış. Evliya

³²⁸ Peremeci,1939, s.106-108

³²⁹ Hibri,1996, s.50

³³⁰ Aslanapa, 1949, s.125-126, Osman, 1994, s.81

³³¹ Aslanapa, 1949 s. 125-130, Osman,1994, s.82

³³² Ratip Kazancıgil, *Edirne Sarayı ve Yerleşim Planı*, Edirne Valiliği Yayınları, İstanbul, 1999, s.7 [Bundan böyle: Kazancıgil, 1999]

Çelebi bu yapı hakkında bilgiler verir; Çevresi beşbin adım gelir. Dört köşeden uzunca bir sultan sarayıdır der.³³³ II.Muratın başlatıp Fatih'in bitirdiği saray yapılıncaya bu sarayın adı Saray-ı Atik olmuştur. Yenisine de Saray-ı Cedid-i Amire denmiştir. Yeni saray, şehrin kuzey doğu yönünde Tunca nehrinin batısında 3 milyon metrekarenin üzerinde bir alana kurulmuştur. Üç Şerefelinin mimari tarafından yapılmıştır. Beşir Çelebinin tavsiyesi ile Fatih tarafından yaptırılmıştır. Beşir Çelebi Risalesinde buranın havasının ve suyunun çok övüldüğü ve Fatih'in de neticesinde buraya sarayı yaptırdığı ifade edilir³³⁴

Sarayın üç milyon metrekare arazi üzerine yayıldığı söylemiştik. Bu yaygın plan türü batıda görülen gösterişli ve heybetli saray yapılarından farklıdır. Edirne sarayı geniş alana yayılmış tarzı ile Topkapı Sarayına da örnek olmuştur. Bununla birlikte Edirne Saray arazisi çok geniş olduğundan saray daireleri birbirinden kopuk ve dağınık bir izlenim bırakırken bu durum Topkapı Sarayında değişmiş, orada daha derli toplu bir plan takip edilmiştir.³³⁵

Edirne Sarayı'nda Bab-ı Hümayun denilen dış kapıdan girilince Alay ya da Kese Meydanı denilen alana varılırdı. Bunun sağ tarafında matbahlar, solda kubbe altı, karşı tarafında da Babü's-sade yer alırdı ve buradan da ikinci meydana girilirdi. Burada hemen karşıda Arz Odası ve yanda Akağalar dairesi yer alırdı. Arz Odasının kuzeyinde Harem Dairesi yer alırdı ve buradaki meydana Valide Taşlığı ismi verilirdi. Babüssadenin karşısında da Enderun Mektebi bulunurdu.³³⁶ Sarayın genel görünümü bu şekilde iken, saray arazisinde ayrıca birçok hamam, Cihannüma Kasrı, Adalet Kasrı ve Terazi Kasrı gibi yapılar da bulunmaktaydı. Cihannüma Kasrı, Edirne Sarayı'nın şeklen basit fakat heybetli bir binasıdır. Bu binaya Has Oda da denmektedir. Kasır, İstanbul'un fethinden bir yıl önce yapılmıştır. Ortaçağ şatosunu andıran binada şu odalar mevcuttu; Taht-ı Hümayun Odası, Sancağ-ı Şerif Odası, Sancak Şeyhi Odası, Kütüphane-i Hümayun Odası, Mescit, kasrın altında Has Oda, Yediler Odası, Hırka-ı Saadet Nöbetçi

---

³³³ Kazancıgil, 1999, s. 8

³³⁴ Süheyl Ünver, *Edirne'de Fatih'in Cihannüma Kasrı*, İstanbul Fetih Derneği Yayınları, İstanbul, 1953, s.17-18 [Bundan böyle: Ünver, 1953]

³³⁵ Aslanapa, 1949, s.150

³³⁶ Aslanapa, 1949, s.150-151

Ağalar Odası, Mabeynciler Odası.³³⁷ Rıfat Osman'ın verdiği bilgilere göre saraya bağlı ek binalar ve yaptırırları şu şekildedir.³³⁸

Mamak Sarayı. II.Selim tarafından yaptırılmıştır

İmadiye Kasrı: IV. Murat

Alay Köşkü: IV.Mehmet

Dolmabahçe Kasrı: II. Mustafa

Gülhane Kasrı ve İydiye Kasrı: IV.Mehmet

Sarayiçi binaları ise şu şekildedir:

Terazi Kasrı: Kanuni dönemi eseri

Adalet Kasrı: Kanuni dönemi eseridir.

İftar Kasrı: IV.Mehmet dönemi

Av ve Bülbül Köşkü; IV.Mehmet

Bostancıbaşı Kasrı: Yaptırını ve tarihi belli değil

Peremeci de saray içindeki yapılardan bahsederken burada, Cihannüma Kasrının sağ tarafında Haremin yer aldığını ifade eder. Yine Cihannüma yakınında, Hırka-ı Saadet Odası, Mabeynciler Dairesi, Hazine-i Hümayun, Silaharağa Dairesi, Kuşhane Mutfağı yer alır.Tunca nehrine bakan kısımda sarayın mutfağı (matbah-ı amire) bulunmaktadır. Bunun batısındaki yapı Babusselam olup bunun etrafında da Mehteran Sundurması, Haceganı Divanı Hümayun Dairesi, Katıpağa Dairesi, Veznedarlar Dairesi, Baltacılar Dairesi, Mücrimler Zindanı gibi yapıların bulunduğunu belirtir. Bunların yanında toplam 42 hamamın ismini zikreder.³³⁹

---

³³⁷ Ünver, 1953, s.3-11

³³⁸ Osman, 1994, s.89

³³⁹ Peremeci, 1939, s.45-46

Edirne başkent olduktan sonra birçok yabancı elçiyi ve konuğu ağırlama fırsatı yakalamıştır. Bu durum payitahtın İstanbul'a taşınmasından sonra da kısmi olarak devam etmiştir. Birçok padişah, yabancı konuklarını burada ağırlamış, ticari ve siyasi antlaşmalar da burada imzalanmaya devam etmiştir. Bu sayede, elçilik heyetiyle gelen seyyahlar da notlarında Edirne ve Saraya dair izlenimlerine yer verme fırsatı yakalamışlardır. Bu seyyahlardan biri olan Chishull, sarayın konumu ve genel görünümünü hakkında şu bilgileri verir;

“Saray, Tunca ve Meriç nehirleri arasında, Tunca kıyılarına çok yakın ve düz ve yeşil bir alanda ve kentin eteğindeydi. Çevresi kayın ve karaağaçların sık dallarıyla hemen hemen tamamen sarıldığı için, bir park içinde gibidir. Sarayın tüm kapısını karmaşık ve dörtgen biçiminde bir duvarın çevirmiş olması gerçeği ifadesindedir. Bununla beraber şaşırtıcı nitelikteki duvarın bu tarz tertiplenmesinin kullanışa çok uygun olduğu söyleniyordu. Duvarın yapı malzemesi kurşunla örtülü kesme taşı”³⁴⁰

Tüm seyyahlar Chishull kadar şanslı olamayabiliyordu. D'Arvieux, 17.yyda Edirne Sarayı'nın genel görünümüne dair bilgiler verir. Sarayı ancak uzaktan gözleme fırsatı yakalamıştır;

“Padişah sarayı sur içinde çok yüksek sık ağaçlar arasında gözden saklı bir binadır. İçerisine giremediğim sarayın, kurşunla örtülü bir köşkünün üst kısmını görebiliyordum ki bunun tepesinde bir galeri ile çevrili mermer bir havuzun içinde bir fiskiye vardı. Bu galerinin üzerinde bulunan diğer köşk de binaya sivri bir şekil veriyordu”³⁴¹

La Motraye de sarayın, İstanbul sarayı kadar büyük değil ama mimari güzelliği, içinin zenginliği ve mobilyaları açısından pek de geri kalır bir yanı olmadığını ifade ediyor.³⁴² Lubenau sarayın çevresindeki geniş arazide, Meriç nehri kıyısında kuş avına çıkmaktan büyük zevk aldığını belirtirken bu alanda yaban ördekleri ve kazların, turnaların, yavru kartalların bol miktarda avlandığını ifade eder.³⁴³ Seyyahlar tarafından verilen sarayın genel görünümü ile ilgili bu bilgilerin dışında, sarayın iç düzeni hakkında bilgiler de verilmektedir. Bu konuda belki de en mühim kişi La Broquiere'dir. Broquiere, daha onbeşinci yüzyılda hem de Edirne hala başkent iken padişahın huzuruna çıkan Fransız

³⁴⁰ Chishull,1993, s.84

³⁴¹ Polonyalı Simeon, 2007, s.204 (D'Arvieux Seyahatnamesinden)

³⁴² La Motraye,2007, s.455

³⁴³ Lubenau, 2012,s.155

heyetin içinde yer almıştır ve sarayın iç düzeni, işleyişi hakkında tafsilatı bir anlatısı vardır. Broquire Edirne’de iken başka ülkelerin heyetlerinin ziyaretine de şahitlik yapmıştır. Anlattığına göre, eğer bir elçilik heyeti sultan ile görüşmek istiyorsa öncelikle bunu ilgili paşalara söylemeli ve mutlaka onlara bir hediye vermelidir. Daha sonra izin alınırsa sultanın yanına da mutlaka bir hediye ile gidilmelidir.³⁴⁴ Broquiere, sultanla görüşmeye Milano heyeti ile birlikte gidiyor. Konukların ve elçilik heyetlerinin sultan ile görüşme usulleri ile Fransa’daki kralla görüşme arasında bir benzerlik olduğunu ifade ediyor;

“Bab-ı Hümayun’dan içeri alınmak gibi bir olay Fransa’da da vardı ve kral devlet erkanını toplayıp kraliyet divanını açtığı zaman böyle kabuller yapıyordu. Her ne kadar daha sonra ifade edeceğim gibi söylenecek daha başka şeyler varsa da biz buna kraliyet divanı diyorduk, onlar da bab-ı hümayun diyorlardı.”³⁴⁵

La Broquire saray düzeni hakkındaki gözlemlerini anlatmaya devam ediyor;

“Hükümdar oturunca ve paşalar yanına gelince Milano elçisi padişahın önüne geldi, getirdiği hediyeler arkasından taşınıyordu. Sözüünü ettiğim et tepsilerini getirip düzenleyen kişiler hediyeleri alarak bunların her birini padişahın görebilmesi için yukarı kaldırdılar. Elçi, kürklü şapkasını çıkarmaksızın hünkarın önünde eğildi. Türk hükümdarı elçinin dilini bilmediği için hünkar nezdinde büyük itibarı olan bir Yahudi, bütün sözleri kelime kelime Türkçe ve İtalyanca olarak bir dilden diğerine aktarıyordu. Konuşma sona erince elçi yüzünü hünkardan çevirmeden geri geri giderek arkaya çekildi, hünkar da elçi yerine oturuncaya kadar onu ayakta uğurladı.”³⁴⁶

Chishull da sarayın işleyişini, kendisinin de içinde bulunduğu heyet ile ülkesi adına bir ticari antlaşma yapılırken gözlemlene fırsatı yakalamıştır;

“Sir Robert Sutton Edirne sarayında Padişah’ın huzuruna kabul edildi. Türkler bu kabil kabullerde divan protokolünü uygularlarken askeri disiplin alışkanlıklarını da gösteriyorlar. Bu nedenle elçi hazretleri sarayın birinci kapısından yeşil ve geniş alana girerken karşıdaki safta duran yeniçeri bölükleri, alanda muntazam ve eşit aralıklarla

³⁴⁴ La Broquire, 2000, s. 242

³⁴⁵ La Broquire, 2000, 243

³⁴⁶ La Broquire, 2000, s.245-246

konulmuş kazanlardan karavanalarını almak üzere, çok muntazam bir hareketle koşuyorlardı. Bu ağırlama aşamasında elçi hazretleri de ön bölümü bir galeriye açılan uzun bir salonda kurulu divana doğru ilerliyordu. Divan avludan bu galeriyle ayrılmıştı. Divan bölümünün üç yanı peyklerle çevriliydi. Peyklerin üstlerinde işlemeli ipek örtüler vardı. Zemine halılar serilmişti. Duvarlarda süs ve tezyinat yoktu. Kapıya karşı olan baş peykenin ortasına konulmuş koyu kırmızı bir minder üzerine sadrazam oturmuştu, diğer bir mindere de ayaklarını koymuştu. Bu ayak minderi kendisini divanın diğer vezirlerinden ayırdediyordu. Elçiler ve maiyeti önünde birbirlerine olan saygılarını göstererek Sadrazama kısa icmaller okudular, görüşler dinlediler ve başka bir işlem de yapılmadı.³⁴⁷

Divandaki bu toplantıda padişah bulunmamaktadır. Chishull divanda bulunmayan padişahın isterse divan toplantısını sadrazamın peykesinin üzerinde bulunan kafesten takip edebildiğini söyler. Bu tür bir toplantı sırasında gerekli hallerde Tezkereci paşa padişah ile sadrazam arasında mesaj taşıyabilir demektir.³⁴⁸

---

³⁴⁷ Chishull,1993, s.87-88

³⁴⁸ Chishull,1993, s.88

6. SONUÇ

Günümüzde bir yerin şehir olarak kabul edilebilmesi için çeşitli kurumlar tarafından belirlenmiş bazı şartları taşıması gerekmektedir. Bu şartlardan bugün için birincisi nüfustur. Tarihsel tanımı yapılırken de şehir; yaşayanlarının zanaat, ticaret ve diğer tarım dışı işlerle uğraştığı, belirli sınırlar içinde kendine göre hiyerarşik bir idari yapısı ve düzeni olan yerleşim birimleri olarak tarif edilir. Buna göre şehri belirleyen temel unsurların, üretim biçimleri, idari yapısı ve nüfus yapılarının olduğunu söyleyebiliriz.

Max Weber'in ortaya attığı, şehirler tam anlamıyla yalnızca batı uygarlığı içinde gelişip son şeklini almıştır tezi üzerinden yürüyen bir şehir kavramı tartışması yerini zaman içinde farklı bölgelerde kendine özgü biçimlerde gelişen farklı şehir türlerinin varlığını kabulleniş noktasına gelmiştir. Buna göre şehir, yalnızca Avrupa'ya özgü bir yapı değil dünyanın birçok noktasında farklı zamanlarda ortaya çıkmış çevresel ve kültürel farklılıklardan beslenip gelişmiş idari yapılardır diyebiliriz.

Osmanlı tarihçiliğinde özellikle doksanlı yıllardan sonra gelişme gösteren şehirlerin tarihi üzerine yapılan çalışmalarda, Weber'in Avrupa merkezli tezleri üzerine yapılan tartışmalardan beslenildiğini söylemek mümkündür. Özellikle bu tartışmalarda Weber'in iddialarının çürütülmesi meselesi şehir tarihçiliğini kısır bir tartışmanın içine çekmiştir. Son dönemlerde bu tartışmaların dışına çıkıldığını ve daha özgün çalışmaların yapılabildiğini görebiliyoruz. Osmanlı kentleri üzerine yapılan çalışmaların Anadolu, Balkan ve Arap şehirleri ekseninde yürüdüğünü görmekteyiz. Osmanlı sınırları içerisinde kalan şehirler üzerine yapılan araştırmalar, İslam şehri tartışmalarının odağında yürüyen Arap coğrafyasındaki Osmanlı şehir çalışmaları, Bizans-İran ya da Selçuklu-Bizans ekseninde açıklanmaya çalışılan Anadolu şehirleri ve de Bizans-Osmanlı harmonisi çerçevesinde açıklanmaya çalışılan Balkan şehirleri üzerinden devam etmektedir. Tüm bu tartışmalardan ayrı olarak şunu belirtmek gerekir ki; Osmanlı Devleti ele geçirdiği şehirlere, kendi kültürel kodlarından unsurları mutlaka eklemiştir. Bu bazen, idari, bazen mimari bazen de sosyal manada vuku bulmuştur. Fakat bilinen bir gerçek var ki, Osmanlılar önce Batı Anadolu'da ve Balkanlarda yayıldılar ve bu bölgelerdeki Bizans kalıntısı şehirler ile tanıştılar. Bu şehirlere

Osmanlıların katkıları, imparatorluğun geri kalan coğrafyalarındaki bölgelere olan katkısından daha fazla olmuştur. Neticesinde, bugün şunu diyebiliriz ki, Osmanlıların Balkanlarda tesis ettiği idare burada kendine has özellikleri olan, hem Bizans hem de Türk-İslam kültüründen izler taşıyan “Osmanlı şehrini” ortaya çıkarmıştır.

Edirne şehri de yukarıda bahsini ettiğimiz Bizans-Türk-İslam harmonisi içerisinde şekillenmiş bir kenttir. Osmanlılar fethettiği sırada şehir, çevresinde yer alan Meriç, Tunca ve Arda şehirlerinin yarattığı doğal korunaklı yapısı ve yüksek surlarıyla tipik bir ortaçağ şehri görünümündeydi. Zaman içerisinde Osmanlıların bu bölgeye olan ilgisi ve yatırımları neticesinde büyük gelişme göstermiştir. Edirne, Bursa’dan sonra İstanbul’un fethine kadar olan sürede Osmanlı Devleti’nin başkenti olmuştur. Bu süre zarfında, burada bir saray yapılması, ülkenin idari merkezi olması şehri, hem nüfus yönünden hem de mimari açıdan geliştirmiştir. Bunun yanında, şehrin Roma döneminden beri var olan önemli yollar üzerinde yer alması, ticari ve ekonomik manada da zenginleşmesine sebep olmuştur. Osmanlılar döneminde Edirne, güneyindeki Rodosçuk limanı ile Akdeniz’e, meşhur Roma karayolu Via Egnatia ile Balkanların derinliklerine ve oradan Batı Avrupa’ya, Meriç nehri yoluyla da Doğu ve Orta Avrupa’ya ulaşma imkânının bulunması sayesinde, ticari açıdan gelişme fırsatı yakalamıştır. Bu etkenlerin dışında Edirne, başkent olma niteliğini kaybettikten sonra bile önemini korumuştur. Bunda etkili olan faktörlerden birincisi, Edirne’nin uzun bir süre, hem batı hem de doğudaki fetihler için bir merkez, askeri toplanma bölgesi olmasıdır. Bir diğer faktör de devletin merkezi İstanbul’u sık sık terk edip buradaki sarayda konaklayan, şehre özel ilgi gösteren padişahlar olmuştur. II.Bayezid, Kanuni, II.Selim, IV.Mehmet ve II.Mustafa’nın şehre özel ilgilerinin olduğu bir gerçektir ve bu padişahların iktidarı süresince de Edirne gelişimini devam ettirmiştir. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde yaşadığı zayıflamanın etkisi ile istilalara açık hale gelen Edirne, iki defa Ruslar bir defa da Bulgarlar tarafından işgal edilmiştir. Bu işgallerin şehre verdiği tahribat, sonrasında da giderilememiştir. Topkapı Sarayından sonra Osmanlı Devleti’nin en büyük sarayı olan Edirne Sarayı, Rusların işgali sırasında havaya uçurulmak zorunda kalmıştır. Buna rağmen Osmanlı dönemine ait en görkemli cami olan Selimiye Cami ve bunun yanında birçok önemli mimari eser hala ihtişamını korumakta ve Edirne’ye zenginlik katmaktadır. Tüm bu tarihsel canlılığı ve önemine rağmen Edirne araştırmacıların yeterince ilgisini çekememiş bir şehir olmuştur. Bu çalışmada tüm eksikliklerine

rağmen, Osmanlı Devleti'nin altın çağını yaşadığı dönemde, Edirne'nin demografik yapısındaki değişim, sosyo-ekonomik yapısı ve mimari gelişimi üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın neticesinde ortaya çıkan tabloya göre, siyasi açıdan önemli bir şehir olan Edirne, tüm potansiyeline rağmen hiçbir zaman ekonomik açıdan büyük bir şehir olamamıştır. Her zaman Bursa ve İstanbul'un gölgesinde kalmıştır. Coğrafi konumunun sağladığı avantajlar vesilesi ile göreceli bir gelişim gösteren şehir, Osmanlıların ajandasında daha çok askeri vazife yüklenen bir merkez olmuştur. Buna göre Edirne, İstanbul'un fetihten önce yolunu açan, fetihten sonra da yolunu kapatan bir istasyon vazifesi görmüştür. Tüm bunlara rağmen şehrin çok kültürlü yapısı ve birçok padişahın Edirne'ye olan özel ilgisi, kentin zaman içerisindeki gelişimine büyük katkılar sağlamıştır. Bu ilginin etkisi ile ilim, kültür ve mimari açılarından şehirde nitelikli bir ilerleme yaşanmıştır. İmparatorluğun en görkemli yapısı olan Selimiye'nin varlığı bile şehrin bu açıdan "özel" yerini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları:

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, *Tahrir Defteri*, NO: 494

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, *Vilayet-i Rumeli Muhasebe Defteri*, Tahrir Defteri, NO: 370

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, *Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi*, Mühimme Defteri 6 / I No:28, Ankara, 1995

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, *Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi*, Mühimme Defteri 7 /I No:37, Ankara, 1998

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, *Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi*, Mühimme Defteri 12/ II No: 33, Ankara, 1996

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, *Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi*, Mühimme Defteri 82 No:47, Ankara, 2000

II. Seyahatnameler:

Burgess, Richard, *Greece and The Levant*, Printed by A. Spottiswoode, London, 1835

Busbecq, Ogier Ghislen de, *Turkish Letters*, Oxford University Press, London, 2001

Chishull, Edmund D. ,*Türkiye Gezisi ve İngiltere 'ye Dönüş (1698-1702)*, Çev: Bahattin Orhon, Bağlam Yayınları, 1993

Covel, John, *Bir Papazın Osmanlı Günlüğü: Saray Merasimler ve Gündelik Hayat*, Çev: Nurten Özmelek, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009

Curipeschitz, Benedict, *Benedict Curipeschitz Günlüğü (1530)* Çev: Özdemir Nutku, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1989

De Dreux, R.P. Robert, *Voyage En Turquie*, Les Belles Lettres, Paris, 1925

Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 3.kitap, Haz: Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, 2012

Dernschwam, Hans, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Çev: Yaşar Önen, Ankara,

Farlane, Charles Mac, *Turkey and Its Destiny (1847-1848)*, Philedelphia: Lea and Blanchard, 1850

Fresne-Canaye, Philippe Du, *Fresne-Canaye Seyahatnamesi*, Çev:Teoman Tunçdoğan, Kitapyayınevi, İstanbul,2009

Gerlach, Stephan, *Türkiye Günlüğü*, II Cilt , Çev: Türkis Noyan, Kitapyayınevi, İstanbul, 2010

La Broquiere, Bertrandon de, *Bertrandon de La Broquiere'in Denizaşırı Seyahati*, Haz: Semavi Eyice, Çev: İlhan Arda, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000

La Motraye, Aubry de, *La Motraye Seyahatnamesi*, Çev: Nedim Demirtaş, İstiklal Kitabevi, İstanbul, 2007

Lewis, Raphaela, *Osmanlı Türkiyesi'nde Gündelik Yaşam*, Çev: Mefkure Poroy, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1973

Lubenau, Reinold, *Reinold Lubenau Seyahatnamesi*, Osmanlı Ülkesinde (1587-1589), Çev: Türkis Noyan, Kitapyayınevi, İstanbul, 2012

Montague, Lady Mary, *Şark Mektupları*, Çev: Ahmet Refik, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul, 1933

Olivier, Antonie, *18.yy'da Türkiye ve İstanbul*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2007

Polonyalı Simeon, *Polonyalı Simeon Seyahatnamesi*, Çev: Hrand Andreasyan, Haz: Resul Bozyel, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2007

Schiltberger, Johannes, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)* Çev: Turgut Akpınar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995

Schweigier, Salomon, *Sultanlar Kentine Yolculuk (1578-1581)*, Çev: Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004

T. D'Ohsson, Mouradgea, *18. Yüzyıl Türkiyesi'nde Örf ve Adetler*, Çev: Zehran Yüksel, Tercüman Yayınları

Wratislaw, Wenceslaw, *Anılar: Baron Wenceslaw Wratislaw*, Çev: M. Süreyya Dilmen, Karacan Yayınları, 1981

III. Kaynak Eserler, Araştırma Eserler ve Tezler

A. Kitaplar:

Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, Cilt:2,Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010

Aslanapa, Oktay, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, Üçler Basımevi, İstanbul,1949

Aslanapa, Oktay, *Osmanlı Mimarisi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1986

Barkan, Ömer Lütfi, *Edirne ve Civarındaki Bazı İmarat Tesislerini Yıllık Muhasebe Bilançoları*, TTK, Ankara (Belgeler Temmuz 1964 sayısı ayrışması) 1965

Benbassa Esther,- Rodrigue, Aron, *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001

Bumin, Kürşat, *Kültür Bakanlığı Edirne Kitabı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993

Ercan, Yavuz, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler: Kuruluştan Tanzimata Kadar Sosyal, ekonomik ve Hukuki Durumları*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2001

Eriş, Metin, *81 İlde Kültür ve Şehir: Edirne*, Edirne Valiliği Yayınları, İstanbul, 2013

Eroğlu, Ahmet Hikmet, *Osmanlı Devletinde Yahudiler*, Berikan Yayınları, İstanbul, 2013

Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı Dünyasında Üretmek Pazarlamak Yaşamak*, Çev: Gül Çağalı Güven, Özgür Türesay, YKY, İstanbul, 2003

Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, Çev: Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011

Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı 'da Kentler ve Kentliler: Kent Mekanında Ticaret, Zanaat ve Gıda Üretimi (1550-1650)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004

Finkel, Caroline, *Osman's Dream: The Story of the Ottoman Empire 1300-1923*, John Murray Yayınevi, 2006,

Freely, John, *A History of Ottoman Architecture*, WIT Press, Southampton, 2011

Genç, Mehmet, *Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000

Gökbilgin, Tayyib, *XV-XVI. yıllarda Edirne ve Paşa Livası: Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*, Üçler Basımevi, İstanbul, 1952

İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye-Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev: Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012

Kafadar, Cemal, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2009

Kafadar, Cemal, *İki Cihan Aresinde*, Çev: Ceren Çıkın, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2010

Kazancıgil, Ratip, *Edirne İmaretlere*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, İstanbul, 1991

Kazancıgil, Ratip, *Edirne Mahalleleri Tarihçesi*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, İstanbul, 1992

Kazancıgil, Ratip, *Edirne Sarayı ve Yerleşim Planı*, Edirne Valiliği Yayınları, İstanbul, 1999

Köylüoğlu, Neriman Meriç, *Edirne'de Osmanlıdan Günümüze Su yapıları*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları:33, Edirne , 2001

- Kuran, Aptullah, *Selçuklulardan Cumhuriyet'e Türkiye'de Mimarlık*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012
- Lowry, Heath, *Seyyahların Gözüyle Bursa (1326-1923)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004
- Meriç, Rıfıkı Melül, *Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında*, Berksoy Matbaası, 1963
- Nutku, Özdemir, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler 15-17. Yüzyıllar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2013
- Onur, Oral, *Edirne Ermeni Kolonisi*, Sonhaber Yayınevi, 1998
- Onur, Oral, *Edirne Su Kültürü*, Acar Basımevi, İstanbul, 1978
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006
- Osman, Rıfat, *Edirne Evkaf-ı İslamiyye Tarihi, Camiler ve Mescidler*, C.I, Sadeleştiren: Ülkü Ayan Özsoy, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1999
- Osman, Rıfat, *Edirne Evleri*, Haz: Süheyl Ünver, Türkiye Turing ve Otomobilciler Derneği, İstanbul, 1976
- Osman, Rıfat, *Edirne Rehnüması*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi, Edirne, 1999
- Osman, Rıfat, *Edirne Sarayı*, Yayına Hazırlayan: Süheyl Ünver, TTK yayınları, Ankara, 1989
- Öztürk, Necdet, *Osmanlı Sosyal Hayatı*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2011
- Peremeci, Osman Nuri, *Edirne Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1939
- Sevinç, Necdet, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Düzeni*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1985

Braudel, Fernand, *Civilization and Capitalism,15-18th Century*, V.1,New-york, 1985-1986

Şakir-Taş, Aziz Nazmi, *Adrianopol'den Edirne'ye*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2009

Şimşek, Selami, *Osmanlı'nın İkinci Başkenti Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, Buhara Yayınları, İstanbul, 2008

Üçel-Aybet, Gülgün, *Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2010

Ünver, Süheyl, *Edirne'de Fatih'in Cihannüma Kasrı*, istanbul Fetih Derneği Yayınları, İstanbul, 1953

B.Makaleler:

Akdağ, Mustafa , “Türkiye’nin İktisadi Vaziyeti”, *Bellekten*, C.XIII, Sayı.51, 1949

Akpınar, Turgut, “Alman Seyahatnamelerinde Edirne”, *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Haz: Nedret İşli-M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998

Alioğlu, Füsün, “Erken Osmanlı Döneminde İznik Kentinin Fiziksel Gelişimi”, *Aptullah Kuran İçin Yazılar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999

Bali, Rıfat, “Edirne Yahudileri”, *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Haz: Nedret İşli-M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998

Barkan, Ömer Lütfi, “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı”, *Türkiyat Mecmuası*, c.10, 1953

Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.9 Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002

Darkot, Besim, “Edirne”, *Edirne 600.Fetih Yılı Armağan Kitabı*, Ankara, 1993

Çiftçi, Cafer, “Osmanlı Döneminde İstanbul’un İaşesinde Bursa’nın Rolü”, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)* Sayı:16, Yayın Tarihi: 2004

Emecen, “Feridun, Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri: Edirne”, *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Haz: Nedret İşli-M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998

Ergenç, Özer, “Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler”, *Türk Tarih Kongresi Bildiriler VIII*, C.II, TTK Yayınevi, Ankara, 1976,

Ergenç, Özer, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi: Journal of Ottoman Studies IV*, İsam Yayınları, İstanbul, 1984

Ergenç, Özer, “Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri”, *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi(1071-1920): Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Bildirileri*, Ankara,1976

Es, Muharrem, “Osmanlı Devleti'nde Mahalli İdareler”, *Yerel Siyaset Dergisi*, Mart 2008

Eyice, Semavi, “Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devre Ait Vesikalar”, *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yılı Armağan Kitabı*, TTK Yayınları, 1993

Gökbilgin, Tayyib, “Edirne Şehrinin Kurucuları”, *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yılı Armağan Kitabı*, TTK Yayınları, Ankara, 1993

İnalcık, Halil, “Ottoman Methods of Conquest”, *Studia Islamic*, II (1954).

İnalcık, Halil, “Osmanlı Toplumunun Evrimi”, *Türkiye Günlüğü Dergisi*, sayı:11, Ankara, 1990

İnalcık, Halil, “Edirne'nin Fethi”, *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yılı Armağan Kitabı*, TTK Yayınları, Ankara, 1993

İnalcık, Halil, “Osmanlı Döneminde Balkanlar Üzerinde Yeni Araştırmalar”, *GAMER* I,1, Ankara, 2012

Lowry, Heath, “Early Ottoman Period”, *The Routledge Handbook of Modern Turkey*, Haz: Metin Heper ve Sabri Sayarı, London, 2012

Öz, Mehmet, “Osmanlı Klasik Döneminde Anadolu Kentleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.3, S.6, 2005

Selen, Hamit Sadi, “Yazma Cihannüma'ya Göre Edirne Şehri”, *Edirne: Edirne'nin 600.Fetih Yılı Armağan Kitabı*, Ankara, 1993

Sunar, Lütfi, “Weber'in Tarihsel Şehir Sosyolojisi: Modern Toplumun Temeli Olarak Şehir”, *Sosyoloji Dergisi*, 3.Dizi, 22.Sayı, 2011

Şahin, Musa- Işık, Esra, “Osmanlıdan Cumhuriyet’e Mahalle Yönetimi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, , Sayı:30 Ağustos, 2011

Şahin, Afşin- Cengiz, Sibel, “16.Yüzyıl Fiyat Devrimi ve Osmanlı İnan Savaşlarının Osmanlı İpekçilik Endüstrisi Üzerine Etkileri”, *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C.I, S.I, 2010

Tok, Özen, “Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararında Mahalle Ahalisinin Rolü”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,18 yıl: 2005

Uğur, Yunus, “Şehir Tarihçiliğinde Yeni Yaklaşımlar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 3, S.6, İstanbul, 2005

Yılmaz, Fikret, “XVI. yy Osmanlı Toplumunda Mahremiyetin Sınırlarına Dair”, *Toplum ve Bilim*, Kış-83, İletişim Yayınları, 2000

C.Tezler:

Diktaş, Arzu, *XVI. Yüzyılın Son Çeyreğinde Edirne’de Sosyal Hayat*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Edirne, 2008

Ocak, Derya, *XVI. YY Osmanlı Şenliklerinin Siyasal Boyutları ve Gündelik Hayata Etkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 2006

Yiğit, Ahmet, *16. yüzyıl İkinci Yarısında Edirne Kazası, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Basılmamış Doktora Tezi) Malatya, 1998

D.Yazma Eserler:

Aşıkpaşaoğlu, *Tevarih-i Ali Osman*, Haz: Nihal Atsız, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1949

Hibri, Abdurrahman, *Enisü'l-Müsamirin*, Çev: Ratip Kazancıgil, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, Edirne, 1996

Öztürk, Necdet, *Aşıkpaşazade Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2013

Öztürk, Necdet, *Oruç Beğ Tarihi*, Çamlıca Yayınevi, İstanbul, 2008

E. Ansiklopedi Maddesi:

Çobanoğlu, Ahmet Vefa, “*Osmanlılar Maddesi*” İslam Ansiklopedisi, C.33, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007

Genç, Mehmet, “*Mukataa Maddesi*” TDV İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012

Gökbilgin, Tayyib, “*Edirne Maddesi*” TDV İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994

İpşirli, Mehmet, “*Avarız Maddesi*” TDV İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, Sayı: 4, İstanbul, 2012

Kazıcı, Ziya, “*Ahilik Maddesi*” TDV İslam Ansiklopedisi, C.I, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998

EKLER

EK:1 Tablo 1 Edirne hane sayıları

Müslüman Mahalleleri	144
Hane	2.829
Mücerred	323
Hıristiyan Mahalleleri	19
Hane	472
Mücerred	7
Yahudi Cemaatleri	8
Hane	201
Mücerred	6

Kaynak: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri 370 Numaralı Tahrir Defteri

Ek:2 Tablo 2 Müslümanların yaşadığı mahalleler

Mahalle Adı	Hane	Mücerred
Mahalle-i Çavuş Beg	13	2
Mahalle-i Çakır Ağa	26	13
Cami-i Hacı İvaz	31	6
Mahalle-i Arpacı Hamza	31	5
Mahalle-i Zincirli Kuyu	25	1
Mahalle-i Timur	29	1
Mahalle-i Sitti Hatun	13	
Mahalle-i Devletşah	26	4
Mahalle-i Sıpkıncı Murad	23	2
Mahalle-i Kiremitci Halil	12	2
Mahalle-i İmaret-i Sinan Beglerbegi	19	3
Mahalle-i Kuru Çeşme	59	1
Mahalle-i Kurtçu Togan	28	8
Mahalle-i Hacegi ?	18	4
Mahalle-i Hoca Ömer Siyah	24	5
Mahalle-i Ali Beg Kulahdüz	12	

Mahalle-i Baba Timurtaş Beg	19	
Mahalle-i İmaret-i Cedid	29	3
Mahalle-i Kassab Aziz	37	2
Mahalle-i Hacı Hoşkadim	27	3
Mahalle-i Gazi Hoca	13	
Mahalle-i Kürt Hoca	32	4
Mahalle-i Arif Ağa	35	4
Mahalle-i Gazzaz Salih	19	
Mahalle-i Hadım Timurtaş	23	1
Mahalle-i Yancıku Şahin	20	2
Mahalle-i Şehabeddin Paşa	30	1
Mahalle-i Yahşi Fakih	20	
Mahalle-i Mescid-i İsmail Beg	6	2
Mahalle-i Kebe Yayıcı	14	2
Mahalle-i Fadlullah Paşa	17	6
Mahalle-i Cami-i Sefer Şah	13	
Mahalle-i Bayezid-i Sufi	13	
Mahalle-i Mezd Beg	15	2
Mahalle-i Hacı Togan	29	2
Mahalle-i Maruf Hoca	33	5

Mahalle-i Mihal ----?	8	2
Mahalle-i Cami-i Atik	17	16
Mahalle-i İmaret-i Muradiye	45	14
Mahalle-i Togan	18	8
Mahalle-i Kapucu	20	
Mahalle-i Hadım Balaban	12	
Mahalle-i Köse Balaban	14	3
Mahalle-i Hacı Osman	12	
Mahalle-i Ayşe Hatun	28	
Mahalle-i Gülbahar Hatun	11	
Mahalle-i Mevlana Veliyüddin	25	3
Mahalle-i Zaviye-i Rüstem Çelebi	5	2
Mahalle-i Mescid-i Bazirgan	36	2
Mahalle-i Bazirgan Bali		1
Mahalle-i Cami-i Cedid	6	
Mahalle-i Fınduk Dede	67	
Mahalle-i Selçuk Hatun	26	6
Mahalle-i Veliyüddin Zade	7	
Mevlana Fahreddin Acemi	15	1

Mahalle-i Şehabeddin Paşa	25	1
Mahalle-i Kuhteci	11	9
Mahalle-i Hamam Kasım Paşa	20	1
Mahalle-i Derviş Abı	11	
Mahalle-i Mescid-i Veli Çelebi	17	2
Zemin-i Vak-ı İbrahim Ağa		1
Mahalle-i Hazinedarbaşı Sinan Beg	23	
Mahalle-i Karabulud	18	2
Der-Odaha-yı Mübarek Ağa		1
Mahalle-i Bekce	17	
Mahalle-i Sevindik Fakih	26	4
Mahalle-i Köhne Kadı	5	4
Mahalle-i Hatun-ı Saruca Paşa		1
Der Odaha-yı Abdullah	3	
Mahalle-i Darbhane	6	
Mahalle-i Noktacı Zade	14	
Mahalle-i Baba Timurtaş	47	2
Mahalle-i Rakkas Ali Beg	21	4
Mahalle-i İbrahim Paşa	35	2

Mahalle-i Eskücü Hacı Hamza	15	1
Mahalle-i Firuz Aga	32	
Mahalle-i Hadım Firuz	20	6
Mahalle-i Hacı Safa	20	
Mahalle-i Katib-i Cevv	15	
Mahalle-i Arbacı Ahmed	14	2
Mahalle-i İmaret-i Mezid Beg	26	1
Mahalle-i Mehmed Aga	28	1
Mahalle-i Alemderan	18	
Mahalle-i Hoca Siyah	7	1
Mahalle-i Zevce-i Saruca Paşa	21	2
Mahalle-i Hacı İslam	5	1
Mahalle-i Hacı Mercimek	24	1
Mahalle-i Takyeci Balı	7	
Mahalle-i Kara Yakub	10	1
Mahalle-i Veled-i Arab	23	1
Mahalle-i Hamid Beg	3	
Mahalle-i Kara Hacı	23	1
Mahalle-i Daye Hatun	16	1
Mahalle-i Mescid-i Balaban	14	

Mahalle-i ukalcı ?	32	
Mahalle-i Berkuk Aga	23	4
Mahalle-i Hamam Bahşı Fakih	12	
Mahalle-i Kıncı Firuz	33	1
Mahalle-i Cillah Hacı ya da Hallac Hacı ?	27	
Mahalle-i Umur Beg	17	
Mahalle-i Cami-i Kasım Paşa	25	5
Mahalle-i Medrese-i Ali Beg	32	
Mahalle-i Tahtü'l Kıla	14	2
Mahalle-i Şehabeddin	32	
Mahalle-i Medrese-i Şah Melek	42	2
Mahalle-i Medrese-i Kadı	16	
Mahalle-i Tarakcu	20	4
Mahalle-i İmaret-i Mihal Beg	47	10
Mahalle-i Sarraf Hacı Ahmed	32	1
Mahalle-i Hacı Kulagöz	22	2
Mahalle-i Halil İttar?	17	3
Mahalle-i Odaha-yı Süleyman Paşa		

Mahalle-i Mahalle-i Saruca Paşa	20	
Mahalle-i Zaviye-i Şeyh Şuca	16	
Mahalle-i Mescid-i Veled Tokurlu?	20	17
Mahalle-i İmaret-i Yıldırım Han	25	1
Mahalle-i Mümin Hoca	21	3
Mahalle-i Hacı Bedreddin	18	1
Mahalle-i Cami-i Noktacı Zade	8	
Mahalle-i Mescid-i Hacı Alaaddin	18	1
Mahalle-i Daru's-sade	29	
Mahalle-i Ahi Hasan	18	2
Mahalle-i Zevce-i Firuz Aga	45	2
Mahalle-i Veled-i Sabuni	9	2
Mahalle-i Kendim Gün ?	9	2
Mahalle-i Kilise Camii	23	
Mahalle-i Hacı Halil	49	
Mahalle-i Hacı Bayezid	1	
Mahalle-i Mescid-i Mahmud Aga	23	

Mahalle-i Hasan Paşa	35	
Mahalle-i Hacı İslam	22	
Mahalle-i Sinan Beg	9	1
Mahalle-i Sabunhane (Sabuncuyan)	23	1
Mahalle-i Zağanos Subaşı	41	4
Mahalle-i Üsküfcü Hızır	28	
Mahalle-i Mescid-i ---- Aga	10	1
Mahalle-i Hacı Murad—Has Murad	6	
Mahalle-i Mirahor Ayas Beg	11	3
Mahalle-i Hızır Aga	43	2
Mahalle-i Eymir Şah	23	6
Der-odaha-yı Balaban Paşa	35	
Der-odaha-yı Hayreddin Zade		6
Der-odaha-yı vakf-ı mezkur		7
Der-odaha-yı mezkur		3
Dekakin Mezkur der Enderun Muytaban		5

Kaynak: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri 370 Numaralı Tahrir Defteri

Ek:3 Tablo 3 Yahudi cemaatleri

1-Cemaat-i Katalan
Hane 32
Mücerred 2
2-Cemaat-i Portugal
Hane 36
Mücerred 2
3-Cemaat-i Alaman
Hane 7
4-Cemaat-i İspanya
Hane 34
Mücerred 2
5-Cemaat-i Poliyye
Hane 25
6-Cemaat-i Geroz
Hane 27
7-Cemaat-i Toledo
Hane 13
8-Cemaat-i Aragon
Hane 27

Kaynak: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri 370 Numaralı Tahrir Defteri

Ek:4 Tablo 4 Hıristiyanların yaşadığı mahalleler

1-Ayo Dimitre	
Hane	65
Mücerred	2
2-Papa Yalori	
Hane	15
3-Hristos	
Hane	41
Mücerred	2
----	2
4-Urunkuş	
Hane	15
5-Ayo Duhtini	
Hane	51
6-Ayo Apostol	
Hane	21
----	1

7-Ayo Yani Bimankos	
Hane	22
8-Metropolit	
Hane	18
9-Kurtcu Togan	
Hane	4
10-Kalamolari	
Hane	20
Mücerred	1
11-----	
Hane	20
12-Papa Vetac	
Hane	8
13-Aya Yorgi	
Hane	11
14-Papa Kayanos	
Hane	33
---	4
Mücerred	1
----	2
15-Ayo Atanos	

Hane	24
16-Hamam-ı Abdullah Beg	
Hane	50
17-Prodornos	
Hane	37
18-Ayo Stefano	
Hane	7
Mücerred	1
19-Aya Nikola	
Hane	15
----	1

Kaynak: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri 370 Numaralı Tahrir Defteri

EK:5 Tablo 5 Edirne şehri genel tablo

Mahallat ma' odaha 144
Mahallat-ı gebran 19
Cema'at-i Yahuda 8
Cami' 19
Medaris 14
'Amayir 6
Zevaya 28
Hanat 16
Hammaman 27
Zemin-i vakf, kıt'a 1
Asiyab, bab 3
Mukata'at, kıt'a 21
Neferan-ı nefis 4.413
Hatib 19
İmam 149
Mü'ezzin 146
Sadat 9
'Ulema 2
Seyh 7
Kayyim 8
Ser-mahfil ve mu'allim 2
Ehl-i berat 17

Fakirü'l-hal 20
Pir-i fani ve na-tüvan 6
Nefer-i asiyanı 6
Yagcı ve yamak 11
A'ma 3
Voynuk 4
Eskünci ve yamak 3
Hane-i müslimanan 2.829
Mücerredan 323
Hane-i gebran, der mahallat-ı müslianan 46
Mu'afan ba'zı haneha-i Edirne 107
Hane 97
Mücerred 10
Hane-i gebran-ı Edirne 472
Mücerredan 7
Bive 6
Voynuk 4
Hane-i Yahuda 201
Mücerredan 6

Kaynak: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri 370 Numaralı Tahrir Defteri

